

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”

ЭТНАПЕДАГОГІКА

Хрэстаматыя

*Віцебск
ВДУ імя П.М. Машэрава
2020*

УДК 37.013.8:39(476)(075.8)

ББК 74.65я73

Э91

Друкуецца па рашэнні навукова-метадычнага савета ўстановы адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”. Пракакол № ____ ад _____.

Складальнікі: загадчык кафедры сацыяльна-педагагічнай работы ВДУ імя П.М. Машэрава, доктар педагагічных навук, прафесар **Г.П. Арлова**; дацэнт кафедры сацыяльна-педагагічнай работы ВДУ імя П.М. Машэрава, кандыдат педагагічных навук **С.Р. Тубалец**

Рэцэнзенты:

загадчык кафедры прыкладной псіхалогіі ВДУ імя П.М. Машэрава, кандыдат псіхалагічных навук, дацэнт *С.Л. Багамаз*;
загадчык кафедры педагогікі, прыватных метадык і менеджмента адукацыі Віцебскага абласнога інстытута развіцця адукацыі, кандыдат педагагічных навук, дацэнт *А.У. Гелясіна*

Этнапедагогіка : хрэстаматыя / склад.: Г.П. Арлова, С.Р. Тубалец. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2020. – 167 с.

Вучэбнае выданне “Этнапедагогіка: хрэстаматыя” змяшчае раздзелы: моўны этыкет беларусаў; прыказкі і прымаўкі аб выхаванні; дзіцячы фальклор; прыкметы надвор’я; легенды і паданні; замовы; казкі; абрадавыя і пазаабрадавыя песні і інш.

Матэрыялы прызначаны для студэнтаў, што атрымліваюць адукацыю па педагагічных спецыяльнасцях, а таксама магістрантаў, аспірантаў і іншых асоб, якія цікавяцца праблемамі этнапедагогікі, адраджэння народнай педагогікі.

УДК 37.013.8:39(476)(075.8)

ББК 74.65я73

© ВДУ імя П.М. Машэрава, 2020

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	5
1. МОЎНЫ ЭТЫКЕТ БЕЛАРУСАЎ	7
2. ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ АБ ВЫХАВАННІ	8
2.1. Народная мудрасць пра ўзроставыя і індыўідуальныя асаблівасці і фактары фарміравання асобы	8
2.2. Маральнае выхаванне	9
2.3. Асуджэнне маральных заган	15
3. НАКІРУНКІ ВЫХАВАННЯ	19
3.1. Сямейнае выхаванне	19
3.2. Працоўнае выхаванне	20
3.3. Патрыятычнае выхаванне	22
3.4. Эстэтычнае выхаванне	23
3.5. Разумовае выхаванне	24
3.6. Маральна-практычная філасофія жыцця (жыццёвыя назіранні і парады)	25
4. ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР	31
4.1. Калыханкі	31
4.2. Забаўляючыя, заклічкі	33
4.3. Лічыўкі	36
4.4. Гульні	39
4.5. Загадкі	46
5. КАЗКІ	49
6. ЛЕГЕНДЫ І ПАДАННІ	88
7. ПРЫКМЕТЫ	104
7.1. Добрае надвор'е	104
7.2. Дождж, непагодзь	104
7.3. Да марозу	105
7.4. Да пацяплення	105

7.5. Сувязь прыродных з'яў і надвор'я	106
7.6. Прыкметы і павер'і	108
7.6. Беларуская народная сімволіка	112
8. ЗАМОВЫ	114
9. АБРАДАВЫЯ ПЕСНІ	117
10. ПАЗААБРАДАВЫЯ ПЕСНІ	140
11. ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ З ТЛУМАЧЭННЯМІ	145
СПІС ЛІТАРАТУРНЫХ КРЫНІЦ	165

УВОДЗІНЫ

Дзяржаўная палітыка Рэспублікі Беларусь, арыентаваная на ўваходжанне ў сусветную адукацыйную прастору, у якасці прыярытэту разглядае фарміраванне асобы, здольнай арганічна ўпісацца ў сусветную цывілізацыю і культуру, абапіраючыся на этнакультурную аснову. Згодна даручэння кіраўніцтва дзяржавы Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь праводзіцца комплекс мерапрыемстваў па адраджэнні народнай педагогікі. У сувязі з гэтым актуалізуецца задача падрыхтоўкі спецыялістаў адукацыйнай сферы ў дадзеным кантэксце. Усё гэта робіць значным і своєчасвым выданне вучэбных матэрыялаў па этнапедагогіцы.

Этнапедагогіка вывучае народную педагогіку, мае мэтай выявіць агульныя накірункі развіцця этнічных супольнасцей з мэтай выкарыстання іх багатага выхаваўчага патэнцыялу ў сучасных вучэбна-выхаваўчых сістэмах. Гісторыка-педагагічную спадчыну трэба вывучаць з мэтай фарміравання цэласнага навуковага ўяўлення пра народную педагогіку, каб паспяхова выкарыстоўваць яе станоўчыя, прагрэсіўныя ідэі ў вырашэнні сучасных педагагічных задач.

Народную педагогіку можна разглядаць з розных пунктаў гледжання. Зыходзячы са штодзённай свядомасці, народная педагогіка – гэта педагогіка створаная самім народам. З навуковага пункту гледжання, пры трактоўцы паняцця «народная педагогіка» неабходна ўлічваць пераемнасць ведаў, уменняў і навыкаў у часовым і функцыянальным развіцці, носьбіта даных звестак, а менавіта народ і яго творчасць, а таксама мэтавы кампанент, г.зн. выхаванне згодна грамадска ўстаноўленых норм народнай маралі.

Такім чынам, народная педагогіка – ўзаемасувязь і ўзаемадзеянне ведаў, ідэй, вопыту па пытаннях выхавання асобы, адлюстраваных ў народнай творчасці. Народную творчасць варта разглядаць у шырокім і глыбокім сэнсе. У шырокім сэнсе, паколькі народная творчасць ўключае ў сябе ўсе віды працоўнай дзейнасці народа, рамёствы, традыцыі, звычаі, абрады, вусную народную творчасць, народныя гульні, святы, танцы, дэкаратыўна-прыкладное мастацтва, народную архітэктур, скульптуру і да т.п. У глыбокім сэнсе, бо яна не з’яўляецца чымсьці раз і назаўжды узятым, а знаходзіцца ў пастаянным развіцці і абнаўленні, адлюстроўваючы гістарычную рэчаіснасць. Такім чынам, народная педагогіка – з’ява, якая развіваецца ў прасторы і часу і адлюстроўвае аб’ектыўную рэчаіснасць на пэўнай стадыі грамадска-гістарычнага развіцця. У шырокім сэнсе слова народная педагогіка – усё з народнай творчасці, што прама або апасродкавана можа служыць або служыць выхаванню.

Прапанаваная хрэстаматыя з’яўляецца састаўным кампанентам вучэбна-метадычнага комплексу па курсе «Этнапедагогіка», у які ўвайшлі апублікаваныя раней працы: «Беларуская народная педагогіка» (1993), «Народная педагогіка ў выхаваўчай рабоце школы» (1995), «Народная пе-

дагогіка як фактар развіцця тэорыі маральнага выхавання» (1996), «Этнапедагогіка: тэорыя маральнага выхавання» (2001), «Праграма па этнавыхаванню дзяцей дашкольнага ўзросту» (2004), «Народная педагогіка» (1996), «Народная педагогіка як сродак выхавання вучняў» (2009), «Валеалогія: этнапедагагічны аспект» (2012), «Этнапедагогіка» (2014; 2018).

Мэта выдання «Этнапедагогіка: хрэстаматыя»¹ – даць будучаму спецыялісту адукацыйнай сферы ўяўленне аб разнастайнасці славесных формаў, якія выкарыстоўваюцца народам ў практыке выхавання падрастаючага пакалення, што дае магчымасць спрыяць павышэнню эфектыўнасці рашэння сучасных адукацыйных мэт і задач.

«Этнапедагогіка: хрэстаматыя» ўключае наступныя раздзелы: прывітанні і адказы на прывітанні; народная мудрасць пра ўзроставыя і індывідуальныя асаблівасці і фактары фарміравання асобы; дзіцячы фальклор; прыкметы надвор'я; легенды і паданні; замовы; абрадавыя і пазаабрадавыя песні і інш.

Матэрыялы, што змешчаны ў хрэстаматыі, прызначаны для студэнтаў, магістрантаў, аспірантаў і іншых асоб, якія цікавяцца праблемамі этнапедагогікі, адраджэння народнай педагогікі.

¹Ажыццяўляецца ў межах ДПНД «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства», падпраграма 6, «Адукацыя», № задання 6.4.01: «Этнакультура як дэтэрмінанта, вызначаючая поспехі прафесійнай падрыхтоўкі будучых спецыялістаў сацыяльнай сферы ў полікультурным грамадстве: этнапедагагічны аспект»

1. МОЎНЫ ЭТЫКЕТ БЕЛАРУСАЎ

Моўны этыкет – гэта сістэма ўстойлівых, стэрэатыпных камунікатыўных адзінак мовы. У беларусаў існавалі свае варыянты прывітаньня, развітаньня, запрашэньня, зычэньня і г.д. Вось некаторыя з іх.

Калі спаткаюцца людзі, напрыклад, прышоўшы ў хату, то кажуць: «Дабранак!», «Добрага ранку!», «Добрай раніцы!», «Дабрыдзень!», «Дзень добры!», «Прывітанне!», «Добры вечар!». Яшчэ А.Сержпутоўскі адзначаў, што сялянскім жыхарам было ўласціва вітацца нават з незнаёмымі людзьмі. Акрамя таго, моўны этыкет беларусаў мае формулы прывітаньня з адценнямі запрашэньня (увайсці, сесці, адпачыць, утульна размясціцца і інш., напрыклад: «Прашу міласці начаваць у нас (вячэраць з намі)», «Калі ласка!», «Заходзьце, сядайце (частуйцеся)». Распаўсюджвана было і жартаванне. Калі хто часамі, прышоўшы ў хату, казаў прывітанне «Дзень добры», дык яму жартам адказвалі: «У сенцах ведры», быццам ён пытаўся «Дзе ведры?». Дзеці ці моладзь, на прывітанне «Добры вечар», маглі адказаць жартам «Дарыць нечым» або «Добра біў, добра енчыў». Сярод блізка знаёмых людзей вітанне адбывалася найчасцей словамі: «Як маішся? Як маіціся?». Адказвалі: «Дзякуй». Магчыма было заміж «Дзякуй», адказваць прыказкай – «Як робім, так і маім». Калі прывітанні былі раннімі, то гутарлівыя суседкі часта давалі дадаткі: «Як маіціся? Ці жывы й здаровы? Ці дужы, ці дасужы? Ці добра спалі, ці лёгка ўсталі»? А да дзяцей: «Ці суха ўсталі?». Да гаспадара былі наступныя звароты-дадаткі: «Як маіціся? Жонка ці звонка? Дзеткі ці гудуць, кашку ці ядуць?». Сэнс зваротаў у тым, што калі жонка крычыць «звонка», дык нечым незадаволеная, ёсць нейкія нястачы, а калі дзеткі вясёлыя, гудуць, дык напэўна сыценькія, бо кашкі пад'елі.

Існавалі пэўныя формы моўных паводзін, звязаныя са з'яўленнем чужога чалавека ў хаце. Калі той скажа прывітанне і стаіць ля парогу, тады гаспадар ці гаспадыня, адказаўшы, дадае: «Ідзі далі, сядзь у нас». Калі гаспадары скажуць толькі: «Ідзі далі», але не папросяць сесці, дык госць гумарыстычна дадае: «Я й так далёка».

Пры абедзе прыказваюць шмат жартаўлівых прыказак. Калі госць, на запрашэньне гаспадара на абед, адмаўляецца, бо толькі ад свайго абеду, гаспадар тады прыказвае: «Кій на кій шкодзя, а абед на абед ні зашкодзя». Калі госць сядзе за стол і есць, а потым, устаўшы з за стала, дзякуе прыказкай: «Дзякуй за абед, што наеўся дармаед», дык гаспадар дадае: «Дзякуй за полудзін, ні сыт, ні голадзін».

Свае моўныя формулы аздаблялі развітанне. Так, пры жаданні новай сустрэчы, казалі: «Да пабачэньня!». Пры развітанні назаўжды звычайна мовілася «Бывай(це)!». У адрозненне ад іх, словы «Аставайціся здаровы», «Бывай здароў!», «Будзь(ма)!», «Жадаю (зычу) усяго найлепшага», «Жыві здароў!», «Пакуль!», «Шчасліва» маглі казаць у любой сітуацыі. Развітан-

не ўначы выклікала слова «Дабранач!». Той, хто адыходзіў першым, звычайна казаў: «Заставайцеся здаровы!». Яму на адыход жадалі: «З Богам!» ці «Ступай з Богам!».

Акрамя вітанняў, існавалі і існуюць вітанні-віншаванні «З прыездам!», «З лёгкай парай!» і вітанні-пажаданні, у тым ліку здароўя: «Добрага здароўя!», «Здароў!», «Здароўце!», «Здаровенькі былі!»; удалага дня (ранку, вечара): «Добрага вам дня!», «Добры вечар!».

Калі гаспадароў заставалі за справай, то агучваліся формулы-зычэнні. Агульнае зычэнне таму, хто працуе, незалежна ад віду працы, ступені знаёмства з чалавекам – «Памажы (памагай), Божа! Нарадзі, Божа!», «Спары, Божа!» Фалькларысты, філолагі сведчуць, што раней на Беларусі палічылі б грубым, нахабным таго, хто маўчком абмінуў працаўніка, што выконвае цяжкую сялянскую работу.

У залежнасці ад характару дзейнасці чалавека існавалі і прыватныя зычэнні: «Рыбно вам!» (рыбакам), «Грыбно вам!» (грыбнікам), «Малочна вам!» (гаспадыні, якая доіць карову). На працягу стагоддзяў беларусы зычылі таму, хто сілкуецца (есць): «Смачна есці!» альбо «Сыць, Божа!», «Спарына вам у чарку!». Сучасныя даследчыкі беларускай мовы ўказваюць, што даволі звыклая фраза «Прыемнага апетыту!» не з'яўляецца аўтэнтчнай, бо гэта калька з рускай мовы. Традыцыйна гаспадары адказваюць: «Дзякуй! Проша да нас на снідання (на абед, на падполудзін, на полудзін, падвячорак, вячэру)». Госць дзякуе.

Беларусы для выказвання ўдзячнасці чалавеку звычайна ўжывалі кароткія выразы тыпу «Дзякуй», «Прымі, калі ласка, падзяку!», «Дазволь выказаць табе ўдзячнасць!». Можна казаць «Шчыры (вялікі) дзякуй!», «Дзякуй за ласку». Не казалі «вялікае дзякуй», паколькі гэта форма з'явілася як калька з рускага «большое спасибо». Малым дзецям абавязкова дзяквалі за нейкую паслугу словамі «Вялік расці!» / «Вяліка расці!» Трэба адзначыць, што выказванне ўдзячнасці было вельмі пашырана.

Выразны ў беларускай мове формулы прабачэння, якія выкарыстоўваліся дзеля ўмешвання ў чыю-небудзь размову: «Выбачайце (калі ласка)!», «Даруйце!», «Перапрашаю!», «Прабачце!».

Звычайная форма звароту ветлівасці «Сам», «Сама», «Самі», «А сам-жа надоўга прыехаў да нас? Чаго сама хацела? Адкуль-жа самі будзіця?». «Калі ласка!» – зварот ветлівасці пры просьбе.

2. ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ АБ Выхаванні

2.1. Народная мудрасць пра ўзроставыя і індывідуальныя асаблівасці і фактары фарміравання асобы

Аднаго бацькі і адной маткі не роўныя бываюць дзеткі.
Адно дзіця баіцца ківа, а другое кія.

Адной маткі ні аднае дзеткі.
Байкі гадуюць дзяцей.
Да ўсяго трэба практыкі.
Добрая сям'я славіцца памочнікамі.
Дубец – не навука.
Жыві добра з людзьмі.
Жытцё да жыцця не прыходзіцца, як чалавек да чалавека.
З малых крыніц вялікая рака нараджаецца.
І звера людзі навучаць, не то чалавека.
Лепш даглядзі, а за руку не вадзі.
Малому не патурай, а што трэба дай.
На добрай зямлі дзіця пасадзі, і тое вырасце.
Не біце вяроўкамі, навучайце гаюркамі.
Не біце дубцамі, навучайце слаўцамі.
Не вер вачам: вазьмі ды памацай.
Не вер чужым рачам, ды вер сваім вачам.
Не кручаны – не рамень, не вучаны – не чалавек.
Не слухае ківа, паслухае кія.
Нораў – не клетка, не пераставіш.
Нягоднік не родзіцца, а робіцца.
Слухаць добрай рады не шкодзіць.
Толькі званне, што чалавек.
У каго якая натура.
Усё што ўмееш, то добра.
Хто дзяцей ад працы шкадуе, той сабе вяроўку гатуе.
Хто дзяцей балуе, вяроўку ім на шыю гатуе.
Хто толькі сам сябе любіць, таго ніхто не любіць.
Чалавек невучоны, што тапор нетачоны.
Час часу розь, і чалавек чалавеку тож.
Што ў дзяцінстве выхаваеш, на тое ў старасці абапрэшыся.
Што ў маленстве выхаваеш, на тое ў старасці абапрэшыся.
Як гукнеш, так і адгукнецца.
Як пражывеш, так і праслывеш.
Як чалавек, то новая песня.

2.2. Маральнае выхаванне

Залатое правіла маралі

Зробіш людзям дабро – і цябе адгодзяць.
Любі другога, як сябе самога.
Пажыві для людзей, пажывуць і людзі для цябе.
Пасадзі на печ дзядулю, цябе ўнукі пасадзяць.

Хто бацьку шануе, той сабе неба гатуе.
Хто людзям жадае дабра, тое ж сам атрымае.
Чаго сабе не хочаш, таго і другому не зыч.
Шануй людзей, то і цябе пашануюць.
Як гукнеш, так і адгукнецца.
Як ён да народу, так і народ да яго.
Як ты да людзей, так і людзі да цябе.

Беражлівасць

Адно зярнятка пуд прыносіць.
Колас да коласа – сноп збярэцца.
Беражы зярнятка – пабагацее і твая хатка.
Зерне да зерня – меру набярэш.
Рубель з грашоў складаецца.
Рубель рубля робіць.
У добрага гаспадара і саломінка не прападае.
Хоць ашчадна, абы не скарэдна.
Хто без шчоту жыве, таго чорт вазьме.
Хто грошы не беражэ, той сам граша не варты.
Хто чужога не шануе, той свайго не мае.
Шукаючы, знойдзеш хутка, а сабіраючы, сабярэш.

Ветлівасць

Ад добрых слоў язык не адсохне.
Ад слова горш балюча, чым ад рукі.
Бывае свой язык горш за ліхога суседа.
Добрае слова лепш за багацце.
Пакуль ты яму слова, дык ён табе дзесяць.
Рана загаіцца, а злое слова ніколі.
Слухай многа, а гавары мала.
Спачатку падумай, потым гавары.
Трэба ведаць, калі сказаць, а калі памаўчаць.
Трэба знаць, дзе што сказаць.

Гасціннасць

Госць лавы не праседзіць.
Госць у дом, бог у дом.
Для дарагога госця і вароты насцеж.
Кошка мыецца – гасцей кажыць.
Прымі падарожнага – сам будзеш у дарозе.
Хата гасцямі багата.

Хлеб еш і другому дай.
Чалавек жыве век, а добрае дзела – два.
Чым хата багата, тым і рада.
Умей у людзей пагасцяваць і да сябе запрасіць.

Гуманнасць, чалавечнасць

І над сабакамі трэба літасць мець.
А людзям трэба людзьмі жыць.
Ад добрага не ўцякай і благога не рабі.
Бацькоў любі, старых паважай.
Біцца не гадзіцца, лаяцца не палагаецца.
Калі робіш дрэннае для людзей, то робіш дрэннае для сябе.
Любі другога, як сябе самога.
Не плюй у воду: часам трэба будзе напіцца.
Поважай другіх – будуць і цябе паважаць.
Памажы каму ў худабе, то дасць бог і табе.
Спор да слёз, а ў бойку не лезь.
Хто людзям верыць, таму і людзі веры даюць.
Хто на каго яму капае, той сам у яе ўваліцца.
Што табе не міла, другому не чыні.
Шчыраму сэрцу чужая болька баліць.

Дабрыня

І ў вераб'я ёсць сэрца.
Благі абразіць, а добры разважыць ды яшчэ і парадзіць.
Дабро не дакучыць.
Дабрыня без розуму пустая.
Добрае помні, злое забывай.
Добрае чуваць далека, а ліхое яшчэ далей.
Добраму добрая памяць.
Добраму ўсюды добра.
Добры чалавек і жывёлу шкадуе.
Добры чалавек і сабакі дражніць не будзе.
Добрыя людзі на камені і пад каменем, а ліхія каб і на добрай раллі
не раслі.
Зробіш людзям дабро – і цябе адгодзяць.
Зычлівага чалавека і ў няшчасці пазнаеш.
У добрага чалавека заўсёды многа сяброў.
Хто добрага чалавека мінае, той шчасця не мае.
Шчыраму і бог дапамагае.
Шчыраму сэрцу і чужы боль баліць.

Дысцыплінаванасць

Адклад не ідзе ў лад.
Дзве работы зараз не зробіш.
Дзе няма згоды, там нелады заўсёды.
Каб усё адно, лазілі б праз акно, а то праз дзверы ходзяць.
Кожны пачатак цяжкі.
Крупінку золата можна знайсці, хвілінку страчанага часу – ніколі.
Лепей трошкі зрабіць, чым багата нагаварыць.
Мінута гадзіну зберагае.
Не той моцны, хто стрымлівае коней, а той, хто стрымлівае сябе.
Нічога само не робицца.
Пойдзеш нацянькі – патраціш дзянькі.
Рана ўстанеш – многа зробіш.
Сёння зробіш – заўтра як знойдзеш.
Слова давай, дык яго і трымай.
Учарашняга дня не вернеш.

Калектывізм

Адзін дасуж, да не дуж.
Адзін дуб у полі – не лес.
Адзін жыў – хлеба прасіў, калектывам жывём – адзін аднаго ў гасці завём.
Адзін у полі не юін.
Адна галавешка ў пячы не гарыць, а дзве і ў полі не гаснуць.
Адна пчала многа мёду не наносіць.
Адно вока бачыць далёка, а два яшчэ далей.
Адным колам плата не падапрэш.
Адным пальцам вузла не завяжаш.
Адным пальцам і гузік цяжка зашпіліць.
Адным сэрцам свету не запаліш.
Аднымі рукамі нямнога зробіш.
Грамада за аднаго і адзін за грамаду.
Гуртам і ў бядзе лягчэй.
Людзі без людзей жыць не могуць.
Моцны статак чарадою, а людзі грамадою.
Спагадай свет трымаецца.
Там добрая дзея, дзе два арэ, а трэці сее.
У гурце нішто не страшна.
У добрага чалавека заўсёды многа добрых сяброў.
У калектыве чыстая ніва і багатае жніва.
У лесе людзі дзічэюць, а ў дюдзях люднеюць.

Паважлівасць

Бацькоў любі, старых паважай.
Бацькоў слухаць – гора не ведаць.
Бацькоўскае слова дарэмна не гаворыцца.
Без маці і сонца не грэе.
Без маці нешчаслівыя дзеткі.
Біцца не гадзіцца, лаяцца не палагаецца.
Дарагая не татава хата, а сам тата.
Маміна крыло і ў мароз цёплае.
Матчын гнеў, што вясенні снег: і шмат выпадае, ды хутка растае.
Матчыны рукі заўсёды мяккія.
Ніхто дзіцяці так не спагадае, як матка родная.
Ніхто столькі жалю не мае, як родная матка.
Няма лепшай дружачкі, як родная матка.
Няма такой крамы, што купляюць мамы.
Паважай старых, бо сам стары будзеш.
Свой бацька насварыцца і пашкадуе.
Сохні тая рука, што на бацькоў падымаецца.
Старых і ў пекле шануюць.
Усяго за грошы купіш, апроч бацькі – маці.
Хай таму дзіцятку язык адваліцца, калі на людзях бацьку няславіць.
Хто бацькі і маці не слухае, той і бога не баіцца.
Хто бацькоў не слухае, той у пальцы дзьмухае.
Хто бацьку і маці зневажае, той дабра не знае.
Хто бацьку шануе, той сабе неба гатуе.
Хто сваю маці паважае, той і чужую не пакрыўдзіць.
Шануй бацьку з маткай: другіх не знойдзеш.
Шануй людзей, то і цябе пашануюць.
Шануй старое, як дзіця малое.

Праўдзівасць

Горкай праўды не схаваеш і ніяк не ашукаеш.
За праўду не гневаюцца.
На праўдзе свет стаіць.
Не той чалавек, што грошы мае, а той чалавек, што няпраўды не мае.
Няма чаго гневацца, калі праўда.
Праўда вочы коле.
Праўда даражэй за грошы.
Праўда добрымі людзьмі жыве.
Праўда з дна марскога вынясе.
Праўда звягі не баіцца.
Праўда на агні не гарыць і ў вадзе не тоне.

Праўда няпраўду перацягне.
Праўда халодная, а мана цёплая.
Праўда, як вясы: лезе ў вочы.
Праўдаю найдалей дойдзеш.
Праўду і ў полымі не спаліць, і ў вадзе не ўтапіць.
Праўду не закапаеш.
Усё мінецца, адна праўда застаецца.

Смеласць

Ад баязні мала прыязні.
Ад смелага смерць бяжыць.
Адвагаю і пекла прыйдзеш.
Адважны не баіцца няўдачы.
Адважны нідзе не згіне.
Баязліваму і свой цень страшны.
Будзь смелы не языком, а справай.
Горш страху няма.
Смелага страх не возьме і вораг не паб'е.
Смеламу бог дапамагае.
Смеласць гарады бярэ.
Смелы і разумны два вякі живуць.
Смелы там знойдзе, дзе баязлівы згубіць.
Храбрасць і здагадка – родныя сёстры.
Хто смелы, той і ўмелы.
Хто смелы, той і цэлы.

Сумленнасць

Абы сумленне чыстае.
Ад людзей схаваешся, ад сумлення – не.
Беражы адзенне знову, а гонар змоладу.
І ніткі чужой не возьме.
Не той бедны, хто грошай не мае, а той, хто душы не мае.
Нікому вады не замуціў.
Раз няпраўда ці ашука, а сумленню на век мука.
Той заўсёды праў, хто паабяцаў – і даў.
У люстэрку бачыш свой твар, у сумленні – учынкi.
Хоць бедны, ды чэсны.
Хоць кашуля чорная, абы сумленне чыстае.
Хто сумленне мае, той чужое не хапае.
Што бачыў, тое кажу.

Сціпласць

І жаба сябе хваліць.
Наперад не хваліся.
Не кажы гоп, калі не перайшоў брод.
Не пераскочыўшы рэчкі, не гавары гоп.
Не суйся, серада, наперадзе чацвярга.
Пахвальба – малайцу пагуба.
Сам сябе не хвалі, няхай людзі пахваляць.
Хадзі простаі сцежкай – не заблудзі.
Хто сябе хваліць, няхай таго пярун спаліць.
Чужа пахвальба як гром грывіць, а самахвальства смярдзіць.

Сяброўства

І птушцы адной нудна.
Бой прыгожы мужнасцю, а прыяцель дружнасцю.
Дарагі не абед, а прывет.
Дзе дружбай даражаць, там ворагі дрыжаць.
Дзе дружна, там хлебна.
Дружба мацней каменных сцен.
Дружна і горы раўняюць.
І службу службы, і сябру дапамажы.
Людзі без людзей жыць не могуць.
Не маеш сябра – шукай, а знайшоў – беражы.
Не май сто рублёў, а май сто сяброў.
Не той сябра, хто вусны мёдам мажа, а той, хто ў вочы праўду кажа.
Не той сябра, хто мёдам мажа, а той, хто праўду ў вочы кажа.
Новых сяброў нажывай, але ж і старых не губляй
Няма грошай – не бяда, як сяброў грамада.
Птушка моцная крыламі, а чалавек дружбай.
Сапраўднае сяброўства лепш за багацце.
Сяброўства як шкло: расколеш – не збярэш.
Той не можа быць другам, хто ў бядзе абыдзе кругам.
Чалавек без сябра што ежа без солі.
Чалавек без сяброў, што печ без дроў.

2.3. Асуджэнне маральных заган

Бессаромнасць

Бессаромнаму плюй у вочы, а ён кажа: «Дождж ідзе».
Зжыў век не так, як чалавек.
Іншая рада – горш як здрада.

Ні бога не баіцца, ні людзей не стыдзіцца.
Рукі пабрудзіш – і вадою памыеш, а душу забрудзіш – і мылам не адмыеш.

Руку, ногу пераломіш – зжывецца, а душу пераломіш – не зжывецца.
Твар белы, а душа чорная.
Толькі і званне, што чалавек.
Чалавечына – адна душа ў боце, другая – у живоце, а трэцця па свету ходзіць, ды людзей са свету зводзіць.

Зайздроснасць

Завідкі з сярэдзіны чалавека з'ядаюць.
Завіснае вока нічым не паталіш.
Завісць не пойдзе ў карысць.
Няма горай, як завісныя вочы.

Лянота, дармаедства, няўменне

Ад ляноты чакай бядоты.
Верабей не сее, не жне, а зярняткі ключо.
Гультай ды злодзей – два родныя браты.
Гультай за работу – мазоль за руку.
Гультай і сядзецц стамляецца.
Гультайства і лянота – два сябры, адзін без аднаго жыць не могуць.
Гультаю ды няўмеку ўсё часу не хапае.
Гультаю ўранку – росна, у дзень – млосна, а вечарам – камары за-
ядаюць!
Гультаю ўсё цяжка.
І мыла, і шыла, і прала, і ткала...І ўсё языком!
Да работы не мае ахвоты, ляжыць на печы, выграе плечы.
Да работы не пускаюць ляноты.
Дай сну волю – праспіш шчасце і долю.
Дзе гультай арэ ды скародзіць, там пустазелле добра родзіць.
Курыца не птушка, гультай не чалавек, баўтун не гаспадар.
Ласы ля гатовага вогнішча рукі пагрэць.
Лень горш хваробы.
Лень жуе чалавека, як іржа жалеза.
Лянівай кабыле і хвост мяшае.
На работу – цяляты, а на яду – коні.
Пачнеш ляніцца – будзеш з торбай валачыцца.
Праца чалавека корміць, а лянота порціць.
Працаваць не любіш – чалавекам не будзеш.
Як ляжа спаць, дык забудзецца ўстаць.

Марнатраўства

Блюдзі бацькаву капейку і сваю дабудзеш.
Сам страціць, а другіх вінаваціць.
Хто капейкі не беражэ, той сам яе не стоіць.
Што ў яго рукі папала, то й прапала.
Шукаючы, расшукаеш скора, а сабіраючы, сабярэш.

Нехайнасць

Гразню зарос, хоць рэпу сей.
Другіх мые, а сваіх саплей пад носам не бачыць.
У ладным адзенні, а бруд аж блішчыць.
Шкло чысціню любіць.
У нашай акуратніцы відаць сераду з-пад пятніцы.

Самахвальства, балбатлівасць

Болей слухай, меней гавары.
Будзь свайму слову гаспадар.
Будзь смелы не языком, а дзелам.
Курыца не птушка, гультай не чалавек, баўтун не гаспадар.
Лепш памаўчаць, чым гаварыць невядома што.
Многа робіць языком, ды мала рукамі.
Не хваліся сам, хай людзі пахваляць.
Не хваліся тым, што ведаеш, а хай людзі пахваляць.
Не хваліся языком, а хваліся дзелам.
Ой, не ляпай пустое, бо як з цапа сарвецца, то й дастанецца.
Слова – серабро, а маўчанне – золата.
Слова не кідай на вецер.
Слоў мяшок, а спраў на вяршок.
Трэба ведаць, калі сказаць, а калі памаўчаць.
Хто маўчыць, дваіх навучыць.
Хто хоча, каб яго хвалілі, той сам сябе ганіць.
Хто языком меле, той дурань на дзеле.
Чорную душу і залаты язык не схавает.
Чужа пахвала як гром грыміць, а самахвальства смярдзіць.
Языком у Вільні, а галавою – за печчу

Скупасць, прагнасць

І знайшоўшы не падзеліцца.
І сам не дам, і другому не дам.

Адной рукой дае, а другой адбірае.
Ён цябе прадасць і грошы пры табе палічыць.
За капейку і бацьку роднага прадасць.
Скупы два разы траціць.
Чай выпіў, а цукар у кішэню схаваў.
Чужымі блінамі сваякоў памінае.
Што тваё, то і маё, а што маё, то табе ані.

Фанабэрыстасць

Відаць птушку па палёту.
Выхваляўся пустак, ды не зрабіў ніяк.
Другіх не судзі, на сябе паглядзі.
Колькі, вутка, не мудрысь, а лебедзем не быць.
Курыца не птушка, гультай не чалавек, баўтун не гаспадар.
Нячуйка і нябачка – то лепшы чалавек.
Хто набок з дарогі з'язджае, той хвалён, а хто носіць набок шапку, той смяшон.

Хітрасць, крывадушша

З твару – яйка, а ўнутры – баўтун.
Адно на ўме, а другое на языке.
Вуснамі мёд разлівае, а за пазухай камень трымае.
Глядзіць людзям у вочы, пазычыўшы вачэй у сабакі.
Густа сее, да рэдка ўсходзіць.
Лгару і праўды не павераць.
Лепей горкая праўда, як салодкая мана.
Маўчыць, а ліха робіць.
Мякка сцеле, ды мулка спаць.
Не капай для людзей ямы: сам у яе ўвалішся.
Не на ўвесь рот гаворыць, а ў палавіну.
Плётку ў адно вуха ўпусці, а з другога выпусці.
Раз няпраўда ці ашука, а сумленню на век мука.
Сваю хітрасць раскрый – чужая перад табой раскрыецца.
У вочы з мілым тварам, а за вочы крутым варам.
У вочы лісам, а за вочы воўкам.
У вочы так, а за вочы зусім іначай.
У крывым воку ўсё крывое.
Хітрасцю доўга не нажывеш.
Хітрасцю ўвесь свет пройдзеш, а назад не вернешвя.
Хітры чалавек гаворыць, як лістом сцеле, а ў кішэні камень трымае.
Хлусня як аліва – выйдзе наверх.

Хто многа абяцае – рэдка слова трымае.
Хто попрасту робіць, таму анёл пасобіць, а хто возьмецца хітрыць, к таму чорт паляціць.
Чаго не згубіў, таго не знойдзеш.
Чалавечына! Адна душа ў чобаце, другая ў жываце, а трэцяя па свету ходзіць ды людзей зводзіць.

3. НАКІРУНКІ ВЫХАВАННЯ

3.1. Сямейнае выхаванне

Ад яблыні – яблык, ад елкі – шышкі.
Ажаніцца – не ўпасці: не ўстанеш, не атрасешся.
Адзін сын – не сын, два сыны – паўсына, а толькі тры сыны – сын.
Бацькоў слухаць – гора не знаць.
Бацькоўскае слова дарэмна не гаворыцца.
Без караня і палын не расце.
Вучы дзіця, пакуль яно ўпоперак крваці, а не ўздоўж.
Гаспадар – галава ў хаце.
Да пяці год пястуй дзіця, як яечка, з сямі – пасі, як авечку – тады выйдзе на чалавечка.
Дзе ў сям’і лад, там і дзеці добра гадуюцца.
Добрага бацькі – добрыя дзеці, ліхога – ліхія.
Добрае на людзі ідзе з добрай сям’і.
Жонка – не бот, з нагі не скінеш.
Калі тонкага дрэва не сагнеш, то тоўстага не адужаеш.
Калі ўжо цялятка ўродзіцца з лысінкай, дык з лысінкай і памрэць.
Многа дзяцей – многа клопату, але і радасці шмат.
Нашто той клад, калі ў дзетках лад.
Не бацькоўская постаць трэба сыну, а бацькоўская кемлівасць
Не крычы, а лепш навучы.
Не навучыў бацька, не навучыць і дзядзька.
Нідзе няма лепш, як у сваёй маці.
Няма чаго дзіваваці, такая была і маці.
Па гнязду відаць, якая птушка.
Паважай старэйшых, бо сам старым будзеш.
Птушка рада вясне, а дзіця маці.
Разумны навучыць, а дурань намучыць.
Сваё дзіця бі – шкадуй, на чужое крычы – думай.
Тады дзяцей вучаць, як каля лаўкі ходзяць.
Татава хата усім багата.
У вялікай сям’і цяжкае гора лягчэй.
У каго дзеці, у таго шчасце.

У маткі няма розніцы для дзіцяці.
У харошай сям’і хто каваль, хто стругаль і няма няўмекі.
Умеў дзіця радзіць, умеі і вывучыць.
Харошыгх бацькоў і харошыя дзеці.
Хто да чаго прывыкне змолладу, то і на старасць не пакіне.
Хто дзяцей мае, няхай навучае.
Хто з дурным задаецца, то і сам дурным астанецца.
Што ты, сынку, плачаш? – Што я ў бацькі адзін.
Яблыка ад яблыні далёка не адкачваецца.
Як добрае семя, дык і добрае племя.
Якая матка, такое і дзіцятка.
Які бацька, такія дзеткі.
Які род, такі плод.

3.2. Працоўнае выхаванне

Ад ляноты чакай бядоты.
Ад работы ўцякаць – добра не ведаць.
Адкладвай бяззелле, а не адкладвай работы.
Адным махам дрэва не зваліш.
Адным пальцам і гузік цяжка зашпіліць.
Акуратная работа акуратных людзей любіць.
Без працы жыць – толькі неба капціць.
Без працы не будзе шчасця.
Без сякеры не плотнік, без лапаты не агароднік.
Вочы страшацца, а рукі робяць.
Да ўсякага дзела заўчасна гатоўся.
Дзве работы зараз не зробіш.
Дзе справа, там і слава.
Дзе шчырая праца, там густа, а дзе лянота – там пуста.
Для здаровага чалавека праца – лепшы доктар.
Добра працуеш – павагу маеш.
Дружная праца – крыніца багацця.
Дрэва славіцца пладамі, а чалавек працаю.
Думай з вечара, а рабі з рання.
Душу і сэрца ў работу ўкладзі, кожнай секундай у працы даражы.
Жаданая праца, як сонца ўзыход.
За справу бярэшся – не бойся і не хваліся.
З рамяством дружыць – у жыцці не тужыць
І поле герояў родзіць.
І шыла, і мыла, і ткала, і прала – і ўсё языком.
Каб смачна пад’есці і хораша хадзіць, трэба многа рабіць.
Калі добра ўзарэш, то і ўраджай збярэш.

Калі праца асалода, жыцце – хараство.
Кожная работа сваю пару мае.
Лепш заробленае, чым пазычанае.
Лянота жуе чалавека, як іржа жалеза.
Майстар на ўсе рукі.
Малая пчолка, але і тая працуе.
На язык – хоць куды, а на працы нікуды.
Найсмачнейшы хлеб ад сваёй працы.
Не ад прыгожых слоў добра на свеце стала.
Не богі гаршкі лепяць.
Не глядзі, каб скора, а глядзі, каб добра.
Не за сваю справу не бярыся, а за сваёю не ляніся.
Не на адну хваробу праца – найлепшыя лекі.
Не стараўшыся, нічога ў рукі не ўлезе.
Не той хараш, хто прыгож, а той хараш, хто дладзела гож.
Не хваліся пачаткам, а хваліся канчаткам.
Нікому з неба само не падае.
Праца ды рукі – моцныя парукі.
Праца з балота зробіць золата.
Праца і сіла горы звернуць.
Праца не паганіць чалавека, а корміць, поіць і вучыць.
Праца робіць чалавека разумным.
Праца чалавека красіць і славіць.
Праца чалавека трымае і ўздывае, а гультайства псуе.
Працаваць не любіш – чалавекам не будзеш
Працуй і смак чуй.
Рабі так, каб сабак не дражніць і людзей не смяшыць.
Работа – не забота: забота, калі няма работы.
Работа і корміць, і поіць.
Рамясло піць і есці не просіць, а само корміць.
Рана ўстанеш – многа зробіш.
Справа – не забава.
Справа майстра баіцца.
Таго на кут, у каго мазалі цвярдзейшыя.
У добрай гаснадыні і певень нясецца.
Увосень плача, хто вясной скача.
Усе жывое трудзіцца.
Хто з работай дружыць, той жыве і не тужыць.
Хто змолладу не працуе, той на старасці жабруе.
Хто не ляніцца, той справай сваёй ганарыцца.
Хто пільнуе свята, у таго пустая хата.
Хто працуе, таму і шанцуе.
Хто працуе, той мае.

Хто працуе, той не сумуе.
Хто рабіць бярэцца, той і вучыцца.
Хто рана ўстае, таму бог дае.
Хто старанна працуе, той мір мацуе.
Хто ўлетку балюе, той узімку галадуе.
Хто ўлетку халадку шукае, той узімку галадае.
Хто хоча шчасліва жыць, той працу павінен любіць.
Хутка робіць, але перарабляе доуга.
Цабытая мазалямі капейка перацягне лёгкі рубель.
Што зробіш сёння, тое не трэба будзе раб іць заўтра.
Што цяжка здабыгга, то будзе доўга жыгга.
Як патрудзішся, так пажывеш.
Якая справа, такая й слава.

3.3. Патрыятычнае выхаванне

Аб тым зязюля кукуе, што свайго гнязда не мае.
Айчыну любіць – патрыётам быць.
Бацькаўшчыны не купляюць і не прадаюць.
Бацькоў не цурайся, а ад Радзімы не адракайся.
Дарагая тая хатка, дзе радзіла мяне матка.
Для сваёй Айчыны не шкадуюць сілы.
За морам цяплей, ды ў нас весялей.
За родны край галаву аддай.
З роднага боку і варона мілая.
З роднай зямлі – памры – не зыходзь.
І ў рабоце, як на перадавой, будзь верны Радзіме сваёй.
Лепей смерць у полі, чым мука ў няволі.
Лепей у сваіх людзях з голаду памерці, чым на чужыне золата збіраць.
На роднай зямлі – як на камлі.
На чужой старане і вясна не красна.
На чужой старане не сагрэе і сонца.
На чужыне жыць – па-сабачаму выць.
На чужыне і камар загіне.
Не той патрыёт, хто кулаком у грудзі сябе б’е, а той, хто працу і жыццё Радзіме аддае.
Не трэба салавейку залатая клетка, а трэба салавейку зялёная ветка.
Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы.
Радзіма – матка, чужыня – мачыха.
Родная зямля мякчэй чужой пярыны.
Той Бацькаўшчыну любіць, хто ёй сумленна служыць.
Той герой, хто за Радзіму ідзе ў бой.
Той патрыёт, хто змагаецца за народ.

Той перамагае, хто ў бядзе са сваёй зямелькі не ўцякае.
У родным лесе і куст родны.
У сваім краі, як у раі.
Усюды добра, а дома лепей.
Усякай птушцы свае гняздо міла.
Хто мову і веру мяняў, той не толькі сябе, а і маці прадаваў.
Чалавек без радзімы, што салавей без песні.
Чужая старана арана, слёзкамi засявана.
Чужая старонка без ветру сушыць.

3.4. Эстэтычнае выхаванне

Апрануты як пава, але брыдка я слава.
Дарагі не абед, а прывет.
Дзе праца, там і песня.
Жаданая праца як сонца ўзыход.
З добраю песняй жыць весялей.
З мора вады не выліць, з песні слова не выкінуць.
З песняй і работа спорыцца.
Золата і ў балоце свеціцца.
Каваль куде, а жалеза п'яе.
Любіць увесь свет лагодны прывет.
Не ад красных слоў дабро на свеце стала.
Не адзенне чалавека, а чалавек адзенне харашыць.
Не бачыць сава, якая сама.
Не пытайся, ці галоўка гладка, а пытайся, ці падмецена хатка.
Не слаўная хата вугламі, а пірагамі.
Не слаўся красою, а слаўся розумам.
Не тое хораша, што хораша, а што да спадобы.
Не цані чалавека па твары, а цані па душы.
Не частуй мяне ні піўцом, ні вінцом, а прывітай мяне шчыранькім
слаўцом.
Не шукай красаты, а шукай дабраты.
Па народнай песні пазнаеш народ.
Прыгожаму ўсё гожа.
Прымусовая работа самая цяжкая.
Тады слова – серабро, калі справы – золата.
Хвароба нікога не красіць.
Хто ў рабоце не лянівы, той у жыцці шчаслівы.
Шчасце адчуеш, калі папрацуеш.

3.5. Разумовае выхаванне

Ад навукі дужэюць рукі.
Адзін добры вопыт важней сямі мудрых павучэнняў.
Б'юць таго, хто плача, а вучаць таго, хто слухае.
Бацькоўскім розумам хваліцца няма як.
Бачыць вока далёка, а розум яшчэ далей.
Без навук, як без рук.
Без навукі і лапця не спляцеш.
Без розуму горш, чым без здароўя.
Будзь добрым слухачом, то будзеш добрым паведачом
Век жыві, век вучыся.
Вучоны без практыкі – пчала без мёду.
Вучы народ, вучыся і ў народа.
Вучыцца заўсёды прыгадзіцца.
Вучэнню і дабру не будзе канца.
Грошы згубіў – нічога не згубіў, здароўе згубіў – палову згубіў, розум згубіў – усё згубіў.
Гуляючы розуму не прыдбаеш.
Да ўсяго трэба практыка.
Дзе не можна сілай, там бяры здогадам.
Дзе розумам не дайду, дык у кніжцы знайду.
Дзе сілаю не зробіш, то спосабам.
Добра таго вучыць, хто хоча ўсё ведаць.
Дрэнные тыя рукі, што не ведаюць ніякай навукі.
З голымі рукамі нічога не зробіш.
З разумным пагавары – розуму набярэшся, а з дурнем – і апошні згубіш.
Калі ты мудры – перамажы мяне доказам.
Кніга маленькае акенца, ды праз яго ўвесь свет ві дзен.
Кніжкі чытае – розуму набірае.
Ліха жыць без спосабу.
Маеш голаў, то май і розум.
Майстэрства за плячмі не носяць, а з ім добра.
Мір ясны ад сонца, а чалавек ад навукі.
На навуцы свет стаіць.
На падказку не спадзявайся, а сама добра вучыіод старайся.
На харошага глядзець хораша, а з разумным жыць легка.
Набірайся розуму ў вучобе.
Навука вочы адчыняе.
Не глядзі, што на галаве, а паглядзі, што ў галаве.
Не кажы «вучыўся», а кажы, што пазнаў.
Не кручаны – не рэмень, не вучаны – не чалавек.

Не саромейся пытаць: болей спытаеш – болей спазнаеш.
Не сілай змагаюцца, а розумам.
Не сілай ухапі, а розумам.
Не скоро, ды здрава.
Не той ведае многа, хто доўга жыў, а той, хто многа вучыўся.
Не шукаючы, не знойдзеш.
Невучоны, што сляпы.
Па адзенню сустракаюць, а па розуму праважаюць.
Парады патрэбны і мудраму.
Прыгожая птушка пер’ем, а чалавек вучэннем.
Розум – найлепшае багацце.
Розум – не сякера, не пазычыш.
Розум даражэй за золата.
Розум і сілу перамагае.
Розуму грашыма не заменіш.
Сам не ўмееш слухаць, другога не прымусіш.
Трэба розумам надтачаць, дзе сіла не возьме.
У каго веды – у таго і сіла.
У людзей пытай, ды свой розум май.
У разумнага разумныя і рукі.
У разумнай галавы сто рук.
Усё што ўмееш, то добра.
Хочаш многа знаць – трэба мала спаць.
Хто без навукі, той як бязрукі.
Хто вучыцца, той угару ідзе.
Хто многа чытае, той многа знае.
Хто пытае, той многа знае.
Хто пытае, той не блудзіць.
Чаго не можна ўзяць рукамі, хапай галавой.
Чалавек невучоны, як тапор нетачоны.
Чужым розумам не пражывеш.
Што больш пажывеш, то больш навучышся.
Што жывеш, што вучышся.
Што змладу навучышся, то на старасці як знойдзеш.
Як навучышся, так і ведаць будзеш.

3.6. Маральна-практычная філасофія (жыццёвыя назіранні і парады)

Агонь горш за злодзея: злодзей хоць вугля пакіне, а агонь нічога.
Адрэзанае лусты не прылепіш.
Апарыўшыся малаком, і на ваду падзьмухаш.

Аўчынка вырабу не варта.
Бадлівай карове Бог рогаў не даў.
Бачаннем жорава не зловіш.
Беражы нос у вялікі мароз.
Блізка локаць, а не ўкусіш.
Бруд не сала: пацёр і адстала.
Бяда вымучыць і вывучыць.
Вада камень прабівае.
Вышэй ад сваіх пят не падскочыш.
Вялікага дуба з малым карэннем не бывае.
Вялікі кусок дзярэ раток.
Вярні на Цімошку: ён усё знясе.
Галава не толькі для таго, каб на ёй шапку насідь.
Галавою сцены не праб'еш.
Галаву згубіў – па валасах не плач.
Галоднай куме хлеб на уме.
Гаршчок катлу не таварыш.
Глухому малебны не служаць.
Гнілога мяшка не залатаеш.
Грэцкая каша сама сябе хваліць.
Гусь свінні не таварыш.
Да веку далёка: усё зажыве.
Да сцяны гарох не прыстане.
Да ўсяго трэба прывыкнуць.
Да якіх прыстанеш, такі сам станеш.
Далей у лес – болей дроў.
Дарагая лыжка перад абедам.
Дарма і скула не сядзіць.
Дармавому каню ў зубы не глядзяць.
Дарожка торна, ды не спорна.
Два ваўкі за раз не зловіш.
Дзве работы за раз не зробіш.
Дзе баліць, туды і хукаеш.
Дзе дровы сякуць, там трэскі ляцяць.
Дзе коратка, там і рвецца.
Дзе кухарак шэсць, там няма чаго есць.
Дзень хваліцца вечарам.
Дзесяць раз мер і то не вер.
Добры пачатак – палавіна справы.
Дождж намачыў, а сонейка высушыць.
Дождж упару – золата.
Дрэнны пачатак – не к добраму канцу.
Душа меру ведае.

Жыщцё пражыць – не песеньку спець і не поле перайсці.
З агнём не жартуй і вадзе не вер.
З быка не надоіш малака.
З варонай ляціш – крычы па-вароннямю.
З ваўкамі жыць – па-воўчы выць.
З іголкі долата не зробіш.
З малой іскры бывае вялікі пажар.
З малых крыніц вялікая рака нараджаецца.
З незабітага ліса футра не шыюць.
З песні слова не выкінеш, а плачучы – рота не паправіш.
З хаты смецце не вынось на чужы падворак.
З чужой бяды не смейся, бо свая будзе.
За вялікім кустом трава зялёная.
Зарубі сабе на носе.
Збоку слухай і на вус матай.
Здароваму ўсё здарова.
Здароўе – усяму галава, усяго даражэй.
Змяя змяю не кусае.
Знай, каток, свой куток.
Зробіш – не кайся, знойдзеш – не хваліся.
Зробіш людзям дабро – і табе адгодзяць.
І гаршкі з гаршкамі ў пячы страчаюцца.
І добрага як замнога, то не добра.
Іголкай дарог не мераюць.
Ідзеш на дзень – бяры хлеба на тыдзень.
І курыца на сваім сметніку гаспадыня.
І на гладкай дарозе прыпадак стацца можа.
І на малым агні можна спячы вялікую ячню.
І новыя боты мазоль натруць.
І сцены вушы маюць.
Каб ведаў, дзе павалішся, то саломкі падаслаў бы.
Каб каза не скакала, то б ногі не зламала.
Каб на дзятла не стралец, быў бы дзяцел маладзец.
Каб на хмель не мароз, ён бы і тын перарос.
Каб не спатыкацца, трэба пад ногі прыглядацца.
Каб усё адно, лазілі б праз акно, а то праз дзверы ходзяць.
Калі заплаціў, то трэба з'есці.
Калі не вераць – не бажыся, калі б'юць – бараніся,
Калі не музыка, не бяры скрыпкі ў рукі.
Калі не пераскочыў, не кажы «гоп».
Калі падаць, то з добрага каня.
Калі просяць за стол, то не лезь на стол.
Каля вады стаяць – сухому не быць.

Каля пекла жывучы, трэба і чорта кумам папрасіць.
Ката ў мяшку не купляюць.
Кашы маслам не сапсуеш.
Клін клінам выганяюць.
Кожнаму крыўда няміла.
Кожная сасна свайму бору песню пяе.
Кожны гад мае свой яд.
Кожны млын на сваё калясо ваду цягне.
Колас не спее, калі сонца не грэе.
Конікі не кролікі: штомесяц не выводзяцца.
Кот да дому прывыкае, а сабака – да гаспадара.
Кошка мышцы не таварыш.
Круціцца, як белка ў калясе.
Куды вецер, туды і дождж.
Курачка па зярнятку збірае, і то сыта бывае.
Лёгка нажыга – скоро пражыта.
Лёгка раскідаць, ды цяжка збіраць.
Лепей быць пакрыўджаным, чым каго пакрыўдзіць.
Лепей жартаваць, чым гараваць.
Ліха без дабра не бывае.
Ліхая кампанія на ліха выведзе.
Лыжка дзёгцю псуе кадку мёду.
Любіў катацца – любі і саначкі вазіць.
Любіш ездзіць – кармі кабылу.
Любіш узяць – любі і аддаць.
Лягчэй адрэзаць, чым надтачыць.
Месяц свеціць, ды не грэе.
Між дзвярэй пальца не садзі.
Міма рота лыжку не носяць.
Мядзведзь карове не брат.
На адзін цвік усяго не павесіш.
На адным месцы і камень абрастае.
На бітай дарозе трава не расце.
На гару галопам не ўз'едзеш.
На задняе калясо заўсёды трэба аглядацца.
На крутое дрэва трэба круты клін.
На крутую гару сходу не ўзбяжыш.
На лечаным кані не наездзіш.
На чым кані едзеш, таму і песні спявай.
Не вер вачам: вазьмі ды памацай.
Не гані каня кнутом, а гані аўсом.
Не ганьбуй старым ботам, пакуль новага не пашыў.
Не гуляй з агнём.

Не гуляй з вугалькамі: рукі папячэш.
Не дораг абед, а дораг прывет.
Не дурань, хто маўчыць.
Не заўсёды вер воку.
Не згубіўшы – няма чаго шукаць.
Не ідзе поле ка двару.
Не кажы гоп, пакуль не пераскочыў.
Не кожны хворы, хто стогне.
Не лезь, жаба, туды, дзе коней куюць.
Не мы хлеб носім, а хлеб нас.
Не пабудаваў сабе гумна – не раскідай людзям хлява.
Не падкладай агню ў салому.
Не падпірай гнілога плоту: усё роўна паваліцца.
Не рабі ліхога і не бойся нікога.
Не смейся чужой бядзе: свая на градзе.
Не тады сабак кормяць, калі на паляванні ехаць.
Не ўсё тое мёд, што салодка.
Не хваліся, план складаючы, а хваліся канчаючы.
Не шукаючы – не знойдзеш.
Няма зерня без мякіны.
Няма чаго горай, як чакаць і даганяць.
Па народнай песні пазнаеш народ.
Па пер'і птушку пазнаюць.
Па што пойдзеш, тое і знойдзеш.
Перш правер, а потым вер.
Першу ягадку ў роцік, каб не балеў живоцік.
Повен гаршчок бульбы, а без вады не зварыш.
Праўду ў яму не закапаеш.
Пры гатовай калодзе лягчэй агонь раскласці.
Прышло махам – пойдзе ветрам-прахам.
Прышоў май – і пад кустом рай.
Раніца вечара разумней.
Рукі – да работы, ногі – да ахвоты, галава – да ўсяго.
Рыбу не зловіш пад кустом, а зайца ў рацэ.
Рэха заўсёды слабейшае за сам гук.
Сабака – найлепшы чалавекў прыяцель.
Сабака лашчыцца, пакуль костку не схопіць.
Салаўя песнямі не кормяць.
Самае лёгкае не ёсць самае добрае.
Свайго горба ніхто не бачыць.
Свая губа не дура: знае, што прымае.
Свая кашуля бліжэй да цела.
Свая ноша не цяжка.

Свая рука – уладыка.
Свая сярмяжка нікому не цяжка.
Свой насоў цяплей чужога кажуха.
Свой не свой, а перад кіем не стой.
Свой час – ягадзе, свой час – баравічку.
Сённяя зробіш – заўтра знойдзеш.
Скора едзеш – галаву звернеш.
Слязьмі бядзе не паможаш.
Сляпому няма чаго паказваць дарогу.
Смак добры і мера добра.
Смала к дубу не прыстане.
Сорам не дым, вочы не выесць.
Сораму ў кішэню не схаваеш.
Сыты галоднаму не спагадае.
Тады маю, як у руках трымаю.
Тое дорага, што нялёгка даецца.
Той першы мэты дасягае, хто ўлетку сані папраўляе.
Трэба нахіліцца, каб з ручая напіцца.
Трэба ўлетку пазбіраць, каб узімку было што жаваць.
У гасцях добра, а дома лепей.
У гатовы агонь лягчэй дроў падкінуць.
У дарозе і іголка цяжка.
У дзіравым вядры воду не носяць.
У мароз заснуць лёгка, ды прачнуцца цяжка.
У сваёй хаце і качарга – помач.
У чужую душу не залезеш.
Усё да пары.
Усё добра, што ў меру, а праз лад, то і свінні не ядзядь.
Усё, што ўмееш, то добра.
«Учора» не дагоніш, ад «заўтра» не ўцячэш.
Хадзі прастай сцежкай – не заблудзіш.
Хвораму і залаты ложкак не паможа.
Хлусня, як аліва: выйдзе наверх.
Хто рэдзьку еў, ад таго цыбуляй не пахне.
Хто тоне, той піць не просіць.
Хутчэй, але не спяшайся.
Ціхія воды глыбокі.
Цішэй едзеш – далей будзеш.
Цыбуляй нарадзіўся – цыбуляй і памрэш.
Часам дарованае абыходзіцца даражэй купленага.
Часам і сляпы на дарогу навядзе.
Чорнае белым не стане.
Чужая крыўда вісіць, як камень на шыі.

Чужое багацце не грзе.
Чужое бачыць пад лесам, а свайго не бачыць пад носам.
Чужое бокам вылезе.
Шалы да добрага не даводзяць.
Шануй каня дома, а ён цябе ў дарозе.
Што летам нагой капнеш, тое зімой рукою хапнеш.
Што мінула, таго не пераставіш наперад.
Якая птушка, такая і песня.
Які пастух, такі і статак.

4. ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР

4.1. Калыханкі

А ты, каток шэры

А ты, каток шэры,
Ў цябе хвосцік белы.
Прыйдзі, каток, начаваць
І дзіцятка калыхаць.

А ты, коцінька-каток

А ты, коцінька-каток,
Ў цябе шэранькі хвосток.
Ты прыходзь к нам начаваць,
Будзеш Янку калыхаць,
А я шэраму катку
За работу заплачу –
Дам гарлачык малака
І кавалак пірага.

Хадзіў певень па капусце

Хадзіў певень па капусце,
Насіў сон у белай хусце,
Усім дзеткам прадаваў,
А Алёшку дарма даў.

А-а, а-а, люлі

А-а, а-а, люлі,
Каток без кашулі.
А котачка ў лесе

Кашульку прынясе.
Там красёнцы ткала,
І кудзельку прала,
На сонцы бяліла,
На ветры сушыла,
Кашульку пашыла,
Катку падарыла...

Ходзіць кот па сенажаці

Ходзіць кот па сенажаці,
Кліча сон ён да дзіцяці.
Ой, сонечку-галубочку,
Прыспі маю Ганулечку.
Ходзіць сон каля вакон,
А дрымота каля плота.
І пытае сон дрымоту:
– Дзе мы будзем начаваць?
– Дзе хацінка цяпленька,
Дзе дзетачка маленька,
А мы пойдзем начаваць
І дзяцінку калыхаць.

Ходзіць певень па капусце

Ходзіць певень па капусце,
Носіць сон у белай хустцы.
Ўсенькім дзецям прадаваў,
А Ганульцы дарма даў.
Хадзіў коцік па плотку,
Збіраючы дрымотку.
Каток з плотку зваліўся
І дрымотку забыўся.
А-а, а-а, люлі,
Люлі-люлі-люлі,
А-а, а-а, спаці,
Я буду люляці.

Люлі-люлі-люлі

Люлі-люлі-люлі,
Прыляцелі гулі,
Селі на варотах

У чырвоных ботах,
Сталі гуркатаці.
А чаго ж вам даці?
Ці ячменю жменю,
Ці гароху троху,
Ці жыта карыта,
Ці бобу каробу?

Гэй, да люлі-люлі

Гэй, да люлі-люлі,
Ды каты два.
Гэй, да люлюшанькі,
Ды шэрыя абодва.

4.2. Забаўлянкі, заклічкі

Горкай, горкай, горачкай

Горкай, горкай, горачкай
Ішоў малы Ягорачка.
Ваўкоў не баяўся,
Страхаў не пужаўся.
Выразаў Ягорачка
Дудачку-свісцёлачку,
І свістаў ён птушачкай,
Птушачкай-пяюшачкай.
Горкай, горкай, горачкай
Ішоў малы Ягорачка.

У куце сядзіць мядзведзь

У куце сядзіць мядзведзь,
Хустку вышывае,
А лісічка-невялічка
Хатку прыбірае.
А каток пячэ аладкі,
Масла падлівае.
Мышанятка жвава, гладка
Катку памагае.

Сядзіць сыч на капе

Сядзіць сыч на капе,
А сава на другой,
Гой-гой-гой! на другой,
Гой-гой-гой! на другой.
У савы сыч пытае:
– Хто ў лесе гукае?
Гу-гу-гу! – гукае,
Гу-гу-гу! – гукае.
– Дрывасекі мае
Сякуць лес у мяне.
Чах-чах-чах! – у мяне,
Чах-чах-чах! – у мяне.
І сякуць, і крычаць,
Каб звяроў напужаць.
Пух-пух! – напужаць,
Пух-пух! – напужаць.

Сонейка-сонца

Сонейка-сонца,
Выгляні ў аконца,
Пасвяці нам трошку,
Дам табе гарошку.

Гары, гары гарка...

Гары, гары гарка,
Прыедзе кухарка.
Кухарка – на карове,
Кухар – на кабыле,
Дзеці – на цялятах,
Слугі – на шчанятах.

Паня сына нарадзіла...

Паня сына нарадзіла,
На коніка пасадзіла.
Канёк вараненькі,
Панічок маленькі.
Гуца, конік, да вады,
Шаўковыя павады.
Канёк не напіўся,
Панічок зваліўся.

Трах-бах-тарабах

Трах-бах-тарабах,
Едзе Юрка на валах,
А волікі тупу-тупу,
Юрка з возу цупу-лупу.

А курачка-рабушэчка!

А курачка-рабушэчка!
Пазыч жа мне грабушэчка!
Гута-та, гута-та!
Не пазычу, не прадам!
Прыйдзі ка мне – дарма дам!
Гута-та! Гута-та!

Кукарэку, певунок

Кукарэку, певунок,
Залаценькі чубок,
Пад паветачку пайшоў,
Курку-рабку там знайшоў.
Пачаў курку пытаць,
Ці ўмее чытаць.
– Не чытаю, не пішу,
Толькі яйкі нясу.
Што дзень дзецям нашу
Аж па цэламу кашу.

Сарока-варона кашку варыла

Сарока-варона кашку варыла,
На прыпечку студзіла,
Качаргой мяшала,
Памялом давала.
Гэтаму дала, гэтаму дала,
Гэтаму дала і гэтаму дала,
А гэтаму не дала.
Бо гэты мал –
Круп не драў,
Вады не насіў,
Цеста не мясіў.

Чыкі, чыкі, сарока

Чыкі, чыкі, сарока
Прыляцела здалёка,
Села ў пана на таку,
Меле крупы на муку.
А пан кажа: «Засяку!
У мяне шабля пры баку».
«Хоць і шабля пры баку,
Ад цябе я ўцяку!»

4.3. Лічылкі

Заяц-месяц...

– Заяц-месяц,
Дзе ты быў?
– У лесе.
– Што рабіў?
– Лыкі драў.
– Куды клаў?
– Пад калоду.
– Выйдзі вон із карагуду!

Ішоў кот праз сто варот...

Ішоў кот праз сто варот,
Дайшоў да канца,
Знайшоў кацяня,
Мяў!

Кінь, кінь, перакінь...

Кінь, кінь, перакінь,
Давай далей пабяжым,
Цераз воду і агонь,
Не дагоніць нас і конь.

Ішоў баран...

Ішоў баран
Па крутым гарам,
Вырваў траўку,
Палажыў на лаўку.

Хто яе возьмець,
Той вон пойдзець.

Кацілася торба

Кацілася торба
З высокага горба,
А ў той торбе
Хлеб і пшаніца.
З кім жадаем
Падзяліцца.

Апанас, Апанас

Апанас, Апанас,
Твая жонка у нас.
Увалілась у квас –
Лаві сем год нас!

Сем семярэй

Сем семярэй
І сямёра свіней.
Свінка і свінчын брат
І сямёра парасят.

Первенчыкі

Первенчыкі,
Другенчыкі,
Кругі,
Другі вон!

Дружэньчыкі

Дружэньчыкі,
Бярвеньчыкі.
Я шышаў,
А ты выйшаў.
Ехаў мужык па дарозе,
Зламаў кола на парозе.
Колькі патрэбна гваздзей,
Кажы хутчэй!

Кацілася торба

Кацілася торба
З высокага горба.
А ў той торбе
Хлеб, пшаніца.
З кім жадаеш
Ты дзяліцца?

Цынцы-брынцы, балалайка

Цынцы-брынцы, балалайка,
Цынцы-брынцы, паіграй-ка.
Цынцы-брынцы, не хачу,
Цынцы-брынцы, спаць хачу.
Цынцы-брынцы, хто стучыць?
Цынцы-брынцы, дзевачка.
Цынцы-брынцы, як завуць?
Цынцы-брынцы, Евачка.

Цынцы-брынцы, два кальца

Цынцы-брынцы, два кальца
Выстругалі малайца,
На святой нядзельцы
Здзелалі кацельцы,
Кадельцы упалі,
На кузню сказалі.
Кузня божыцца: – Не я,
Балалаечка мая.
Балалаечка-гудок,
Разваліўся мой дамок.

Рагадан, рагадан

Рагадан, рагадан,
На чатыры загадан.
Кацярынін нос
На пятнаццаць вёрст.
Шалдэ-балдэ,
Бушмак барада,
Выйдзі вон з гарада.
Турмас!

Анцы-цванцы

Анцы-цванцы,
Трынцы-ярынцы,
Пятым-ладым,
Шуктым-буктым,
Дэвір-дэкс!

Эны-бэны, фіны, лёк

Эны-бэны, фіны, лёк,
Сам Пятровіч бліны пёк.
Пёк, пек, не дапёк,
Схапіў шапку дый уцёк.

Эна, бэна, рэсь

Эна, бэна, рэсь,
Кэнта, мэнта, жэсь.
Эна, бэна, раба,
Кэнта, мэнта, жаба.

Раз, два, тры, чатыры

Раз, два, тры, чатыры,
Кошку грамаце вучылі:
Не чытаць, не пісаць,
А за мышкамі скакаць.

4.4. Гульні

Гульня «Заінька»

Апісанне гульні: дзеці бяруцца за рукі і ўтвараюць круг. У сярэдзіне – Заінька. Усе спяваюць:

Заінька бялюсенькі,
Заінька шарусенькі!
Праскачы ў дзірачку
Ды не пабі спіначку!

На гэтыя словы зайчык імкнецца выскачыць з круга, але дзеці не пускаюць і хутка прысядаюць, як толькі ён набліжаецца да каго-небудзь з іх.

Пасля гэтага дзеці спяваюць далей:
Заінька, павярніся,
Шэранькі, павярніся

Тупні ножкай, паскачы

Ды ў далоні запляшчы!

Пры заканчэнні песні ўсе павінны запляскаць у далоні. Гэтым момантам карыстаецца зайка: ён хапае каго-небудзь з дзяцей і хутка становіцца на яго месца. Той, хто застаўся без месца, павінен выконваць ролю заінькі.

Правілы гульні: пры набліжэнні заінькі ігракі павінны хутка ўзяцца за рукі, калі яны не паспеюць зрабіць гэтага, той, да каго дакрануўся зайчык, займае яго месца

Гульня «Пастух»

Выбіраецца пастух. Дзеці ідуць карагодам вакол пастуха. Пастух гаворыць:

Паганю валоў ды на раннюю росу.

Каго люблю – пазнаю па голасу.

Каго люблю, той стаіць за плячыма.

Затым ён паварочваецца, а на апошнім слове заплюшчвае вочы. Удзельнік гульні, на якога пакажа «пастух» гаворыць: «Гэта я». «Пастух» павінен адгадаць, чый гэта голас.

Гульня «Маша»

Апісанне гульні: дзеці становяцца ў круг, пасярэдзіне Маша з завязанымі вачыма. Усе прыгаворваюць:

Маша, ты пацеша наша,

Ручкі злажы, на імя ўкажы.

Правілы гульні: Маша хапае каго-небудзь з круга і спрабуе адгадаць, хто тэта. Калі адгадае, той становіцца Машай.

Гульня «Вузельчык»

Апісанне гульні: два ўдзельнікі гульні трымаюць у руках паясы, утвараючы вароты ў выглядзе вялікага іголковага вушка. Астатнія ўдзельнікі становяцца ў рад, бяруцца за рукі і, рухаючыся ўздоўж пляцоўкі, спяваюць:

Іголка-шнырала, увесь свет прыбрала,

Прыбрала, абшыла, сама голая хадзіла.

Тонкая ды долгая, аднавухая ды вострая.

А я тычу-натычу: носік стальных, хвосцік ільняны!

Дзеці праходзяць у вароты, імітуючы нітку, якую зацягваюць у іголку. Апошні ў радзе «зацягвае вузельчык» – паясамі скручвае дзяцей, якія ўтвараюць вароты, і вядзе іх за сабой, прыгаворваючы:

Хвосцік ніцяны цягну за сабой.

Праз палатно ён праходзіць, канец сабе находзіць...

Правілы гульні: дзеці, якія утвараюць вароты, павінны стаяць адзін адзін каля аднаго на адлегласці нацягнутага паміж імі пояса (1 м); апошні ў радзе ігрок які зацягнуў вузельчык, не павінен хутка рухацца, каб не паваліць «зацягнутых» паясамі дзяцей.

Гульня «Што робіш?»

Апісанне гульні: дзеці выбіраюць гаспадыню і, стаўшы ўкруг, рысуюць вакол сябе кружкі. Гаспадыня абыходзіць ігракоў, задае кожнаму работу, напрыклад пячы хлеб, варыць абед, пілаваць дровы, касіць сена і г. д. Дзеці пастукваюць палачкай па свайму кружку і ўвесь час гавораць, якую работу яны выконваюць. Даўшы кожнаму заданне, гаспадыня становіцца у сярэдзіне круга і гаворыць:

– А цяпер будзем усе забіваць цвікі!

Праз некаторы час яна загадвае імпілаваць, затым стругаць і г. д. Дзеці абавязаны выконваць усё, што загадвае гаспадыня. Даўшы некалькі заданняў, гаспадыня паказвае прутком на аднаго з ігракоў і нечакана пытаецца: «Што робіш?»

Ігрок павінен адразу ж назваць работу, якую яму даручылі ў пачатку гульні, пасля чаго гаспадыня дае усім новыя заданні. Перамагае той, хто ні разу не памыліўся.

Правілы гульні: на пытанне: «Што робіш?» – ігрок павінен назваць работу, якую яму даручылі ў пачатку гульні. Калі ігрок памыліўся, ён павінен адгадаць загадку, якую яму загадваюць.

Гульня «Чараўнік»

Апісанне гульні: дзеці выбіраюць чараўніка. ён садзіцца і чакае дзяцей, якія, адышоўшы ўбок, дамаўляюцца, што будуць рабіць, напрыклад, збіраць ягады, купацца ў рацэ і інш.

Потым яны ідуць да чараўніка і гавораць:

– Добры дзень, чараўнік!

Чараўнік адказвае:

– Добры дзень, мілыя дзеткі! Дзе вы былі?

Дзеці адказваюць:

– У лесе! – і пачынаюць паказваць тое, што яны дамовіліся рабіць.

Дзеці паказваюць, а чараўнік павінен адгадаць. Калі адгадае, дзеці ад яго ўцякаюць, а ён ловіць іх. Каго зловіць, той становіцца чараўніком, а ранейшы чараўнік ідзе да дзяцей. Гульня пачынаецца спачатку.

Правілы гульні: рухі ўсіх дзяцей павінны мець аднолькавы характар; чараўнік мае права лавіць дзяцей толькі на адзначаным месцы.

Гульня «Фарбы»

Апісанне гульні: дзеці выбіраюць гаспадара фарбаў і адгадчыка Несцерку. Усе астатнія дзеці – фарбы.

Несцерка адыходзіць убок, а гаспадар і фарбы ціхенька згаворваюцца, хто якой фарбай будзе. Назву фарбам можа даваць гаспадар, або яны выбіраюць самі. Кожны з тых, хто гуляе, выбірае сабе які-небудзь колер (зялёны, чырвоны, белы і г. д.). Гаспадар павінен добра запомніць, хто якая фарба.

Калі назвы дадзены, фарбы і гаспадар прысядаюць на кукішкі і робяць выгляд, што засынаюць. Тут да фарбаў падыходзіць Несцерка, тупае некалькі разоў нагой і гаворыць:

– Стук-стук!

Гаспадар прачынаецца і пытаецца:

– Хто тут?

– Несцерка!

– Чаго прыйшоу?

– Па фарбу?

– Па якую?

Несцерка называе які-небудзь колер, напрыклад:

– Па сінюю!

Калі такога колеру сярод фарбаў няма, гаспадар гаворыць:

– Такой фарбы у нас няма!

А ўсе фарбы пляскаюць у ладкі і прыгаворваюць:

Пайдзі за сіненькі лясок,

Знайдзі сіні чабаток.

Панасі, панасі

І нам прынясі!

Пасля гэтых слоў Несцерка адыходзіць убок, потым вяртаецца і працягвае з гаспадаром ранейшую гутарку:

– Стук-стук!

– Хто там?

– Несцерка!

– Чаго прыйшоў?

– Па фарбу!

– Па якую?

– Па белую!

Калі белая фарба ёсць, гаспадар яму гаворыць:

– Ёсць белая фарба, бяры яе!

«Фарба» уцякае, а Несцерка яе ловіць.

Правілы гульні: дзіця-фарба павінна бегчы ў загадзя абазначанае месца, злоўленая фарба наступны раз у гульні ўдзел не прымае.

Гульня «Вартаўнік»

Апісанне гульні: выбраны па лічышчы вартаўнік падыходзіць да аднаго з дзяцей, якія стаяць свабодна па ўсёй пляцоўцы. Дзіця адразу ж прысядае на кукішкі, а вартаўнік кладзе яму руку на галаву – ахоўвае яго. Другой рукой ён імкнецца запляміць дзяцей, якія бегаюць па пляцоўцы і стараюцца дакрануцца да таго, хто сядзіць на кукішках.

Правілы гульні: вартаўнік павінен пляміць дзяцей не адымаючы адной рукі з галавы дзіцяці, што сядзіць. Новым вартаўніком становіцца той, хто запляміць дзіця.

Гульня «Шчупак»

Апісанне гульні: дзеці лічацца і выбіраюць шчупака і матку. Шчупак адыходзіць убок, а ўсе становяцца за маткай і моцна трымаюцца за яе іадзін за аднаго. Шчупак кідаецца то ў адзін, то ў другі бок і імкнецца схапіць самага апошняга ў калоне. Тыя доўгім хвостом стараюцца ўвільнуць ад шчупака. Гульня працягваецца да таго часу, пакуль не будуць схоплены ўсе, хто стаяў за маткаю.

Правілы гульні: ігрок лічыцца злоўленым, калі шчупак дакранецца да яго рукой; пры паўтарэнні гульні на ролю шчупака і маці назначаюць дзяцей з сярэдзіны калоны.

Гульня «Лянок»

Апісанне гульні. З ліку ўдзельнікаў гульні выбіраецца бабуля. Астатнія становяцца ў круг і пытаюцца:

– Што ты, бабуля, нам прасці дасі?

Бабуля выходзіць у цэнтр круга і адказвае:

– Старым бабулькам – воўны пасмачку,

А прыгожым маладзічкам – белы лянок!

Пасля гэтага дзеці разам з бабуляй пачынаюць спяваць, паказваючы рухамі дзеянні, пра якія гаворыцца ў песні:

А мы сеялі, сеялі лянок,

Белы, слаўны кужалёк!

Урадзіся, наш лянок!

Урадзіся, кужалёк!

Мы лянок ірвалі, выбіралі,

У снапчкі збіралі,

Малацілі, абівалі,

У полі слалі,

Урадзіўся лянок,

Белы, слаўны кужалёк!

Правілы гульні: дзеці павінны дакладна выконваць дзеянні, якія паказвае бабуля.

Гульня «Агароднік»

Апісанне гульні. Кожны з дзяцей называе сябе якой-небудзь агароднінай (рэпай, рэдзькай, цыбуляй, морквай, радыскай і г.д.) і становіцца ў круг. Адзін з дзяцей выбіраецца агароднікам. Ён выходзіць на сярэдзіну круга і стукае палкай аб зямлю. У яго пытаюцца:

- Хто там?
- Агароднік!
- Чаго прыйшоў?
- Рэпу ўзяць!

Пасля такога адказу ўсе вядуць карагод і спяваюць:

Зверху рэпа зялёная,
У сярэдзіне тоўстая,
К канцу вострая.
Хавае хвост пад сябе.
Хто да яе не падыдзе,
Усялякі за віхор возьме.

Агароднік павінен адгадаць, хто з дзяцей назваў сябе рэпай. Калі ён адгадае, рэпа ўцякае, інакш агароднік зловіць яе і павядзе ў свой агарод.

Правілы гульні: агароднік не павінен ведаць, хто назваўся рэпай; адгадаць ён можа тры разы, калі не адгадае, яго мяняюць.

Гульня «Лавіць куры»

Дзеці выбіраюць пеўня, усе астатнія – куры, ён расстаўляе рукі і гоніць курэй пад печ:

- Кыш пад печ, кыш пад печ...

Потым певень пытае:

- А колькі вас ёсць?
- Колькі ў лесе дроў!

Куры разбягаюцца, а певень ловіць іх. Пасля ўсе садзяцца на лаву, певень скручвае пытку з хусткі або ручніка. З кожнай курыцай у яго адбываецца размова:

- На чым сядзіш?
- На ганачку.
- За што трымаешся?
- За клямачку.
- А што гэта збоку?
- Бочка.
- А што ў бочцы?
- Мёд.
- А каму есці?
- Мне, а пеўню нос у смале.

Тады певень б'е пыткай курыцу, тая ўцякае і хаваецца. Калі ж курыца на пытанне «Каму есці?» адказвае: «Певень, для цябе мядок», – ён яе не чапае, а пераходзіць да наступнай.

Правілы гульні: певень павінен лавіць курэй на абмежаванай плошчы.

Гульня «Казёл»

Апісанне гульні. З ліку ўдзельнікаў гульні выбіраюцца казёл і дзед. Казёл не павінен ведаць, хто з удзельнікаў гульні абраны на ролю дзеда. Дзеці утвараюць паўмесячык, у сярэдзіне якога стаіць казёл, і вядуць дыялог.

Дзеці. Дзе ты хадзіў, казёл? Дзе бадзяўся, казёл?

Казёл. Хадзіў я па лясах, па палях.

Дзеці. Чаму цябе там ваўкі не елі?

Казёл. Не баюся я ні ў лесе ваўкоў,

Ні ў полі стральцоў.

Толькі баюся старога дзеда.

Пасля гэтых слоў дзеці моцна размаўляюць: «Дзед, лаві казла!» Дзед пачынае лавіць казла, які імкнецца дабегчы да вызначанай мяжы. Калі дзед зловіць яго, то будзе выконваць ролю казла, калі не – выбіраецца новы дзед. Перад гульні пазначаецца мяжа, за якой казёл будзе ў небяспецы.

Гульня «Мядзведзь»

Апісанне гульні. Выбіраецца мядзведзь (мішка), ваяк, музыка. Узяўшыся за рукі, дзеці ўтвараюць паўмесячык. Ваяк прыводзіць мядзведзя і вядзе яго да дзяцей. Побач стаіць музыка з бубнам. Ваяк прамаўляе:

– Мішка, павесялі народ! Пака жы нам, як жанчыны хлеб месяц.

Мішка паказвае. Дзеці паўтараюць усе яго рухі.

– Пакажы, як яны ідуць на поле працаваць?

Мішка ледзь ідзе, спыняецца, слухае, углядаецца ў неба, нюхае (дзеці робяць тое самае).

– Ну-ка, мішка, пакажы, як яны ідуць з поля дадому.

Мішка ідзе хутка, нават падбегам.

– Пакажы, як мужык дровы коле. Як касу нясе. Як косіць і г.д.

Ваяк прамаўляе:

– Дзякуй, мішка, павесяліў народ. Пайшлі.

Хоча вывесці мядзведзя, але той не ідзе, упіраецца.

– Дзеці, мішка вельмі любіць вясёлыя народныя гульні.

Мядзведзь і ваяк становяцца ў круг, вызначыўшы новага ваяка і мядзведзя. Кожны ваяк і мядзведзь уносяць новыя элементы ў гульню. Для таго каб дзеці развівалі творчую фантазію, можна прапанаваць ім загадзя размеркавацца па парах і падрыхтаваць новыя дзеянні.

Гульня «Журавель»

Апісанне гульні. Сярод удзельнікаў гульні выбіраецца журавель ці жураўка. Дзеці па парах (пажадана, каб у пары былі хлопчык і дзяўчынка) становяцца паўмесяцам. Узяўшыся за рукі, яны падымаюць то правую, то левую нагу (імітуюць жураўліныя рухі). Журавель на некаторай адлегласці (3–4 м) важна ходзіць па «балоце».

Дзеці гавораць спакойна:

Як павадзіўся журавель

Да нашых канпель.

Такі-такі чубаты,

Такі-такі насаты!

Потым усе моцна прамаўляюць: «Хапай, журавель!», і першая пара хутка бяжыць па масточку цераз «балота». Журавель павінен дакрануцца рукой да дзяўчынкі, а калі жураўка – то да хлопчыка. Калі жураўлю пашанцуе, на яго месцы застаецца той, хто застаўся без пары. Гульня працягваецца.

Перад гульні пазначаецца «балота» і «масток» (даўжынёй 2–3 м).

Гульня «Замарожаныя»

Апісанне гульні. Дзеці выбіраюць Дзеда Мароза па лічылцы:

Дзед Мароз, Дзед Мароз

Бабу снежную прынёс.

Баба, баба, снегавуха,

Не хапай мяне за вуха!

І разбягаюцца па пляцоўцы. Дзед Мароз бяжыць за імі і імкнецца дакрануцца да каго-небудзь рукой, замарозіць. Замарожаны павінен спыніцца і расставіць рукі ў бакі. Гульня заканчваецца, калі будуць замарожаны ўсе дзеці. Затым выбіраюць новага Дзеда Мароза і пачынаюць гульні спачатку.

Правілы гульні: замарожанае дзіця павінна расставіць рукі ў бакі і не рухацца.

4.5. Загадкі

А ні дзірачкі, а ні дна, поўна бочачка віна. (Яйка).

Адзін гаворыць, двое глядзяць, двое слухаюць. (Язык, вочы, вушы).

Адзін лье, другі п'е, трэці расце. (Дождж, зямля, трава).

Адзін пастух пасе тысячу авец. (Месяц і зоркі).

Бабка-крываножка на золаце скача. (Качарга).

Без акон, без дзвярэй поўна царква людзей. (Агурок).

Без рук малое, без зубоў кусае. (Мароз).

Без рук, без ног дзверы адчыняе. (Вецер).

Без рук, без ног, а маляваць умее. (Мароз).

Без рук, без сякеры, а хату зробіць. (Птушка).

Без станка і без рук, а кросны тчэ. (Павук).
 Без чаго найбяднейшы чалавек абедаць не сядзе? (Без лыжкі).
 Без чаго хаты не пабудуеш? (Без стуку).
 Бела галубка ў хату ўляцела, што знала, усё расказала. (Пісьмо).
 Белае поле, чорнае насенне, той будзе мудры, хто яго пасее. (Пісьмо).
 Ва ўсіх дзетак адзенне з манетак. (Рыба).
 Вечарам нараджаецца, ноч жыве, а раніцай памірае. (Раса).
 Вісіць – зялёны, ляціць – жоўты, ляжыць – чорны. (Ліст).
 Гаршчок разумны, хоць сем дзірак мае. (Галава).
 Глянеш – заплачаш, а ўсе яму рады. (Сонца).
 Гляннь праз акно, відаць сіняе палатно. (Неба).
 Два браты жывуць цераз дарогу, адзін аднаго не бачаць. (Вочы).
 Два браты ў ваду глядзяцца, а разам не сходзяцца. (Берагі).
 Два канца, два кальца, а пасярэдзіне цвік (гвоздзік). (Нажніцы).
 Дзве маткі маюць пяць сыноў, а кожны з іх аднаго імя. (Рукі і пальцы).
 Дзень прыбывае, а ён худае (убывае). (Каляндар).
 Дзеўка ў зямельцы, а каса на вуліцы. (Морква).
 Дыхае, расце, а хадзіць не можа. (Расліна).
 Жыве пад ганкам, а хвост абаранкам. (Сабака).
 З неба ўпаў, усю зямлю, як абрусам, заслаў. (Снег).
 З хаты ў хату ходзіць, а сама не заходзіць (Дарога).
 За белым бярэзнічкам талалай брэшыць. (Язык за зубамі)
 За чым ядуць? (За сталом).
 Загадаю загадку, закіну за градку, ляжы, мая загадка, да новага года.
 (Жыта).
 Закіну загадку за градку. (Жыта)
 Зімой і летам адным цветом. (Елка, хвоя).
 Зранку ходзіць на чатырох нагах, удзень – на дзвюх, а ўвечары – на
 трох. (Чалавек у розным узросце).
 І сваё дзіця не забыла, і чужых малачком напіла. (Карова).
 Калматы, вусаты, есці пачынае – песенькі спявае. (Кот).
 Кабы ўстала, дык да неба дастала б. (Дарога).
 Кіну на дуб – не разаб'ецца, кіну на ваду – не расплывецца. (Попел).
 Крывая крывулінка, ды ўсё поле збегада. (Серп).
 Круглае, пукатае, наюкал махнатае, як бяда запячэ, то вада пацячэ.
 (Вока).
 Кругленькае, маленькае, яго б'юць, яно не плача, а толькі скача.
 (Мячык).
 Кругленькі, маленькі, а з ахвост не пьднімеш. (Клубок).
 Кругом вада, а з піцём бяда. Хто адгадае, дзе гэта бывае? (На моры).
 Крылі – арловы, хобат – слановы, грудзі – каніныя, ногі – ільвіныя,
 голас – медны, нос – жалезны, мы яго біць, а ён нашу кроў ліць. (Камар).
 Летам адзяваецца, зімой раздзяваецца. (Дрэва).
 Ляжыць – маўчыць, як памрэ, дык зараве. (Лёд вясною).

Ляжыць на сене, сам не есць і нікому не дае. (Сабака).
Ляціць – маўчыць, ляжыць – маўчыць, а як памрэ, дык зараве. (Снег).
Ляціць – вые, сядзе – рые. (Жук).
Ляцяць птушкі без крыл, садзяцца без ног. (Снег).
Маленькае, гарачанькае, усё навакол асвеціць. (Сонца).
Маленькі работнік шмат гадоў працаваў, ніколі не спаў, толькі адзін раз працаваць перастаў – і навек прапаў. (Сэрца).
Маленькія лапкі, на лапках драпкі, ціхенька ступае, мышак пужае. (Кот).
Між двух свяціл я пасярэдзіне адзін. (Нос).
На гару бягом, а з гары кувырком. (Заяц).
На градцы – доўгі і зялёны, а ў бочцы – жоўты і салёны. (Агурок).
На кургане, на кргане стаіць курыца з сяргамі (авёс)
На той свет ідзе – скача, з таго свету ідзе – плача. (Вядро ў студні).
На што каню хамут кладуць? (На шыю).
Не агонь, а не схопіш – абпалішся. (Крапіва).
Не есць і не п’е, ходзіць і б’е. (Гадзіннік).
Не кравец, а ўсё жыццё з іголкамі ходзіць. (Вожык).
Не хворае, а ўсё стогне, нічога не згубіла, а ўсё шукае. (Свіння).
Не яздок, а са шпорамамі, не стораж, а ўсіх будзіць. (Певень).
Ні акна, ні дзвярэй – поўна хата курэй. (Гарбуз).
Ні стуку, ні груку – пад акно прыйдзець. (Дзень).
Нічога не баліць, а ўсё стогне. (Свіння).
Пад соснамі, пад елкамі ляжыць клубок з іголкамі. (Вожык).
пад які куст садзіцца заяц, калі ідзе дождж? (Пад мокры).
Певень у яме, а хвост на вуліцы. (Бурак).
Пяць братаў у адну ноч нарадзіліся, а ростам не роўныя. (Пальцы).
Сама сталёвая, а хвост ільняны. (Іголка з ніткай).
Сама ў клеці, косы на дварэ. (Морква).
Свеціць і грэе, весяліць і зьяе, усю зямлю ажыўляе. (Сонца).
Свечак многа гарыць, а ніводнай не патушыць. (Зоркі на небе).
Семдзсят адзёжак, ды ўсе без засцёжак. (Качан капусты).
Сіта без рук звіта. (Павуцінне).
Стаіць бочачка, ні дна, ні вочачка. (Яйка).
Стаіць дом без акон, без дзвярэй, а ў ім поўна людзей. (Агурок).
Стаяць слупы (стаўбы) бялёныя, на іх шапкі зялёныя. (Бярозы).
Стукае, грукае – нідзе яго не знойдзеш. (Гром),
Сядзіць баба на ганку і калыша паганку. (Баба вяжа)
Сядзіць дзед, у многіх плацях адзет, хто яго раздзявае, той ад жаласці слёзы пралівае. (Цыбуля).
Сядзіць пані на прыгорку ў чырвоным каптурку, хто ідзе, кожны паклоніцца. (Суніца).
Сястра да брата ідзе, а брат ад сястры хаваецца. (Ноч і дзень).
У адным доме сотні жыхароў, а сям’я адна. (Вулей).

У хаце было сем вокан, на кожным акне сядзела па сем кошка. У кожнай кошкі было па сем кацянят. Увайшоў у хату гаспадар. Колькі ва ўсіх разам было ног? (Дзве нагі. У катой жа лапы).

Удзень спіць, а ўночы крычыць. (Сава).

Улетку шэранькі, узімку беленькі, доўгія вушы мае, хутка ў лес уцякае. (Заяц).

Усе яго любяць, як паглядзяць – моршчацца. (Сонца).

Хоць гадзінніка не маю, а ў пору праспяваю. (Певень).

Хоць у капелюшы, але галавы не мае. (Грыб).

Хто жывы чорны, а пасля смерці чырвоны? (Рак).

Хто малое без рукі? (Мароз).

Хто мяне заб'е, той людскую кроў пралье. (Камар).

Хутка грызе, дробна жуе, сама не глытае. (Піла).

Цераз мяжу брат брата не бачыць. (Вочы).

Цякло, цякло і схвалася пад сцякло. (Рэчка пад лёдам).

Чатыры ладкі плешчуць, дзве зорачкі гараць, дзве свечачкі стаяць і тысяча свішчуць. (Конь).

Шмат на ёй іголак, але ўсе без вушак. (Шыпулькі на елцы).

Што (хто) над намі дагары нагамі? (Муха).

Што без вады плавае? (Воблака).

Што бяжыць без повада (Вада).

Што гарыць без полымя? (Сонца).

Што гарыць без полымя? (Сонца).

Што гэта свеціць без агню? (Сонца).

Што для чалавека мілей усяго на свеце? (Сон).

Што зімою камлём угару расце? (Лядзяш).

Шуба (шубка) бела ўвесь свет адзела. (Снег).

Як гукнецца, так і адзавецца. (Рэха).

Як снег растане – зашуміць, а лёд застыне – замаўчыць. (Вада).

Якая ў рыбы кроў? (Халодная).

Які ў вадзе камень? (Мокры).

5. КАЗКІ

Зайчыкава хатка

Жылі-былі ў адным лесе лісіца і заяц. Жылі яны адзін каля другога блізка. Прышла восень, стала халодна. Уздумалі яны сабе хаткі строіць. Вось ліса пастроіла сабе хатку з труску-снежку, а зайчык з труску-пяску. Пражылі зімку, настала вясна: у лісіцы хатка растала, а зайчыкава выстаяла. Прышла лісіца, выгнала зайчыка, стала сама жыць у яго хатцы. Сядзіць зайка пад бярозай і плача. Ідзе воўк:

– Чаго ты, зайка, плачаш?

–Як жа мне не плакаць: жылі мы з лісіцай блізка. Стала халодна, пастроілі мы сабе хаткі; я сабе пастроіў хатку з труску-пяску, а лісіца з з труску-снежку. Настала вясна, яе хатка растала, а мая ўстаяла. Яна мяне выгнала з мае хаткі, і сама цяпер жыве там. Вось я сяджу ды плачу. Пасабі гора гараваць!

–Ну, хадзі, я яе выганю!

–Прыйшоў воўк, стаў на парозе:

–Вылязай, ліса, вон, а то скіну з печы, паб’ю плечы!

А лісіца не лезе з печы ды гаворыць:

– Мой хвост шорсткі – як дам, дык павалішся!

Спужаўся воўк, пабег і зайца кінуў. Сеў заяц зноў пад бярэзінай і плача. Ідзе па лесе мядзведзь, увідзеў зайку і пытае:

–Чаго ты, зайка, плачаш?

–Як мне не плакаць: жылі мы з лісіцай блізка. Прыйшла восень, пастроілі мы сабе хаткі: у яе хатка з з труску-снежку, а ў мяне з труску-пяску. Настала вясна: лісіцына хатка растала, а мая ўстаяла. Яна мяне і выгнала. Сама там жыве, а я сяджу ды плачу! Пасабі гора гараваць!

Вось пайшоў мядзведзь лісіцу выганяць. Узышоў на парог, а лісіца і пытае:

–Хто там? Мой хвост шорсткі – як дам, дык павалішся!

Спужаўся мядзведзь, кінуў зайца ды бегчы. Зноў сеў зайчык пад бярозай і жалабна плача. Аж ідзе па лесе пятах. Увідзеў ён зайку і пытае:

–Чаго ты, зайка, плачаш?

–Зайка стаў жаліцца петуху:

–Жылі мы з лісіцай блізка, пастроілі мы сабе хаткі: я сабе хатку з труску-пяску, а лісіца з труску-снежку. Прыйшла вясна: лісіцына хатка растаяла, а мая ўстаяла. Яна мяне і выгнала з мае хаткі.

–Пайду я яе выганю!

Плача зайка не верыць.

–Дзе табе, Пеця, выгнаць? Воўк гнаў – не выгнаў, мядзведзь гнаў – не выгнаў!

–Не, хадзі, спробую!

Вось і пайшлі. Увайшоў пятах ў хатку, стаў на парозе і крычыць:

–Я пятах-чабятых, на кароткіх нагах, на высокіх пятах, нясу касу на плячы, хачу лісу засячы!

А лісіца ляжыць ды кажа:

– Мой хвост шорсткі – як дам, ды павалішся!

Пятах скочыў з парога на пол і зноў крычыць:

–Я пятах-чабятых, на кароткіх нагах, на высокіх пятах, нясу касу на плячы, хачу лісу засячы!

Лісічка адказвае:

– Мой хвост шорсткі – як дам, ды павалішся!

А пятах усё бліжэй-бліжэй падходзіць, ды як ускочыць на пяколы! А лісіца з пячы далоў! Пятах к ёй, а яна за парог. А зайка і дзверы зачыніў. Сталі зайка з петухом удвух жыць.

Воўк, лісіца і аўца

Ганяў пастух авечак, і адбілася адна авечка ад стада і засталася зімаваць у лузе. Прыходзіць к ёй лісіца, сястра Мар'яна, зімаваць. І кажа лісіца Мар'яна:

– Здарова, сястра Малання! Чаго ты тут засталася, Малання?

А Малання адказвае:

– Што засталася? – не знаю хазяіна!

Лісіца Мар'яна кажа:

– Я цябе, – кажа, – сястра Малання, выведу на вясну і к хазяіну завяду!

Ну, сталі Малання з Мар'янай хадзіць у кучы: Малання сена есць каля стога, а Мар'яна мышэй капае. Прыходзіць к ім воўк Мірон і кажа на Мар'яну:

– Здароў, сястра Мар'яна! Што ты водзіш за сабою сястру Малання?

А лісіца кажа:

– Я Малання выкармлю, на вясну выведу і к хазяіну завяду!

Цяпер воўк Мірон кажа:

– І я буду з вамі хадзіць!

А Мар'яна адказвае:

– У цябе, брат Мірон, паганья мыслі!

– Да не, сястра Мар'яна!

Цяпер яны ўтраіх хадзілі, хадзілі: лісіца мышэй капае, авечка сена есць, а ён так ходзіць, як стоўб. Тады воўк Мірон кажа:

– Ляжам спаць!

Вот яны ляглі, паляжалі пад стогам, і сама Мар'яна лягла пасярод. Паляжалі яны, паляжалі, тады Мірон устае. А Мар'яна і пытае:

– Чаго ты, брат Мірон, устаеш?

А ён адказвае:

– Холадна, сястра Мар'яна, хачу паўшубак садраць з сястры Малання!

Мар'яна тады кажа:

– Эй, брат Мірон! У цябе грахоў многа: дай павяду ўперад к споведзі!

Вот яны ўстаюць, і павяла яна воўка к споведзі. Ведала яна, дзе злезы стаялі. Прывяла к злезам і кажа:

– Адбывай, брат Мірон, паклоны!

Вот воўк як пакланяўся, злезы і ўхвацілі яго. Тады воўк пытаецца:

– Што гэта будзе, сястра Мар'яна?

А яна кажа:

– А вот, прыйдзе поп з касой, дзяк з свячой і панамар, будуць свечы паліць!..

Вот стала віднець. Ідуць глядзець зялезы.

Воўк пытаецца:

– Хто гэта ідзе?

А Мар’яна адказвае:

– Поп з касой, а другі – дзяк з свячой і панамар.

Тады ён пытаецца:

– Што яны будуць дзелаць?

А яна кажа:

– Спавядаць цябе будуць!

Ну, той прыйшоў з ружжом, да бах! А другі колікам, а панамар дзівіцца. Тады яна кажа:

– Кадуцы цябе бяры! Ты жывеш не ў совесці!

Да і пайшла. Пракарміла сястра Мар’яна сястру Маланню зіму; на вясну выйшла ў поле, завяла яе к хазяіну і ўпусціла ў авечкі к пастуху.

Як воўк казняткаў паеў

Была хатка, а ў той хатцы каза з казняткамі. Як падраслі трошкі, так каза вучыць іх:

– Як я, – кажа, – пайду, то вы дзверы зашчапіце і не адчыняйце нікому, бо вас хто здрадзіць, а як я прыйду, то стукну ножкай і так вас заклічу:

Адчыніце, казняткі,
Бо я ваша пані-матка,
Поўны вушы травіцы,
Поўны ноздры вадзіцы,
Поўны вымя малака.

Аднаго разу воўк падслухаў, як яна да дзяцей казала, так як пайшла каза, крыху паджаўшы, стукнуў лапай у дзверы і кажа грубым голасам:

Адчыніце, казняткі,
Бо я ваша пані-матка,
Поўны вушы травіцы,
Поўны ноздры вадзіцы,
Поўны вымя малака.

А яны як учулі, так чыста спалохаліся, бо пазналі, што гэта не іх маці. Сядзяць у самым куточку пад пячуркаю і не адчыняюць. Так воўк за-таіўся пад кустом, аж прыходзіць каза і кажа:

Адчыніце, казняткі,
Бо я ваша пані-матка,
Поўны вушы травіцы,
Поўны ноздры вадзіцы,
Поўны вымя малака.

Як яны адчынілі, каза ўвайшла і кажа:

– Зашчапляйце, дзеткі, добра і нікога не пускайце, бо тут дзядзька ёсць, ён вас з’есць.

Як каза пайшла, так воўк падышоў пад дзверы, стукнуўся лапай і кажа ўжо тонкім голасам:

Адчыніце, казьянці,
Бо я ваша пані-матка,
Поўны вушы травіцы,
Поўны ноздры вадзіцы,
Поўны вымя малака.

Яны падумалі, што гэта матка, і адчынілі, а ён як ускочыць у хатку, так глам! І ўсіх паеў.

Як пеўнік казу перавёў

Быў сабе адзін гаспадар, меў ён казу, так наняў пастуха, каб яе пасвіў. Прыгнаў пастух з напасткі, так гаспадар у казы пытаецца:

– Ну што, добра цябе новы пастух напасвіў?

– Ой, ой, – кажа, – ляцела праз масток, ухапіла кляновы лісток, ляцела праз грэбельку, ухапіла вады кропельку – гэта ўсяго я напіла і наела.

Так гэта гаспадар, нядоўгаждучы, прагнаў гэтага пастушка, а наняў старэйшага. Прыгнаў ён казу з поля, а каза зноў кажа:

– Ляцела праз масток, ухапіла кляновы лісток, ляцела праз грэбельку, ухапіла вады кропельку – гэта ўсяго я напіла і наела.

Так гаспадар і гэтага прагнаў дай наняў бабу старую. Прыйшла каза з поля дай на бабу скардзіцца:

– Ляцела праз масток, ухапіла кляновы лісток, ляцела праз грэбельку, ухапіла вады кропельку – гэта ўсяго я напіла і наела.

Так гаспадар, бабу прагнаўшы, сам пагнаў пасвіць. Напасвіў яе добра, каза ледзьве прыйшла дадому – мала яе не расперла. Гаспадар пытаецца:

– Ну, козанька, добра я цябе сягоння напасвіў?

А каза:

– Ой, ой, ляцела праз масток, ухапіла кляновы лісток, ляцела праз грэбельку, ухапіла вады кропельку – гэта ўсяго я напіла і наела.

Тады гаспадар кажа:

– Ах ты, такая – гэтка, то ты доўга мяне тут будзеш зводзіць?

Дай узяў, увязаў каля варот, надаў, надаў дай прагнаў.

Каза не мела дзе падзецца, убегла ў зайчыкаву хатку. Зайчык спалохаўся, выбег з хаткі, сеў сабе пад яблынькаю і плача. Прышоў мядзведзь:

– Чаго, зайчыку, плачыш?

– Ой, – кажа, – калі ў маёй хатцы бяда сядзіць.

– Хадзі, – кажа, – братко, я табе выжану гэту бяду.

Увайшлі ў хатку, ажно каза, стоячы на печы, кажа:

– Тупу, тупу нагамі, скалю цябе рагамі, нагамі патапчу, а хвосцікам замяту!

Так мядзведзь, спалохаўшыся, уцёк, а зайчык зноў, сеўшы пад яблынькаю, плача. Аж прыходзіць воўк і пытаецца:

– Чаго ты, зайчыку, плачыш?

– Ой, – кажа, – як мне не плакаць, калі ў маёй хатцы ўлезла бяда сядзіць.

А воўк:

– Хадзі, – кажа, – братко, я табе выжану.

Калі ўвойдуць у хатку, ажно каза:

– Тупу, тупу нагамі, скалю цябе рагамі, нагамі патапчу, а хвосцікам замяту!

Так воўк чыста спалохаўся дай наўцёкі, а зайчык, сеўшы пад яблынькаю, зноў плакаць стаў. Прыходзіць певень:

– Чаго ты, зайчыку, плачыш?

– Ой, – кажа, – калі ў маёй хатцы бяда сядзіць.

– Хадзі, – кажа, – братко, я табе яе выжану.

– Ой, – кажа, – не дасі рады: былі большыя за цябе, а не далі рады.

– Не бойся, – кажа, – пеўнік, – ану, хадзем хутчэй.

Увайшлі ў хатку, аж каза:

– Тупу, тупу нагамі, скалю цябе рагамі, нагамі патапчу, а хвосцікам замяту!

А пеўнік кажа:

– А я маю касу, табе голаў знясу!

Так каза, спалохаўшыся, бэнц! З печы на зямлю, дай забілася. Тады певень з зайчыкам косці выкінулі вон, а самі там жылі і жывуць да гэтай пары.

Пятух і курачка

Жылі сабе дзед да баба. І былі ў іх пятух і курачка. Раз капаліся яны на дварэ на паметнішчы. Курка выкапала шпільку, а пятух гарошынку. Курачка тады кажа петуху:

– Дай мне гарошынку, на табе шпільку!

Петушок аддаў курачцы гарошынку, а курачка дала яму шпільку. Стала есці Курачка гарошынку – і з’ела, стаў есці петушок шпільку – і ўдавіўся! Пабегла курачка за вадой у мора:

– Мора, мора, дай вады – петушок падавіўся!

– Не, не дам табе вады: схадзі к парсюку, няхай дасць мне клыка.

Пабегла курачка к парсюку:

– Парсюк, парсюк, дай мору клыка, мора дасць мне вады – петушок удавіўся!

– Не, не дам клыка, схадзі к дубу, няхай дасць жалуда!

Пабегла курачка к дубу:

– Дуб, дуб, дай парсюку жалуда!

– Не, не дам жалуда: схадзі к карове, няхай дасць мне малака.

Пабегла курачка к карове:

– Карова, карова, дай жалуду малака!

– Не, не дам малака: схадзі к касцу, няхай касец дасць мне сена!

Пабегла курачка к касцу:

– Касец, касец, дай карове сена!

– Не, не дам сена схадзі к ліпіне, няхай ліпіна дасць мне лык на лапці!

Пабегла курачка к ліпіне:

– Ліпіна, ліпіна, дай касцу лык на лапці!

– Не, не дам, схадзі к кавалю, няхай мне дасць каваль ножык!

Пабегла курачка к кавалю:

– Каваль, каваль, дай мне ножык!

– Схадзі туды, дзе дзелаюць грошы, прынясі іх мне, тады дам.

Курачка пабегла туды дзе грошы дзелаюць. Прынесла курачка грошы, дала кавалю, а каваль даў курачцы ножык, панесла курачка ножык ліпіне, ліпіна дала курачцы лык касцу на лапці. Панесла курачка лык касцу на лапці, касец даў курачцы сена. Панесла курачка сена карове. Карова стала есці сена і дала курачцы малака. Панесла курачка малако дубу, дуб даў жалуда парсюку, парсюк даў курачцы клык. Узяла курачка клык у парсюка і пабегла к мору: аддала мору клык, а мора дало курачцы вады. Панесла курачка ваду к петушку і ўліла ў рот – петушок закрычаў:

– Кукарэжу!

Рукавічка

Пайшоў дзед у лес, згубіў рукавічку. Бяжыць мышка:

– Хто ў маёй ракувічцы?

І сама ўлезла і сядзіць. Скача жаба:

– Хто ў маёй рукавічцы?

– Я – жаба-журоўка.

– Ну, лезь і ты сюды!

Бяжыць зайчык:

– Хто ў маёй рукавічцы?

– Мышка-пухоўка, жаба-журоўка, а ты хто?

– А я зайчык-пакапуснічак.

– Лезь і ты сюды!

Бяжыць лісічка:

– Хто ў маёй рукавічцы?

– Мышка-пухоўка, жаба-журоўка, зайчык-пакапуснічак, а ты хто?

– Я лісічка-пакуратнічка.

– Лезь і ты сюды!

Бяжыць воўк:

– Хто ў маёй рукавічцы!

– Мышка-пухоўка, жаба-журоўка, зайчык-пакапуснічак, лісічка-пакуратнічка, а ты хто?

– А я воўк авечы.

– Лезь і ты сюды!

Ідзе мядзведзь:

– Хто ў маёй рукавічцы!

– Мышка-пухоўка, жаба-журоўка, зайчык-пакапуснічак, лісічка-пакуратнічка, воўк авечы, а ты хто?

– Я мядзведзь-памядун.

– Лезь і ты сюды!

Пайшлі яны жыру шукаць. Мышка пуху прынесла, жабка журу, зайчык капусту, лісічка кур'ё, воўк авец, а мядзведзь мёду кадзь.

Усе ляглі спаць. Лісічка паслала мядзведзю пасцель: рад камення, рад палення і жарнавы камень пад галаву, а сама бліны пячы. Бразь, бразь скаварадой па прыпечку:

– Прасілі ў кумы, не ведаю, ці ісці, ці не?

– Як жа не ісці, калі прасілі! Як жа дзіця завецца?

– Павярху палізала.

Бразь, бразь скаварадой па прыпечку:

– Прасілі ў кумы, не ведаю, ці ісці, ці не?

– Чаму ж не ісці, калі прасілі! Як жа дзіця завецца?

Упол палізала.

Бразь, бразь скаварадой па прыпечку:

– Прасілі ў кумы, не ведаю, ці ісці, ці не?

– Як жа не ісці, калі прасілі! Як жа дзіця завецца?

– Па дне палізала.

Тады лісічка мышцы прывязала званочак да ножкі, а сама падвярнулася пад начовачкі. Мышка бяжыць – дзынь, дзынь! – званочак. Мядзведзь пусціў камень:

– Ці жыва?

– Жыва, жыва, – адказала лісічка.

Мышка ізноў бяжыць, званочкам – дзынь, дзынь! Мядзведзь кідзелц палена з-пад боку.

– Ці жыва?

– Жыва, жыва!

Мышка бяжыць – дзынь, дзынь! – званочкам, а мядзведзь жарнавы камень бух! Па начовачках папаў, але лісічкі не забіў.

Воўк і ваўчыца

Заспрачаліся аднаго разу воўк і ваўчыца.

Ваўчыца кажа:

–Дрэнна табе, воўк, живецца.
 –Чаму дрэнна? – пытаецца воўк.
 –А вось чаму, – адказвае ваўчыца, – ты заўсёды туляешся па кустах, бо цябе кожны ўбачыць можа. А я вось магу па чыстым полі хадзіць і мяне ніхто не ўбачыць.
 –Лжэш, – кажа воўк, – няпраўда гэта.
 –Ну, як сабе хочаш: хочаш вер, хочаш не. А я кажу праўду.
 –Калі так, давай праверым. Я схаваюся ў кустах, а ты выйдзі на поле, дзе сяляне аруць.
 –Добра.
 –Схаваўся воўк у кустах, а ваўчыца выйшла на поле.
 Тут людзі і паднялі крык: «Воўк! Воўк! Воўк!»
 Пачуў гэта воўк, што яго ўспамінаюць, ды драла з кустоў у лес.
 «Вось, – думае сабе, – дзіва: ваўчыца па полі хадзіла і не бачылі, а я ў кустах сядзеў, і мяне ўгледзелі».

Дзяцел, лісіца і варона

Выдзеўб дзяцел у васіне дуплё, збудаваў гняздо і вывеў дзетак – траіх дзятлянятак.

Растуць малыя, а дзяцел цешыцца: «Выгадую, думае, дзяцей – на старасьць падмога будзе...»

Ды недарэмна кажуць: «Хто б дзятла ведаў, каб не яго доўгі нос?» Ня ўмеў ён радавацца сам сабе, а раструбіў на ўвесь лес пра сваіх дзяцей. Каго ні спаткае – усім хваліцца: «Якія ў мяне слаўныя дзеткі! І разумныя, і прыгожыя. Другіх такіх няма ні ў кога...»

Дачулася пра гэта лісіца. Захацелася ёй маладых дзятлянятак пакаштаваць. Але як-жа іх з гнязда дастаць? На дрэвы лазіць лісіца спрыту ня мае.

Дзяцел дзяцей гадуе, – корміць, поіць, а лісіца каля асіны пахаджвае, зубы выскаляе і ўсё думае, як дзятлянятак ізь сьвету зьвесці.

І надумалася-такі. Падыходзіць аднойчы да асіны ды давай хвастом па камлі стукаць.

Высунуў дзяцел галаву з дупля:

- Што ты, лісічка, робіш? Навошта маіх дзяцей пужаеш?
- Вось як, – кажа лісіца, – дык у цябе і дзеці ёсьць?
- Ёсьць, – адказвае дзяцел. – І такія ж слаўныя дзеткі!
- Ну дык выганяй іх вон, ды сам выбірайся, бо я зараз буду дрэва секчы...
- Навошта табе гэта дрэва? – пытаецца дзяцел.
- Як гэта навошта? На дрэвы папілую, у печы паліць буду!

– Ой, лісанька, ой, матанька! – пачаў прасіцца дзяцел. – Дай хоць дзяцей пагадаваць, тады і сячы сабе дрэва. Куды ж я цяпер з малымі падзе-
нуся?

А лісіца яшчэ мацней стукае хвостом па дрэву:

– Не магу я чакаць, пакуль ты дзяцей пагадуеш! Хто ж вінаваты, што ты якраз на гэтай асіне гняздо зрабіў! Мала лесу было, ці што?

– Яно то праўда, – кажа дзяцел, – лесу нямала. Ды хто мог ведаць, што табе гэтая старая трухлявая асіна на дрэвы спатрэбіцца...

– Трэба было запытацца, раней чым гняздо рабіць, – злуецца лісіца. – Сам вінаваты.

Пачухаў дзяцел сваю стракатую галаву:

– Што ж мне рабіць, лісанька? Дай раду.

Аблізалася хітрая лісіца, пакруціла хвостом ды кажа:

– Ськінь мне адно дзіця, тады ня буду секчы дрэва.

Падумаў дзяцел – шкада дзіцяці.

– Пачакай, лісічка, хоць да заўтра, – просіцца ён. – Дай хоць трохі з дзяцей пацешыцца.

– Добра, – згадзілася лісіца. – Прыйду заўтра.

Сядзіць дзяцел у дуплі, бядуе і ўсё думае, як яму ад лісіцы ўратавацца. Ды нічога прыдумаць ня можа. Нічога ня зробіш, прыдзецца аддаць адно дзятлянятка, хоць двое яму застануцца.

Тым часам прылятае да яго ў госьці кума – шэрая варона.

– Так і так, – кажа ёй дзяцел, апусьціўшы нос. – Не да гасьцей мне кумка: маё роднае дзіця лісіца адбірае...

Варона была птушка старая і разумная, не такая, як іншыя.

– Дурань ты, – кажа яна, – не аддавай!

– Дык-жа лісіца дрэва сьсячэ і ўсё роўна загубіць нас.

– Гэта яна толькі страшыць цябе. Як прыйдзе заўтра, ты скажы ёй: «Сячы сабе, я цябе не баюся!».

Зарадаваўся дзяцел, падзякаваў вароне-куме за разумную парадку і навет добра пачаставаў яе за гэта жукамі-караедамі.

Прыблягае назаўтра лісіца.

– Ну, дзяцел, – кажа, – ськідай дзіця, а то зараз дрэва сьсяку.

А дзяцел высунуў свой доўгі нос з дупля і кажа:

– Сячы сабе, я цябе не баюся!

Зьдзівілася лісіца – адкуль толькі дзяцел розуму набраўся?

– Хто цябе навучыў так гаварыць? – пытаецца яна.

– Сваячка мая – варона-кума, – сьмела адказаў дзяцел.

Узлавалася лісіца на дзятлаву куму – шэрую варону. «Пачакай-жа, – думае, – я ёй не дарую гэтага». І пайшла прэч, глытаючы сьліну.

Думала яна, думала, як вароне адпомсціць, і надумалася-такі. Выбегла на палянку, лягла і прыкінулася мёртвай.

Убачыла гэта варона з дрэва. «Эгэ, – зарадавалася яна, – нядрэнная спажыва валяецца».

Тут яна крыльлямі – мах, мах! І, як бачыш, каля лісіцы апынулася. Дзяўбанула спачатку ў хвост, каб праверыць, ці сапраўды лісіца мёртвая. А тая – нават не зварухнулася. Ляжыць, якдохлая.

Варона пасьмялела, падскочыла да галавы і ўжо намерылася дзяўбануць у вока... А лісіца як усхопіцца ды цап варону за нагу!

– Ага! – зарагатала лісіца, выскаліўшы зубы. – Папалася мне на абед замест дзятляняці. Будзеш ведаць, як дзятла вучыць.

– Ну што-ж, – кажа варона, – перахітрыла ты мяне. Цяпер я толькі аднаго баюся: каб ты ня мучыла мяне так, як твая маці мучыла маю маці.

– А як жа яна мучыла? Нешта я ня памятаю.

– Бо ты малая тады была...

– Дык раскажы хоць, – зацікавілася лісіца.

– Добра, раскажу, – згадзілася варона. – Было яно так. Твая маці злавіла маю маці. Вось як ты мяне цяпер.

– Ну, вядома, – перапыніла яе лісіца. – Мая маці была не такая дурная, як твая.

– Так, так, – адказала варона. – Яна, і праўда, была разумная, твая маці, бо не захацела есьці маю маці зь пер’ем: пер’е ж нясмачнае!

– Вядома, нясмачнае, – падтакнула лісіца.

– Дык твая маці зрабіла вась як: узяла два рэшаты, усадзіла туды маю маці, потым склала рэшаты адно да аднаго ды як пусьціла з крутой гары, дык на маёй маці ні прырэнкі не засталася – усё чыста асыпалася. Брр! – скаланулася варона. – Гэта самая страшная пакута для нас, варон...

«Добра ж, – падумала лісіца. – Ня буду я дурнейшай за сваю маці».

Дастала яна два рэшаты, усадзіла туды дзятлаву куму ды і пусьціла рэшаты з крутой гары. Рэшаты разъехаліся ў бакі, а варона ўзьнялася і паляцела на дрэва.

Ракаў гнеў

Загневаўся рак на Бога.

– Дрэжны лёс прызначыў мне Бог, – кажа ён – цэлы век на цёмным дне поўзаць мне суджана; ні сьвету, ні цяпла, ні радасьці, ні вясёласьці.

Запоўз рак у цёмную нару і сказаў:

– Лепш памру я тут, а назад ня вылезу.

І сказаў Бог Сонцу, каб яно ўгаварыла рака.

Бліснула сонейка сваімі коскамі сьвету й прамовіла:

– Рача, рача, ня гневайся! Усім Бог прызначыў жыцьцёвую дарогу. Вось бачыш, рача: мільёны гадоў хаджу я тэй самай дарогай і кажны год пасылаю на зямлю аднолькавую колькасьць цяпла й сьвятла. Кажны год бывае сыцюдзёная зіма, а па зіме прыходзіць радасная вясна й лецейка.

Кажнаму суджана цярпець Бяду й Нядолю, але кажнага суцяшае Радасьць і Ёцеха. Адпусьціся-ж рача, ня гневайся!

– Тваё сьвятло да мяне амаль не даходзіць, – сказаў рак і ня вылез з нары.

Паслаў Бог ластаўку прасіць рака.

– Рача, рача, ня гневайся! – прашчабятала ластаўка. – Кажнага ў жыцьці спатыкаюць Бяда й Нядоля. Вось хоць бы ўзяць і маё жыцьцё. Маленькая й безбаронная я птушачка. І кот і навет мыш-кажан мяне загрызьці могуць, і ястраб і варона заклююць, і навет верабей зь мяне назьдзекуецца. А як дзетак сваіх гадую! Зьлепіш гэта гнязьдзечка дзесь пад страхою. Добра, калі добрыя дзеці будуць у гаспадара, тады я выведу сваіх дзетак. Але часта бываюць і распусьнікі і споруць палкамі маё гнязьдзечка, і дзетак маіх знішчаць. Вось і плач усё жыцьцё па дзетках сваіх. А колькі нас гіне, калі мы пералятаем на зіму ў цёплыя краіны! Богу аднаму ведама.

– Ты маеш волю і ведаеш сьвет, – сказаў рак і яшчэ далей паціснуўся ў нару.

Паслаў Бог дрэва.

– Рача, рача. Ня гневайся! – сказала пахілая вярбіна. – Няма больш бяздольнага жыцьця, як маё жыцьцё. Сам ты бачыш, які лёс мне Бог прызначыў. Вось стаю я на беразе рэчкі цэлае жыцьцё. Вада агольвае карэньні мае, вецер зрывае лісты мае. Пастушкі абразаюць мае галінкі. Узімку ўся я ледзянею ад холаду. А рэчка ня мае літасьці і вась падмые яна мае карэньні, і халодная вада пахавае маё цела.

– Але ты можаш аглядаць Божы сьвет, – сказаў рак і з нары ня вылез.

Сказаў Бог каню, каб ён перапрасіў рака.

Падыйшоў худы конь да рэчкі, страсянуў грываю ды сумна апусьціў галаву:

– Рача, рача, – прамовіў ён: – што ты ўздумаў? Паміраць хочаш? Ты думаеш, што маё жыцьцё лепшае за тваё? Паглядзі на маё цела! Ты бачыш раны і гузы. Гэта ад хамута ды ад пабояў. Увесь век цягаю цяжары. А калі сілы мне не хапае, дык яшчэ й палкамі падганяюць. Адзіная ёцеха, калі выдарыцца добры гаспадар, дык часам па шыі палопае, пахваліць мяне за шчырую працу. І ўсё ж такі я не хачу паміраць.

Высунуўся рак з вады й сказаў горасным голасам:

– Цябе хоць калі пашкадуюць, а мяне ніхто й ніколі, – палез узноў у нару, яшчэ далей у яе паціснуўся.

Паслаў Бог жыта.

Скланіла жыццейка свой каласок над рэчкаю ды прыемным галаском прамовіла:

– Рача, рача! Ня гневайся! Паслухай ды паглядзі на маё жыцьцё! Вось калі мае зярняткі кідаюць у сырую зямліцу, я пускаю чырвоненькі парасток. Радасна мне. Неўзабаве пышнаю, густою, зялёнаю руньню пакрываю я зямліцу. Кажуць усе: – Вось харошая рунь, – і цешацца зь

мяне. Ды нядоўга трывае мая ўцеха. Прыходзіць халодная восень. Мароз скуе грудзі зямлі. Па мне пачынаюць таптацца і нішчыць: і хатняя жывёла, і дзікія зьвяры, і птушкі. Потым тоўсты пласт сьнегу закрывае мяне, і ўсю доўгую халодную зіму я заміраю.

Але зіма ня вечная. Прыходзіць цёплая вясна. Злазіць сьнег з палёў. Падымаецца сонейка й пасылае цяпло на зямлю. Вось зноў я абуджаюся да жыцьця. Зноў пакрываю зеленню поле ды цягнуся ўгару да яснага сонейка. Церазь месяцаў два выпывае мой прыгожы каласок. Ён так радасна гайдаецца на сонцы і ўдыхае ў сябе сьвежае паветра. Яшчэ зь месяц, – і каласкі мае закрасуюць брыляністай красою. Але ж падумай сабе, рача. Мусіць кажная радасьць зьмяняецца сумам. Наліваюцца мае каласкі поўным зернем. Хораша жаўцее ніва, а людзі з уцехаю глядзяць на мяне. І вось тады пачынаецца пакута мая.

Прыходзяць на поле жнеі. Зразаюць мае сьцеблі вострымі сярпамі, зьвязваюць у цесныя снапы, сушаць мяне на сонцы, а потым, наваліўшы на цяжкі воз, вязуць у гумно. Нядоўга я маю супакой у гумне. Пачынаюць мяне малаціць. Б'юць мяне, мятушаць, аддзяляюць мае косьці ад цела. Потым веялкаю аддзеляць мае зярняткі і ссыпаюць у засек. Ды што ж ты думаеш, канец маёй пакуце? Яна толькі пачынаецца. Насыпаюць гэта маіх зярнят у мяшкі й вязуць да млына і пераціраюць мяне на муку. Далей ужо каля мяне бярэцца гаспадыня, каб сьпячы з мукі смачны хлеб.

Вось мокну я, мокну ў дзяжы, кісну я, кісну; месяц мяне, перакідаюць; потым, скачаўшы баханку, кідаюць мяне ў напаленую да чырвана печ. Рача, рача! Ці-ж можаш ты сабе ўявіць тую пакуту, якую мне трэба цярапец у печы?

Ой, цяжка, ой, страшна. Ты гэтак ні разу не пакутваў. Тады толькі страшэнная боль усыцішыцца, калі дастануць мяне зь печы і абальюць халоднай вадзіцаю.

І ўсё ж такі я ня гневаюся на Бога.

Заварушыў рак сваімі доўгімі вусамі і вылез з нары.

Стары конь

Быў у старыка адзін конь – дужа стары. Дзед жалеў запрагаць яго ў саху. Падкаваў яго сталёвымі падковамі і пусціў ў поле – на луг. Леў ідзе каню насустрач і пытаецца:

– Хто ты такі?

– Конскі старык. А ты хто такі?

– Я над усімі зьярамі цар.

– Калі так, дак будзем барукацца, хто з нас дужэй.

Леў гаворыць:

– Як будзем барахацца?

А лошадзь кажаць:

– Ідзі к гэтаму камню і бі аб гэты камень лапай: калі цяпло свіснець, дак ты будзеш дужэй, а калі ў мяне, дак я дужэй. Леў пайшоў к камню: біў, біў нагою – цяпло не свіснула, а конь як ударыў аб камень сталёвай падковаю – цяпло свіснула. Леў уцёк. Бегучы, сустракае воўка, а ён яму кажа:

– Здрастуй, цар! Дзе ты быў!

– У зялёным лугу і відзеў конскага старыка.

– Я не толькі што відеў, – кажа воўк, – дай ядаў. Пойдзем, з’ядзім.

А леў кажа:

– Баюся, сам лепей ідзі і паглядзі.

А тым часам узяў воўка ў ашлапку і панёс да елкі. Як нёс, дак задавіў да кажа воўку:

– Паглядзі, дзе ён?

А ўвідзеў леў, што воўк не глядзіць, да не відаўшы, што, несучы, задавіў воўка, да і кажа:

– Эге! Ты як паглядзеў, дак ужо і самлеў, а штоб жа пайшлі разам, дак ён бы нас або двух з’еў.

Тады леў узяў і ўцёк.

Лёгкі хлеб

Касіў на лузе касец. Змарыўся і сеў пад кустом адпачыць. Дастаў торбачку, развязаў і пачаў есці.

Выходзіць з лесу галодны воўк. Бачыць – касец пад кустом сядзіць і нешта есць.

Падышоў да яго воўк:

– Ты што ясі, чалавеча?

– Хлеб, – адказвае касец.

– А смачны ён?

– Дзіва што смачны!

– Дай мне пакаштаваць.

– Калі ласка!

Адламаў касец кавалак хлеба і даў ваўку.

Спадабаўся ваўку хлеб. Ён і кажа:

– Хацеў бы я кожны дзень хлеб есці, але дзе мне яго даставаць? Парай, чалавеча!

– Добра, – кажа касец, – навучу цябе, дзе і як хлеб даставаць.

І пачаў ён вучыць ваўка:

– Перш-наперш трэба зямлю ўзараць...

– Тады і хлеб будзе?

– Не, брат, пачакай. Потым трэба зямлю забаранаваць...

– І можна хлеб есці? – замахаў воўк хвостом.

– Што ты, пачакай яшчэ. Раней трэба жыта пасеяць...

– Тады будзе хлеб? – аблізнуўся воўк.

– Не яшчэ. Дачакайся, пакуль жыта ўзыхне, халодную зіму перазімуе, вясной вырасце, потым закрусе, потым пачне наліваць зярняты, потым спець...

– Ох, – уздыхнуў воўк, – вельмі ж доўга чакаць. Але цяпер ужо я на- емся хлеба ўволю!

– Дзе там наясіся! – перапыняе касец. – Рана яшчэ. Спачатку спелае жыта трэба зжаць, потым у снапы звязаць, снапы ў бабкі паставіць. Вецер іх правее, сонейка прасушыць, тады вязі іх на ток...

– І есці хлеб буду?

– Які нецярплівы! Спачатку трэба снапы абмалаціць, зярняты ў мяшкі сабраць, мяшкі ў млын завесці ды мукі намалоць...

– І ўсё?

– Не, не ўсё. Муку трэба замясіць у дзяжы і чакаць, пакуль цеста па- дыдзе. Тады ў гарачую печ садзіць.

– І спячэцца хлеб?

– Але, спячэцца хлеб. Вось тады і наясіся яго, – скончыў касец навуку.

Задумаўся воўк, потым пачухаў лапай патыліцу і кажа:

– Не! Гэтая работа занадта марудная і цяжкая. Лепш парай мне, ча- лавеча, як лягчэй яду здабываць.

– Ну што ж, – кажа касец, – калі не хочаш цяжкі хлеб есці, параю табе лёгкі. Ідзі на выган, там конь пасецца.

Пайшоў воўк на выган. Убачыў каня:

– Конь, конь! Я цябе з’ем.

– Што ж, – кажа конь, – еш. Толькі спачатку здымі з маіх ног пад- ковы, каб не ламаць табе зубы аб іх.

– І то праўда, – згадзіўся воўк.

Нагнуўся ён падковы здымаць, а конь як стукне яму капытам у зубы...

Перакуліўся воўк ды ходу.

Прыбег да рэчкі. Бачыць – на беразе гусі пасуцца. «Ці не з’еці мне іх?», – думае. Потым і кажа:

– Гусі, гусі! Я вас з’ем.

– Што ж, – адказваюць гусі, – еш. Але спачатку зрабі нам паслугу перад смерцю.

– Якую? – пытаецца воўк.

– Паспявай нам, а мы паслухаем.

– Гэта можна. Спяваць я мастак.

Сеў воўк на купіну, задраў галаву і давай выць. А гусі крыламі – мах, мах! Узняліся і паляцелі.

Злез воўк з купіны, правёў гусей вачыма і пайшоў далей ні з чым.

Ідзе ды лае сябе апошнімі словамі: «Ці не дурань я, га? Навошта я згадзіўся спяваць гусям? Ну, цяпер каго ні сустрэну – з’ем!»

Толькі ён падумаў, бачыць – ідзе па дарозе стары дзед. Воўк пабег да яго:

– Дзед, дзед! Я цябе з’ем.

- Чаго так спяшацца! – кажа дзед. – Давай спярша табакі панюхаем.
- А смачная яна?
- Паспытай, дык будзеш ведаць.
- Давай.

Выняў дзед з кішэні капшук з табакаю, сам панюхаў і ваўку даў.

Як панюхаў воўк на ўсю сілу, дык цэлы капшук табакі ўдыхнуў у сябе. А потым чхаць на ўвесь лес... Нічога ад слёз не бачыць, усё чхае.

Так з гадзіну чхаў, пакуль табаку не вычхаў. Агледзеўся потым, а дзеда і след прастыў.

Пайшоў воўк далей.

Ідзе ён, ідзе, бачыць – на полі чарада авечак пасецца, а пастух спіць. Нагледзеў воўк у чарадзе самага большага барана, схашіў яго і кажа:

– Баран, баран! Я цябе з’ем.

– Што ж, – кажа баран, – такая мая доля. Але каб не мучыцца мне доўга, ды і табе каб не ламаць зубы аб мае старыя косці, стань лепш вунь у той лагчынцы і разяў рот. А я ўзбягу на ўзгорак, разганюся і сам ускочу табе ў рот.

– Дзякуй за парад, – сказаў воўк. – Так і зробім.

Стаў ён у лагчынцы, разявіў рот і чакае. А баран узбег на горку, разгнаўся ды – трах! – рагамі ваўку ў галаву. Аж іскры пасыпаліся з вачэй у ваўка, свету ён не ўбачыў.

Ачухаўся воўк, пакруціў галавою і разважае сам з сабою:

– Цікава, з’еў я яго ці не?

А тым часам касец скончыў работу ды ідзе дахаты.

Пачуў ён воўкавыя словы і кажа:

– З’есці то не з’еў, але паспытаў лёгкага хлеба.

Цана лусты хлеба

Жыў-быў вельмі багаты цар. Усяго ў яго было ўдосталь, чаго ён толькі хацеў, але не любіў ён добрых людзей. Цар думаў, што ўсе яны гультай, не хочуць рабіць, таму ў іх няма нічога.

Цар загадаў сабе залатую карэту, каб ў яго было лепш, як у другіх цароў. Багата золата пайшло на тую карэту. Людзі яго здабывалі, а самі гінулі.

І вось аднойчы едзе цар у сваёй залатой карэце, а насустрач яму стары чалавек ідзе, бедны, абшарпаны і худы.

Цар спыніўся і пытае ў старога:

– Колькі каштуе мая карэта? Яна ж уся залатая!

А стары адказвае яму:

– Як не даясі, то за лусту хлеба аддасі.

Пасмяяўся цар з дурнога мужыка і паехаў далей.

А ў наступным годзе зрабіўся вялікі голад у тым царстве, град пабіў усе пасевы, людзі паўміралі з голаду, адзін цар застаўся.

Запрог свайго апошняга каня ў залатую карэту і паехаў, каб дзе чаго знайсці паесці. Едзе ён і бачыць: на дарозе стаіць той стары мужык і есць хлеб з асцюкамі. Цар просіць:

– Дай хлеба паесці.

А стары гаворыць:

– Аддай карэту залатую, тады дам хлеба.

Круціўся цар і так, і гэтак – шкада яму карэты, але голад не цётка, ён і ўзяў сваё. Цар так захацеў есці, што і залатой карэты не пашкадаваў.

Дык вось колькі каштуе луста хлеба.

Разумная дачка

Жыў адзін бедны чалавек з жонкаю. Нарадзілася ў іх дачка. Прышлося спраўляць радзіны. А ў чалавека таго ні хлеба, ні да хлеба. Чым гасьцей частаваць?

Пайшоў бядняк на рэчку па ваду. Аж бачыць – ляжыць у кустох цялушачка. Ды такая слабая, што сама і ня ўстане.

Прынёс ён цялушачку дахаты і кажа жонцы:

– Давай зарэжам яе: будзе чым гасьцей пачаставаць.

Спадалася жонцы цялушачка – такая рыжанькая ды лысенькая.

– Не, – адказвае яна, – хай лепш гадуецца.

– Дык яна ж зусім кволенькая. Яе, відаць, нехта знарок выгнаў, каб у хляве ня здохла.

– Нічога, можа як і выгадуем. Падрасьце дачка – будзе ёй малако.

Паслухаў чалавек жонку, і пачалі яны гадаваць цялушачку.

Падужэла тая, расьце, як на дражджах. І дачка таксама расьце, як на дражджах. Ды такая разумніца ўдалася, што і старыя ахвотна слухаюць яе.

Выгадавалася з лысенькай цялушкі слаўная карова.

Падрасла дзяўчынка, стала ёй сем гадоў, пачала сама пасьвіць карову.

Заглядзеўся аднойчы багаты сусед на карову бядняка.

– Адкуль у цябе такая добрая карова? – пытаецца.

Бядняк і разказаў яму ўсё, як было.

– Эгэ, – кажа багацей, – дык гэта ж мая цялушка! Гэта я выгнаў яе – ня думаў, што яна на ногі ўстане. Не, тады я забяру сваю карову назад...

Зажурыўся бедны чалавек.

– Я ж яе гадаваў, – кажа. – І яна цяпер мая.

Не згаджаецца багаты:

– Не аддасі дабром – пойдзем да пана на суд.

Што рабіць? Пайшлі да пана на суд.

Багаты падаў пану руку, прывітаўся: вядома, багаты з багатым свае людзі. Пан кажа яму:

– Садзіся ў мяне.

Багаты сеў у крэсла, а бедны стаіць у парозе, шапку зняўшы. Пан на яго і не глядзіць.

– Ну, што добрага скажаш? – пытаецца пан у багатага.

– Ды вось, пане, якая справа, – пачаў скардзіцца багаты. – Сем гадоў таму назад гэты чалавек забраў маю цялушачку і цяпер не аддае...

Выслухаў пан і бедняка. А потым кажа ім:

– Добра. Суд мой будзе такі. Я загадаю вам тры загадкі: што на сьвеце сыцей за ўсё, што на сьвеце салатзей за ўсё, што на сьвеце шпарчэй за ўсё? Хто адгадае, таму і застанецца карова. А цяпер ідзіце дахаты, падумаўце. Заўтра прыдзецца з адгадкамі.

Вярнуўся бедны чалавек дахаты, сеў і плача.

– Чаго ты, тата, плачаш? – пытаецца дачка.

– Ды так і так, – адказвае бацька. – Хоча багаты сусед адабраць у нас карову. Пайшлі мы зь ім да пана на суд. А той загадаў нам тры загадкі. Хто з нас адгадае, таму і карова застанецца. Дзе ж мне адгадаць тыя загадкі!

– А якія, тата, загадкі? – пытаецца дачка. Бацька сказаў.

– Нічога, тата, ня турбуйся, – кажа дачка. – Кладзіся спаць. Раніца за вечар мудрэйшая, заўтра што-небудзь прыдумаем.

А багаты прыйшоў дадому і радуецца.

– Ну, баба, карова будзе наша! Трэба нам з табою толькі адгадаць тры загадкі: што на сьвеце сыцей, што салатзей, і што шпарчэй?

– Вось, дзіва! – усміхнулася жонка. – Тут і адгадаць няма чаго. Сыцей за нашага рабога парсюка нікога на сьвеце няма. Салатзей за ліпавы мёд ад нашых пчол таксама няма нічога. А шпарчэй за нашага гнядога жарабца ніхто ня зможа бегчы: ён жа як памчыцца, дык і вецер не дагоніць!

– Праўда, – згадзіўся мужык, – так я і скажу пану.

Назаўтра прыходзяць бедны з багатым да пана.

– Ну, што, адгадалі мае загадкі? – пытаецца пан.

Багаты выйшаў наперад:

– Ды тут і адгадаць няма чаго: няма нікога і нічога на сьвеце сыцей за майго рабога парсюка, салатзей – за ліпавы мёд ад маіх пчол і шпарчэй – за майго гнядога жарабца.

– А ты, – пытаецца пан бедняка, – адгадаў?

– Адгадаў, пане: няма нічога сыцей за зямлю, бо яна ўсіх корміць; няма нічога салатзей за сон, бо хоць якое гора, а засьнеш дык і забудзешся; і няма нічога шпарчэй за людзкія думкі, бо сам ты яшчэ тут, а думкі ўжо далёка-далёка...

Правільна адгадаў бядняк! Прышлося пану прысудзіць яму карову.

– Хто гэта цябе навучыў так адказваць на мае загадкі? – пытаецца пан у бедняка.

– Мая дачка-сямігодка.

Зьдзівіўся пан: ня можа таго быць, каб такая малая беднякова дачка адгадала яго загадкі! І захацелася яму паглядзець на разумную дзяўчынку. Прыехаў ён аднойчы да бедняка, а той якраз з жонкаю ў полі быў. Сустрэла пана беднякова дачка-сямігодка.

– Дзяўчына, – пытаецца пан, – да чаго мне коней прывязаць?

Паглядзела дзяўчынка на сані і калёсы, што стаялі на дварэ, і кажа:

– Можаш да зімы прывязаць, а можаш і да лета.

Пан і вочы вылупіў: як гэта можна коней прывязаць да зімы або да лета? Сьмяецца, відаць, зь яго гэтае дзяўчо?

– Ну, хоць да саней прывяжы, а хоць да калёс, – растлумачыла дзяўчынка.

Бачыць пан: беднякова дачка сапраўды надта разумная. Ня гонар гэта пану. Дачуюцца людзі, што яна разумнейшая за пана, тады хоць з маёнтку ўцякай.

Пагаварыў пан з дзяўчынкай і паехаў, а ёй сказаў, каб увечары бацька да яго прыйшоў.

Прышоў увечары бядняк да пана.

– Нічога, – кажа пан, – разумная твая дачка. Але я ўсё ж разумнейшы.

Даў пан бедняку рэштата яек.

– На, – кажа, – занясі дачцы і скажы, каб яна пасадзіла на іх квактуху і вывела мне да заўтра куранят на сьнеданьне. А ня зробіць гэтага – загадаю бізуноў даць.

Прышоў бацька дахаты засмучаны. Сеў на лаве і плача.

– Чаго ты, тата, плачаш? – пытаецца дачка.

– Ды вось, дачушка, бяда якая: загадаў табе пан новую загадку.

– Якую?

Бацька паказаў дачцы рэштата зь яйкамі.

– Скажаў, каб ты на гэтыя яйкі квактуху пасадзіла і вывела куранят да заўтра яму на сьнеданьне. Хіба ж гэта можна зрабіць?

Дачка падумала і кажа:

– Нічога, тата. Заўтра што-небудзь прыдумаем. А пакуль што бяры, мама, гэтыя яйкі, пячы яечню на вячэру.

Раніцай дачка кажа бацьку:

– На табе, тата, гаршчок, ідзі да пана. Скажы, каб ён за дзень ляда высек, выкарчаваў і ўзараў, проса пасеяў, зжаў і змалаціў ды ў гэты гаршчок насыпаў куранят карміць.

Пайшоў бацька да пана, падаў яму гаршчок і сказаў усё, як дачка загадала.

Пан паскуб вусы, паморшчыўся і кажа:

– Разумная твая дачка, ды я ўсё ж разумнейшы!

Узяў ён тры сьцяблінкі лёну, падаў бедняку:

– Скажы дачцы, каб яна да заўтра гэты лён сьцерла, спрала і выткала і пашыла мне зь яго кашулю.

Вярнуўся бацька дахаты засмучаны. Дачка пытаецца:

– Што сказаў табе пан?

Падаў бацька ёй тры сыяблінкі лёну і разказаў, што пан загадаў.

– Нічога, – адказвае дачка, – кладзіся, тата, спаць, заўтра што-небудзь прыдумаем.

Назаўтра дае дачка бацьку тры кляновыя дубчыкі і кажа:

– Занясі пану і папрасі – няхай ён іх пасадзіць, за адну ноч вырасьціць і зробіць снасьць для кроснаў, каб было на чым палатно яму для кашулі выткаць.

Пайшоў бядняк да пана, падаў тры дубчыкі і сказаў, як дачка навучыла.

Пачырванеў пан і кажа:

– Разумная твая дачка – нічога ня скажаш. Ды я ўсё ж разумнейшы! Перадай жа ты ёй, каб яна да мяне ні пехатою прыйшла, ні на кані прыехала, ня голая і не адзетая і каб падарунак мне прынесла, а я каб ня мог яго прыняць. Калі зробіць усё гэта, то вазьму яе за дачку – вырасьце, пані будзе! А ня зробіць – дрэнна ёй будзе...

Вярнуўся бацька дахаты яшчэ больш засмучаны.

– Ну, што табе, тата, пан сказаў? – пытаецца дачка.

– Ды вось, дачушка, нарабіла ты сваімі адгадкамі бяды і нам і сабе...

Расказаў ёй бацька, што пан загадаў.

– Нічога, тата. Як-небудзь абдурьш пана і на гэты раз. Злаві ты мне толькі жывога зайца.

Пайшоў бацька ў лес, паставіў сіло і злавіў зайца.

Дачка закруцілася ў рыбацкую сетку замест сукенкі, села на кіёк і паехала з зайцам да пана.

Пан стаіць на ганку і дзівіцца: зноў перахітрыла яго беднякова дачка! Узлаваўся ён і нацкаваў на яе сабак – думаў, тыя разарвуць разумніцу. Дзяўчынка выпусьціла з рук зайца – сабакі і памчаліся за ім.

Падышла яна да пана.

– Лаві, – кажа, – свой падарунак: вунь ён у лес пабег.

Прышлося пану ўзяць разумную дзяўчынку за дачку.

Паехаў неўзабаве пан за мяжу, а дзяўчынцы сказаў:

– Глядзі ж, каб ты тут безь мяне ня судзіла маіх людзей, бо дрэнна табе будзе.

Засталася дзяўчынка адна ў маёнтку. Здарылася ў гэты час такая справа. Пайшлі два дзядзькі на кірмаш. Адзін купіў калёсы, другі – кабылу. Запрэгли кабылу ў калёсы і паехалі дамоў. Па дарозе спыніліся адпачыць. Ляглі і паснулі. А як прачнуліся, бачаць: бегае ля калёс малое жарабятка. Дзядзькі заспрачаліся. Той, чые калёсы былі, кажа: «Жарабя маё, гэта мае калёсы ажарабіліся!» А той, чыя кабыла, сваё даводзіць: «Не, жарабя маё, гэта мая кабыла ажарабілася!»

Спрачаліся, спрачаліся ды вырашылі ехаць да пана на суд.

Прыехалі, а пана няма дома.

– Рассудзі хоць ты нас, – просяць дзядзькі прыёмную дачку.

Даведалася дзяўчынка, што ў іх за справа, і кажа:

– Няхай той з вас, чыя кабыла, выпража яе з калёс, ды вядзе ў руках, а той чые калёсы, кяхай цягне іх на сабе ў другі бок. За кім жарабя пабяжыць, той яго і гаспадар.

Дзядзькі так і зрабілі. Жарабя пабегла за кабылаю, на гэтым і спрэчка ў іх скончылася.

Вярнуўся пан з-за мяжы і дачуўся, што разумная дзяўчынка безь яго суды судзіла. Узлаваўся ён, нарабіў крыку:

– Што-ж ты не паслухала мяне? Цяпер ты не мая дачка. Бяры сабе з маёнтку, што пажадаеш, ды ідзі дахаты, каб я цябе больш ня бачыў!

– Добра, – кажа дзяўчынка, – але мне хочацца на адход цябе віном пачаставаць.

– Частуй, – буркнў пан. – толькі хутчэй.

Напаіла яго дзяўчынка віном, пан і заснуў бяз памяці. Загадала яна тады слугам запрэгчы каня, палажыла пана ў карэту і павезла дахаты. Дома з бацькам зняла яго з карэты ды перанесла ў сенцы на салому.

– Вось табе, – кажа, – пасьцель замест пярын. Ачухвайся тут.

Прачнуўся назаўтра пан, аглядаецца – дзе-ж гэта ён? Убачыў сваю прыёмную дачку, якую прагнаў, і пытаецца:

– Чаму я тут, у бруднай мужыцкай хаце, ляжу?

– Ты сам так захацеў, – сьмяецца дзяўчынка. – Ты сказаў мне: «Бяры сабе з маёнтка, што пажадаеш, ды ідзі дахаты». Я і ўзяла цябе. Уставай ды ідзі замест бацькі паншчыну адбываць. Ты мужык дужы, работнік зь цябе будзе нядрэнны.

Пачуўшы гэта, пан усхапіўся на ногі і так драпануў назад у свой маёнтка, што толькі яго і бачылі. Навет ад коней з карэтаю адрокся

Як мужык хітра гусь падзяліў

Адзін бедны мужык прынёс да пана гусь і просіць, каб пан даў за яе шуфель жыта. Так пан кажа:

– Ну, нас ёсць сямёра: я, пані, двух сыноў і дзвёх дочак, падзялі ж ты на нас гэту гусь.

Той падумаў: «Добра».

– Пан, – кажа, – галава ў доме, то пану будзе галава; пані будзе шыйка, бо першая па пану; паненкам будзе па ножцы, каб летка танцавалі, панічом па скрыдэлку, каб пекна пісалі, а я – кажа, – мужычышча, вазьму кадлубішча.

– Ну, – кажа пан, – хітры ты!

Гусь яму аддаў і ўжо не адзін шуфель, але, можа, якіх даў пяць. Ён прынёс жыта, а брат, як даведаўся, так узяў дзве гусі, занёс да пана і просіць таксама жыта.

Пан кажа:

– Добра, але падзялі ж ты нас.

Той падумаў і кажа:

– Пану будзе гусь і пані будзе гусь.

– А маім дзецям?

Так той і не ведае, што рабіць.

– Ідзі ж, – кажа пан, – па свайго брата, ён нас падзеліць.

Пайшоў ён па таго, прыходзіць, так пан кажа:

– Падзялі ты нас, бо твой брат дурны якісь, не дасць рады.

Той падумаў трошкі і кажа:

– Ці пан верышь у святую тройцу?

– Цо табе гэта, альбо не католік?!

– Ну, калі так, то пан, пані і галоўка – то святая тройца, дзвёх паненак і ножка – то і святая тройца, двух панічоў і скрыдэлка – то і будзе святая тройца, а мужык і дзве гусі – то таксама святая тройца.

Так пан аддаў яму гусі і жыта, колькі ён хацеў, а брата прагнаў вон. От якісьці быў мудрагель!

Упартая жонка

Касіў мужык сена. Прыносіць яму жонка абед. Паглядзела на пакошу і кажа:

– Вось жа скасіў, як выстрыг!

Мужык пакруціў галавою:

– Не выстрыг, а выгаліў. Ці ж не бачыш: ніводнай травінкі не пакінуў.

– Не выгаліў, а выстрыг! – запярэчыла жонка. Бо, трэба сказаць, была яна з тых жонак, якія заўсёды мужыкам пярэчаць, – варта ці не варта. Мужык узлаваўся: як гэта, каб усё было так, як жонка захоча!

– Не выстрыг, а выгаліў! – не здаваўся ён.

І пайшла ў іх спрэчка на ўсю ваколіцу:

– Выстрыг!

– Выгаліў!

– Стрыжана!

– Голена...

Спрачаліся, спрачаліся, а да згоды так і не прыйшлі. Плюнула тады жонка са злосці ды пабегла тапіцца. Балазе блізка рэчка была. Ускочыла ў ваду па самыя вушы і ўсё сваё крычыць:

– Стрыжана!

– Голена! – стаіць на сваім мужык.

Вось жонка ўжо і з галавою схавалася, крычаць нельга, дык яна два пальцы выставіла, стрыжэ імі над вадою: стрыг, стрыг! А мужык, як бык, упёрся:

– Не, любая жоначка, на гэты раз, здаецца, я цябе пераспрачаю. Так яно і было.

Ад крадзенага не пасыщеш

Былі ў аднаго чалавека два сыны. Як выраслі яны, бацька сказаў:

– Пара, сыны, за сталую работу брацца. Хто з вас чым хоча заняцца?

Маўчаць сыны – не ведаюць. Якую сабе работу выбраць.

– Ну, дык пойдзем, – кажа бацька, – у свет, паходзім, паглядзім, што людзі робяць.

Сабраліся і пайшлі.

Ідуць так памаленьку, сыны да ўсяго прыглядаюцца, думаюць, якую работу ім выбраць.

Падышлі да адной вёскі. Бачаць – стаіць пры канцы вёскі кузня. Зайшлі яны ў кузню. Прывіталіся да каваля, пагаварылі. Старэйшы сын нават молат у рукі ўзяў – памог кавалю нарог выкаваць.

І зноў далей рушылі.

Падышлі да другой вёскі. Старэйшы сын паглядзеў туды-сюды: не відаць кузні ў гэтай вёсцы. Вось ён і кажа да бацькі:

– А чаму б і тут кузню не паставіць? Я мог бы за каваля застацца. Мне гэта работа падабаецца.

Бацька зарадаваўся, знайшоў, думае, большы сын сабе спосаб да жыцця!

– Добра, – кажа, – будзь кавалем у гэтай вёсцы.

Паставіў ён сыну кузню, той і пачаў кавальскаю справай займацца. Людзі яго хваляць ён сваёю работаю, задаволены.

А меншы сын, колькі ні ходзіць, – ніяк не можа работу па густу выбраць. Ідзе ён аднаго разу з бацькам каля лугаю. Бачыць – пасецца на лузе вол. А вёска далекавата, і пастуха не відаць.

– Ці не пачаць мне, бацька, валоў красці, – кажа сын. – Работа гэта лёгкая, і кожны дзень з мясам будзем. Растаўсцею і сам, як вол.

– Крадзь, – кажа бацька. – На тое ж цябе і ваджу, каб ты сабе які сталы занятак выбраў.

Заняў сын вала і пагнаў дахаты. А бацька кажа:

– Пачакай мяне пры лесе, мне трэба яшчэ ў гэтую вёску заглянуць.

Гоніць сын вала ды ўсё азіраецца, як воўк, ці не бяжыць хто за ім. Пакуль да лесу дагнаў, дык перадрыжаў. Пачакаў ён на ўзлеску, пакуль бацька вярнуўся і пагналі разам вала дахаты.

Зарэзалі дома вала, знялі шкуру ды пачалі варыць свежаніну.

Наварылі. Бацька кажа сыну:

– Вось што, сынка, давай знімем меркі і паглядзім, хто з нас ад гэтага вала пасыщее.

Селі за стол. Бацька есць спакойна, а сын усё на дзверы паглядае: ці не ідзе хто вала шукаць? Забрэша сабака, пройдзе ці праедзе хто, – сын за мяса ды ў камору хаваецца... А ў самага рукі і ногі дрыжаць.

І пайшло так дзень за днём. З’елі нарэшце таго вала. Бацька кажа сыну:

– А цяпер давай шыі мераць: хто з нас пасыцеў?
Памерылі, дык у бацькі шыя ўдвая патаўсцела, а ў сына ўдвая па-
танчэла.

Дзівіцца сын:

– Чаму гэта так?

– Бо ты еў крадзенага вала, – кажа бацька.

– Дык жа і ты крадзенага еў!

– Не, я заплаціў за вала гаспадару і еў, як свайго. Таму я пасыцеў.
А ты, як сядзеш за стол, дык страх адразу на шыю скок і душыць! Праз
гэта яна і худзее. Ад крадзенага, брат, не пасыцееш!

Стралец і рыбак

Былі ў бацькі два сыны. Вырасьлі яны, як дубы, а бацьку ўсё няма
палёгкі. Большы, праўда старанны быў хлопец, ды вось бяда: змалку ўсё
розныя пасткі майстраваў, а як падрас, дык дастаў сабе стрэльбу і не раз-
лучаўся зь ёю. Людзі на работу ідуць, а ён стрэльбу на плячо ды шмыг у
лес ці на балота. Цягаецца там увесь дзень, дахаты ж з пустымі рукамі ідзе,
галодны, як воўк. Топча лапці, а прыбытку ніякага. Калі ж часам і ўпалное
якое зайчанё, дык хутчэй нясе пану, каб той даў пораху. Перш сварыўся на
яго бацька, потым бачыць – нічога не парадзіш, калі ў сына такая ахвота.

А меншы сын такі гультай удаўся, хоць ты яго з хаты гані. Дзень і ноч
сядзіць з вудаю на рэчцы, за гаспадарку ж ані не бярэцца. Наловіць жменю
пяшкуроў ці яршоў, – якая ад іх карысьць? Хіба што кату паласавацца.

Пачаў і на яго бацька сварыцца, што толькі час марна траціць. Але
меншы сын ня слухае бацькі, бо вядома, ахвота горш няволі. А каб
апраўдацца перад бацькам, што з пустымі рукамі прыходзяць, выдумляюць
сыны розныя прычыны.

Стралец расказвае:

– Сяньня з самага ранку натрапіў я на чараду коз. Была там каза з
казьлянятамі ды стары казёл барадаты. Але толькі я злажыўся, каб вы-
страліць, ажно ў казла, ліха на яго, у ноздрах восы заказыталі. Ён як чмыхнуў,
дык цэлы рой восаў выляцеў з ноздраў. Давай тыя восы казу з казьлянятамі
кусаць... Ну, яны і пасмалілі, як шалёныя, у гушчар. Я за імі. Выскачыў на
палянку, а там стаіць на задніх лапах вялізны, як вол, мядзьведзь. Бурчыць
сярдзіта ды абараняецца пярэднімі лапамі ад чмялёў. Ну, думаю, гэта, відаць,
толькі што выйшаў зь яго чмяліны рой. У такі час мядзьведзь вельмі злосны.
Пабаяўся я страляць у яго, а хутчэй скокнуў на елку. Дык вось і сядзеў там,
на елцы, увесь дзень, пакуль мядзьведзь ня сышоў...

Рыбак расказвае:

– Сяджу гэта я на беразе, цікую за паплаўком. Раптам нейкі шчу-
пачышча цоп за кручок – і на дно! Я за вудзільна цягну, ажно жылы ў
мяне трашчаць. Давалок да берагу, а шчупак віль хвостом і будзь здароў...

Бадай цябе! Закінуў другі раз вуду. Зноў той шчупачышча папаўся. Падцягнуў яго да берагу, хацеў рукамі ўхапіць, ды ня ўстрымаўся і – шабулдых у ваду!.. Насілу жывы выкарабкаўся.

Слухае бацька сыноў ды толькі галавою круціць:

– Праўду бо людзі кажуць, што ў стральца дым густы, ды абед пусты, а рыбак як намочыцца, дык і рыбы яму не захочыцца.

Думаў, думаў бацька, як яму сыноў адвучыць ад благой прывычкі, але нічога ня можа прыдумаць. Адноўчы зайшоў да яго стары жабрак і папрасіўся нанач. Разгаварыўся бацька з жабраком, на сыноў паскардзіўся.

– Выгадаваў, – кажа, – дзяцей, а падмогі на старасьць ніякай. Бо, вядома, стралец страляе, а гаспадарка гуляе...

Выслухаў жабрак бацькаву скаргу і параіў, што яму зрабіць, каб прывучыць сыноў да гаспадаркі.

Назаўтра бацька кажа сыном:

– Вось што, сынкі, ёсьць у мяне адна далёкая радня. Пайдзі да яе. А вы сабе жывіце, як хочаце.

Сабраўся і пайшоў.

Засталіся сыны гаспадарамі. Доўга яны гаспадарылі ці нядоўга, але хутка дажыліся так, што няма чаго, як кажуць, і ў рот палажыць. Пачалі браты спрачацца, хто вінаваты. Спрачаліся, а праўды так і не знайшлі.

Толькі вось празь некаторы час зноў зайшоў да іх той стары жабрак.

Ну, вядома, трэба пакарміць падарожнага чалавека. А ў братоў ані кавалка хлеба.

Сталец дакарае брата:

– Няхай бы ты хоць якую людзкую рыбіну злавіў, каб было чым чужога чалавека прыняць.

Рыбак адказвае стральцу:

– Няхай бы ты хоць якое казьянё падстрэліў...

Паслухаў іх жабрак і кажа:

– Дзякую вам, хлопчыкі, за клопат. Ёсьць у мяне хлеб, што добрыя людзі далі.

Дастаў ён з торбы хлеб, сала і пачаў частаваць стральца і рыбака. Сорамна ім прымаць пачостку ад жабрака, ды голад ня цётка.

Накінуліся браты на жабракову торбу і як бачыш усю апрасталі.

– Чаму вы такія бедныя? – пытаецца ў іх жабрак. – Хіба ў вас няшчасце якое ці што?

Браты цяжка ўздыхнулі:

– Зусім прапала наша гаспадарка...

– А як жа вы раней жылі?

– Бацька гаспадарыў, дык хлеб і вёўся.

– А што ён, ваш бацька: малады ці стары?

– Ды зусім стары ўжо...

– Вось бачыце, – кажа жабрак, – ён стары, ды гаспадаркаю карміўся сам і вас карміў. А вы маладыя, дужыя і бяз хлеба галееце...

Брыдка стала братам, радзей пачалі яны із стрэльбай ды вудай цягацца, а больш гаспадаркай займацца. Мінуў год, і зажылі яны зноў, як трэба. Тым часам вярнуўся бацька з гасьцей. Паглядзеў: гаспадарка як мае быць! Узрадаваўся ён і кажа да сыноў:

– Вось цяпер я магу спакойна і паміраць, бо бачу, што вы розуму набраліся: ловіце, страляеце і гаспадарку даглядаеце.

Недалікатны сын

Быў у аднаго чалавека сын. Вялікі ўжо вырас, а ніколі бацьку бацькам не назваў.

– Кузьма, – крычыць сын на бацьку, – ідзі араць! Кузьма, загані свіней у хлеў!

Крыўдна бацьку, ды што зробіш: малога не перавучыў, а цяпер і рады не дасі. Смяюцца людзі з Кузьмовага сына.

– Дурань, – кажуць, – як гэта можна, каб бацьку не паважаць!

А яму хоць бы што: не слухае ні бацькі, ні людзей.

Аднаго разу паехаў Кузьма па сена. Наклалі вазы ды едуць дахаты: бацька на адным возе, сын – на другім. Мінулі гладкую дарогу, уехалі ў лес. Тут пайшлі карчы ды выбоіны. Злез бацька з сена, ідзе збоку, за возам наглядае, каб не абярнуўся. А сын ляжыць на сваім возе ды толькі камандуе:

– Кузьма, вунь яма – падтрымай воз! Кузьма, правядзі маю кабылу па ўзбочыне, а то кола за корч зачэпіцца!

Бегае бацька ад воза да воза, не можа ўправіцца. А сын толькі выскаляецца з яго:

– Маладзец, Кузьма! Добра стараешся.

Узлаваўся бацька і перастаў бегаць да сынавага воза. У адным месцы сынаў воз трапіў у глыбокаю выбоіну і перакуліўся... Сын шлёпнуўся носам ў грязь. Устаў ён і лае бацьку:

– Бачыш, Кузьма, што ты нарабіў!

Паднялі воз і паехалі далей. Сын ужо і на сена не палез. Ідзе збоку ды ўсё бурчыць на бацьку.

Даехалі да крутога паварота. Бацька свой воз падпёр плячом і аб'ехаў паварот, а сын пашкадаваў сілы траціць. Воз перакуліўся і падмяў яго пад сябе.

– Кузьма! – крычыць сын з-пад сена. – Падымі воз!

Маўчыць бацька, як вады з рот набраўшы. Выняў з кішэні капшук, закурыў люльку. «Паляжы ж там, калі такі разумны!», – думае бацька.

Клікаў, клікаў сын Кузьму, а той як аглох. Сыну ўжо і дыхаць цяжка. Напалохаўся ён, заенчыў не сваім голасам:

– Бацька, ратуй!

Зарадаваўся Кузьма, што сын нарэшце-такі назваў яго бацькам. Падняў воз і кажа да сына, усміхаючыся:

– На свеце, брат, жывучы, усяго нажывеш – і Кузьму бацькам назавеш! З таго часу і пайшла гэтая прыказка.

Паляшукі й палявікі

Было ў бацькі дванаццаць сыноў, усе рослыя ды ўдалыя хлопцы. Жылі яны на вялікай палянцы, між цёмнага лесу. Вялі там сваю гаспадарку, палявалі на дзікіх зьвяроў і птушак. Стары бацька, сівы, як голуб, сядзеў сабе ў кажушку зімой і ўлетку ды толькі камандаваў. І былі ў той сям'і лад ды згода. Суседзі жылі ад іх далёка і не рабілі ім шкоды, бо ба-яліся дружнай сям'і. Пажаніліся сыны, пайшлі ў іх свае дзеці. Вялікая вы-расла сям'я. Ды ўсе слухалі старога бацьку, і кажны рабіў сваю работу.

Але вось па некаторым часе памёр бацька, і пачаліся ў сям'і нялады. Жонкі братоў сварацца, адна адну заядаюць, – рады няма. Такая пайшла між імі калатня, пгго й мужыкі нічога зрабіць ня могуць. Крычаць жонкі, хочуць дзяліцца.

«Ну, што ж, – думаюць браты, – трэба дзяліцца».

Пачалі дзяліцца. Ды справа гэта не такая й лёгкая, як ім здавалася. Сяк-так з крыкам ды зыкам падзялілі дабро й жывёлу. А як дайшло да зямлі, дык тут ледзь адзін аднаго не пазабівалі: ніяк ня могуць падзяліць сваю палянку, каб нікому крыўды ня было. Перасварыліся браты з-за зямлі і сталі адзін аднаму ворагамі.

Толькі два малодшыя браты жылі між сабою ў вялікай згодзе: куды адзін, туды й другі. Не захацелі яны калаціцца з братамі за зямлю, пакінулі бацькаву хату ды падаліся ў сьвет шукаць іншага прытулку.

Зрабілі браты з двух дубоў вялікія сані, запрэгли ў іх шэсьць пар ва-лоў, наклалі дабро, пасадзілі жонак зь дзяцьмі ды паехалі на санях па пяс-ку. А каровы і дробная жывёла ззаду за імі пайшлі.

Працягнулі крыху валы дубовыя сані па пяску ды сталі, як укопанья. Калёс тыя браты ня мелі і нічога пра іх ня ведалі, бо нікуды яны з свайго лесу ня толькі ўлетку, але і зімою ня ездзілі.

Пачалі браты адпілоўваць круглыя калодкі ды падкладваць пад пала-зы. Коцяцца калодкі, і сані паўзуць уперад.

Надакучыла меншаму брату падкладваць калодкі пад палазы, вось ён і кажа большаму:

– Давай зробім такую прыладу, каб калодкі самі круціліся пад палазамі.

І зрабілі яны першыя ў тым краі калёсы. Лёгка пайшлі цяпер валы, так што браты і самі паселі на воз. Едуць і дзівяцца, як яны да гэтага часу абыходзіліся без калёс.

Ехалі яны, ехалі, даехалі да вялікай ракі. Агледзелі раку – усюды глыбока, нідзе няма зручнага месца, каб пераехаць уброд. А тут такая навальніца ўсхадзілася, што лес, як зьвер, раве. Ломіць навальніца дрэвы, як саломінкі, ды шпурляе ў раку. Плывуць яны па вадзе цэлымі сьціртамі.

Паглядзеў на іх малодшы брат, падумаў і здагадаўся, як перабрацца цераз раку. Налавілі яны з братам дрэў, ачысьцілі гальлё, калоды зьвязалі адну з аднэй і зрабілі моцны плыт. А як сьціхла навальніца, узьвезьлі свой

воз на плыт. Самі стаяць на пляце ды кіруюць доўгімі жэрдкамі-бусакамі, а плыт плыве, як параход.

Убачылі каровы, што валы паплылі на другі бераг, кінуліся ў раку ды за імі наўздагон. Толькі свінны і авечкі не адважыліся скакаць у ваду. Стаяць на беразе, рохкаюць, мэкаюць. Вярнуліся потым браты з плытам назад і забралі іх.

Гэтак усе і пераправіліся праз шырокую і глыбокую раку.

Паехалі яны далей і забраліся ў такую пушчу, што й канца ёй няма. Пачалі браты церабіць прасекі ў пушчы ды масьціць грэблі. Але дзе там! Чым далей, тым лес гусьцей, а ў ім такія нетры, што й выбрацца нельга.

Большы брат змарыўся, аслабеў.

– Застануся, – кажа ён меншаму брату, – я тут, бо ня хопіць у мяне сілы з гэтага лесу выцерабіцца.

І застаўся з сваёю сям’ёю жыць у лесе. З таго часу і яго самога і ўвесь яго род пачалі зваць паляшукі.

А малодшы брат не захачеў заставацца ў лесе. Быў ён дужы, як тур, і спадзяваўся на сваю сілу. Ён адзін церабіў прасекі, масьціў грэблі і ехаў далей. І да гэтых часоў засталіся яшчэ на Палесьсі тыя прасекі ды грэблі, што нарабіў малодшы брат.

Ці доўга ён так выбіраўся зь цёмнага лесу, ці не, але вось нарэшце пачалі трапляцца прагаліны ды палянкі зь пяскамі. Асеў малодшы брат на гэтых палянках, пачаў іх араць і сеяць збожжа. І з таго часу празвалі яго самога і ўвесь яго род палявікамі.

А потым размножыліся паляшукі й палявікі, занялі новыя лясы і палі ды сталі добрымі суседзямі.

Так і цяпер жывуць.

Як селянін зрабіўся памочнікам цара

Аднойчы рубіў мужык ля дарогі дровы. Была зіма, а ў яго не было рукавіцаў. Рукі мерзлі, але трэба было забіраць на хлеб. Па дарозе міма ехаў цар, які ўбачыў, што чалавек у мароз голымі рукамі сячэ дровы. Цар сказаў астанавіць коні і падышоў да чалавека.

– Ці ж тыя пяць не могуць гэтым семяром адпачыць даць? – запытаў цар.

Чалавек спачатку разгубіўся, а потым сцяміў, што цар гэтым хацеў сказаць, і адказаў:

– Маглі б тыя пяць даць адпачыць семяром, але трыццаць два не дазваляюць.

Цар задумаўся над адказам мужыка, нічога не кажучы, паехаў у свой палац.

У палацы цар доўга думаў, што азначае адказ чалавека, але нічога не выдумаў і загадаў прывесці таго чалавека да сябе.

Той, перапужаўся, стаяў перад царом, які запытаўся, што азначае яго адказ і ці зразумеў ён яго пытанне.

Чалавек адказаў:

– Тваё пытанне зразумеў так: пяць – ёсць летнія месяцы, а сямёра – зімнія. Але ўлетку няма сілы таго зрабіць, што за зіму з’ясі – таму я і казаў, што трыццаць два не дазваляюць, бо чалавек мае трыццаць два зубы.

– Так, – цар адказаў, – бачу, што ты разумны, і таму не будзеш болей дроў сячы, а будзеш маім памочнікам.

Смаляны бычок

Жыў сабе дзед з бабай. Вельмі ж яны бедна жылі. І нічога ў іх не было. Толькі былі певень і курыца. Ну, падышоў час, і не стала ў іх чаго есці. Дык трэба рэзаць ці пеўня, ці курыцу. Баба гаворыць:

– Рэж курыцу!

Баба вельмі любіла дзеда, а дзед любіў пеўня. Значыць, дзед гаворыць:

– Не, зарэжу пеўня.

Ну і стаў вастрыць нож. Вострыць, а певень гэты пачуў ды кажа:

– А нашто ты, дзедку, нож вострыш?

– Цябе зарэзаць хачу, бо няма ў нас з бабай чаго есці.

Ну, певень і давай прасіць у дзеда, каб ён яго не рэзаў. Гаворыць:

– Я табе добрую парадку дам. І будзе што есці ў вас з бабай.

Ну, дзед пашкадаваў пеўня і пытае ў яго:

– Што ж мне рабіць?

– А вазьмі, дзедку, смалу ды зрабі з яе бычка смалянога і пастаў у гародзе.

Ну, дзед і паслухаў пеўня. Зрабіў бычка смалянога. Дзень чакае, другі чакае, а есці няма чаго. Значыць, хоча ён зноў вострыць нож, каб пеўня зарэзаць.

Ну, а певень яму гаворыць, каб пачакаў.

Колькі дзен прайшло, не ведаю. Толькі дзед ляжаў на пячы ды пачуў рэў. Хтота раве ды раве ў гародзе. Дзед злез з печы і пабег у агарод. Бачыць, мядзведзь стаіць каля бычка таго смалянога, а ногі таго мядзведзя ў смалу ўліплі.

– Ты чаго тут папаўся? – гаворыць дзед да мядзведзя.

– Пусці мяне, дзедку, я табе дабром адплачу. Есці хацеў ды папаўся, – гаворыць мядзведзь.

– А, каб цябе воўкі з’елі. Сапсаваў майго бычка, ідзі адкуль прыйшоў, – гаворыць дзед, і, значыць, адпусціў таго мядзведзя.

Ну, толькі гэта дзед паправіў бычка ды хацеў на печ лезці, чуе, нібы воўк у гародзе вые. Ды жалабна неяк. Выйшаў дзед у гарод. Глядзіць на бычка, а там воўк завяз у смале. Падышоў і пытае яго, чаго ён тут апынуўся.

– Есці хацеў, вот і ўліп, – гаворыць воўк.

Стаў ён прасіць у дзеда, каб адпусціў яго. А дзед гаворыць на воўка:

– Не, не адпушчу.

Узяў гэтага воўка і закрыў у склеп.

Толькі закрыў ён склеп, як убачыў, што ліса ўліпла. І лісу засадзіў дзед ў склеп разам з воўкам. «Ну, – думае дзед сабе, – хопіць з мяне. Воўка ды лісу зарэжу, шубу добрую зраблю ды адвязу на кірмаш. А ўжо там і есці чаго куплю сабе ды бабе». Ну дык вось, ідзе ён у склеп ды бачыць, нехта енчыць каля бычка таго смалянога. Падыходзіць. Бачыць, шэры зайчатка папаўся. Вось узяў і яго дзед ды аднёс у склеп. А сам, значыць, стаў нож вострыць.

«Дзян, дзян» – нож той.

А зверы чуюць.

Вось і пытае воўк:

– Нашто ты, дзедка, нож вострыш?

– А цябе хачу зарэзаць ды шубу зрабіць з тваёй шкуры.

Стаў воўк прасіцца ў дзеда, каб той адпусціў яго. Прасіў, прасіў – дзядуся і выпусціў. А забыў я вам, мае дзетачкі сказаць, што паабяцаў воўк таму дзеду дабра многа прынесці. Ну, дык вось, стаў той дзед ізноў нож вострыць.

Ліса і пытае:

– Каго ты, дзедка, рэзаць хочаш?

– Вось зарэжу цябе ды добры каўнер зраблю з тваёй шкуры.

– Не губі мяне, дзедка, я табе дабром адплачу, – гаворыць ліса.

Ну і адпусціў яе дзед. Застаўся, значыць, толькі шэры. Стаў і ён дзеда прасіць, каб адпусціў і яго. Многа дабра абясціў прынесці. Адпусціў дзед і яго.

Ну, не ведаю, мае дзетачкі, колькі часу прайшло, ды толькі чуе той дзед, як нехта бразгае ў браму. Злез дзед з печы, адчыніў браму і бачыць, што прыгнаў яму мядзведзь коней, што не пералічыш колькі. Ну, падзякаваў яму дзед ды стаў жыць са сваёй бабай ужо добра. Але калі-нікалі ды падумае:

– Што ж гэта тыя зверы абманулі мяне.

Ну, дык вось, зноў пачуў той дзед, як нехта бразгае ў браму. Адчыніў тую браму ды бачыць воўка. Прыгнаў той воўк авец, бараноў, што і не пералічыш колькі. Ну, падзякаваў яму дзед ды стаў жыць са сваёй бабай яшчэ лепш.

Колькі яшчэ часу прайшло, не ведаю, толькі, мае вы дзетачкі, стукае зноў нехта. Адчыніў, значыць, дзед тую браму і бачыць лісу тую. А з лісой кур, а качак, ну, столькі, што і не пералічыш. Добра падзякаваў, значыць, дзед і лісе той ды стаў жыць з бабай зусім добра.

Ну, дык вось, а шэры той не ведае, як жа яму дзеду дабром адплаціць. Думаў, думаў ды дадумаўся. Хоць розум і маленькі ў шэрага, а ўсё ж такі надумаўся.

Ну, бяжыць ён па шашы, бачыць – воз едзе, а на возе дзеўкі адна адной лепш. Ubачылі таго зайчыка і пачалі, значыць, яго лавіць. Шэры і ўцякае. Злавілі яго дзеўкі тыя ды прывезлі дамоў. А было тое, мае вы дзетачкі, на Міколу. Ну дык вось, пачалі гэтыя дзеўкі на шэрага маністры вешаць, каралі, ленты завязваць.

Ну, шэры смірна сядзіць, не варушыцца.

І толькі гэта нейкі чалавек адчыніў дзверы, як той зайчык шмыг і ўцёк. Ну і прыбег ён да дзеда. Adдаў маністры, ленты тыя, каралі, а сам ізноў у лес.

А дзед з бабкай жывуць, гора не ведаюць, лепш за ўсіх на сяле жывуць.

Малілі яны бога, ды бог сына ім паслаў. Той сын, значыць, і расказаў гэту казку.

Каток – залаты лабок

Жыў дзед з бабаю. І былі яны дужа бедныя: не было ў іх ні хлеба, ні капусты. Тады баба кажа дзеду:

–Едзь ты, дзедка, у лясок, ссячы дубок, вязі на места, прадай і купі хунцік мукі!

Прыехаў дзед у лес, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, што табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, паслала мяне баба ў лес з’ездзіць, ссеч дубок, везці на места, прадаць і купіць хунцік мукі!

–Едзь, дзе, у двор, будзе мука!

–Прыехаў дзед у двор. Ажно ў яго мукі поўныя засекі. Пад’еў дзед хлеба тады баба кажа яму?

–Вот, дзядулька, вывастры тапарок, едзь у лясок, ссячы дубок, вязі на места, прадай і купі хунцік солі!

Вывастрыў дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, што табе нада?

– Ды вот, каточак, мой галубочак, хлеб ёсць, солі няма! Паслала мяне баба ссеч дубок, адвесці на места, прадаць, купіць хунцік солі!

– Едзь, дзед, у двор: будзе соль!

Прыехаў дзед у двор, ажно ў яго солі поўныя засекі. Пад’еў дзед хлеба з соллю, тады баба кажа:

–Вот, дзядулька, вывастры тапарок ды едзь у лясок, стукні ў дубок, выскачыць каток, – папрасі ў яго капусты!

Вывастрыў дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, што табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, хлеб ёсць, соль ёсць, капусты няма.

–Едзь, дзед, будзе капуста!

Прыехаў дзед у двор, а ў яго капусты повен склеп. Наварыла баба капусты, дзед пад’еў. Тады баба кажа

–Вот, дзядулька, каб цяпер салца!

Вывастрый дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, што табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, просіць баба салца!

–Едзь, дзед, дамоў: будзе табе салца!

Прыехаў дзед у двор, ажно ў яго сала поўна клець. Наварыла баба капусты з салам, дзед пад’еў. Тады баба кажа:

–Вот, дзядулька, каб цяпер нам мукі пшонай! Вот бы я пражанінкі зварыла б! Вывастры тапарок, едзь у лясок і ўдар у дубок!

Дзед вывастры тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, чаго табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, трэба бабе мучцы пшонай.

–Едзь, дзед, дамоў: будзе мучыца!

Прыехаў ён у двор, ажно ў яго мукі поўныя засекі. Наварыла баба пражаніны, дзед пад’еў. Тады баба гаворыць:

–Вот, дзядулька, каб цяпер мяса! Вазьмі тапарок, едзь у лясок, удар аб дубок!

Узяў дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, чаго табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, просіць баба мяса!

–Едзь, дзед, дамоў: будзе мяса!

Прыехаў ён у двор, ажно ў яго шасты мяса ломяцца. І сталі яны жыць, як трэба быць. Пажылі можа з год, можа з два, баба зноў кажа дзеду:

– Вот, дзядулька, каб ты быў войтам, а я войціхаю! Вазьмі, дзядулька, тапарок, едзь у лясок, удар у дубок!

Узяў дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, чаго табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, хоча мая жонка, каб я быў войтам, а яна войціхаю!

–Едзь, дзед, дамоў: будзеш ты войтам, а баба – войціхаю!

Прыехаў дзед у двор: ажно яго баба – войціха, а ён як войт. Пажылі яны колькі – небудзь, баба зноў кажа:

–Вот, дзядулька, хачу я, каб ты быў шляхцічам, а я шляхцічанкаю!

Вывастрыву дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, што табе нада?

Ды вот, каточак, мой галубочак, хоча мая баба, каб я быў шляхцічам, а яна шляхцічанкаю!

–Едзь, дзед, у двор: будзеш шляхцічам, а баба шляхцічанкаю!

Прыехаў ён у двор, ажно яго баба як шляхцічанка, А ён як шляхціч. Жылі яны шляхтаю, жылі.

–Не, дзядулька, дрэнна нам быць! Вот, дзядулька, каб ты быў панам, а я паняй. Вазьмі тапарок, едзь у лясок, удар у дубок!

Узяў дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, чаго табе нада?

– Ды вот, каточак, мой галубочак, баба мая хоча, каб я быў панам, а яна паняй.

– Едзь, дзед, дамоў: будзеш ты панам, а баба паняй!

Прыехаў дзед у двор, ажно яго баба як пані, а ён як пан. Пабылі яны панамі, тады баба кажа:

–Вот, дзядулька, хачу я быць царыцай, а ты каб быў царом!

Вывастрыву дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок – выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, што табе нада?

– Ды вот, каточак, мой галубочак, хоча мая баба, каб я быў царом, а яна царыцай!

–Ну, едзь, дзед, у двор: будзеш ты царом, а баба царыцай!

Прыехаў дзед у двор, ажно яго баба як царыца, а ён сам як цар. Пабылі яны трохі царамі, тады баба кажа дзеду:

–Вот, дзядулька, едзь у лясок, удар у дубок, хачу я, каб ты быў богам, а я бажыхай, а дзеці бажанятамі!

Узяў дзед тапарок, паехаў у лясок, стук у дубок, ажно выскаквае каток – залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка:

–Дзед, дзед, чаго табе нада?

–Ды вот, каточак, мой галубочак, хоча мая жонка, каб я быў богам, а яна бажыхаю, а дзеці бажанятамі!

–Ну, едзь, дзед, у двор!

Прыехаў ён у двор, ажно ляжыць сучка са шчанятамі. Злез ён з калёс і стаў сабакам. Панюхаліся яны і пабеглі...

Дурны сын

Адзін цар меў тры сыны: адзін дурны, а двое разумных. Як паміраў іх бацька, казаў ім прыходзіць па адной ночы кожнаму начаваць на магілу. Першую ноч старэйшаму. Старэйшы не пайшоў, дурнога паслаў. Прыйшоў дурны на магілу, а бацька пытае:

– Каторы прыйшоў?

А ён кажа:

– Дурны.

Бацька даў яму палачку і кажа:

– Як махнеш гэтай палачкай, што захочаш, тое будзеш мець.

На другую ноч трэба было ісці серадольшаму, а той зноў дурнога паслаў.

Як прыйшоў ён, так бацька пытаецца:

– Каторы прыйшоў?

Так ён кажа:

– Дурны.

На трэцюю ноч трэба было дурному ісці. Прыйшоў, лёг на магіле. Бацька пытае:

– Каторы прыйшоў?

Кажа:

– Дурны.

Даў яму трэцюю палачку.

– Як махнеш, што захочаш, то будзеш мець.

У другім царстве, у другога караля была дачка. Кароль яе засадзіў на трэця пентра і казаў:

– Хто даскочыць на трэця пентра, так палову каралеўства дастане і жаніцца будзе з дачкою.

Кароль выдаў баль і прасіў усіх, каб прыязджалі. Так тья браты два прыбраліся і паехалі на той баль. Брат іх, той дурны, выйшаў за браму і махнуў палачкай: і яму конь асядланы, і ён убраны. Сеў на каня, дагнаў сваіх братоў, па тры разы бізуном даў і сам паехаў наперад. Прыехаў да каралеўны і скочыў на першы пентра з канём. На другі дзень браты зноў коні асядлалі і паехалі. Дурны зноў выйшаў за браму, махнуў палачкай: яму конь асядланы, і ён прыбраны. Сеў, паехаў, дагнаў сваіх братоў і зноў тры разы бізуном ім даў. Прыехаў там і скочыў на другое пентра. А браты ўбачылі і паехалі назад. Ён дагнаў іх і зноў даў па тры разы бізуном. Дурны пытаецца ў іх, што там чулі. Яны кажуць:

– Дурны, ты не кажы нікому, нас нейкі чужастранец як дагнаў, як ні забіў.

На трэці дзень сядлаюць коні браты і едуць. Дурань выйшаў за браму, махнуў палачкай: яму конь асядланы, ён убраны. Сеў, паехаў, дагнаў братоў і зноў тры разы бізуном даў. Прыехаў да каралеўны і даскочыў на

трэця пентра. Каралеўна прыбіла яму пячаць на лобе. Пасля кароль выдае баль і просіць усіх на баль, каб знайсці таго, катораму каралеўна прыбіла пячаць на лобе. Усюды шукалі і не найшлі. Прыехалі да дурнога, знялі шапку, найшлі пячаць на лобе і пазналі, што той, каторы даскочыў на трэця пентра, і забралі яго, і павязлі да цара. Далі яму кватэру. Бо цар не меў часу рабіць вяселле, бо падыходзіў непрыяцель.

Цар мусіў ісці біцца з непрыяцелем, ваяваў. А той дурны выйшаў за браму і махнуў палачкай: і яму конь асядланы, і ён убраны. Паехаў ваяваць. Як махнуў палачкай – забраў у палон непрыяцеляў. На другі дзень пайшоў цар ваяваць.

Дурань выйшаў за браму, махнуў палачкай: яму конь асядланы, ён убраны. Сеў і паехаў. Прыехаў, махнуў палачкай і забраў непрыяцеляў у палон. Гэтага дурнога прасілі на абед. Ён сказаў:

– Не маю часу, з далёкіх стран, трэба ехаць дахаты.

На трэці дзень зноў ваюе цар. Дурань выйшаў за браму, махнуў палачкай: конь, ён убраны. Сеў і паехаў. Прыехаў, аж караля забіраюць у плен.

Ён як махнуў палачкай, забраў непрыяцеля ў плен. А дурному секануў казак палашом і расцяў ногу. Так цар скінуў хустку с шыі і абвязаў дурному нагу. Прыехаў дурны дахаты і лёг у сваім пакоі. Выдае цар баль. Сабраліся ўсе, і пасылае цар па дурнога на абед. Ён кажа:

– Не магу ісці, бо сек у жыда дровы і адсёк ногу.

Цар забірае казакоў, ідзе да дурнога клікаць на абед. А ён кажа:

– Не магу ісці, бо адсёк ногу.

Цар пытае:

– А дзе ты адсёк?

– Сёк у жыда дровы і ўсёк ногу.

Цар кажа:

Пакажы ногу.

Ён паказаў ногу, і царска хусцінка завязана каля нагі. Так цар узрадаваўся, яго пацалаваў. Казаў запрагчы коні, прывязці яго на баль і сказаў усім:

– Мой зяць адагнаў непрыяцеляў.

На гэтым балю цар сказаў:

– Прашу я усіх на вяселле: буду аддаваць замуж дачку; хоць ён дурны, а не зробіць таго і разумны.

Зрабіў цар вяселле, і ўсе былі на балю. Паблагаславіў іх і здаў каралеўства на дурнога.

Дра-птах

Жыў-быў так сабе багаты чалавек. І было ў яго тры сыны: старшы быў разумны, сярэдні так сабе – ні туды, ні сюды, а меншы быў дурачок – Іван-дурачок. Быў у гэтага багатыра сад прабалшэнны – вялікі, а ў саду яблынка стаяла – яблычка залатое, яблычка сярэбранае. Скора казка

кажыцца, ды не скоро дзела дзелаецца: унадзіўся ў гэты сад нейкі злодзей, кожныя ночы ў садзе бывае, залатыя і сярэбраныя яблячкі аббівае, сучча абламуе. Стаў дзед радзіцца з сынамі, як бы гэтага злодзея ўлавіць. І парадзіліся так, што трэба ім гэтыя аблынькі пільнаваць: уперад пойдзе большы сын, за большым сярэдні, а меншаму хоць ісці после ўсіх, а хоць саўсім не ісці. Ну, пайшоў на першую ноч злодзея пільнаваць большы сын, разумны. Хадзіў, хадзіў ён па садзе. Як пад поўнач – захацелася яму спаць. Ён і заснуў. Назаўтра рана прыходзіць бацька ў сад, бачыць, – яблыкі абкляваны, сучча аббіта, а вартаўшчык нічога не чуў, не бачыў. Стаў ён сварыцца на сына, што ён нікога не ўпільнаваў, ды дзелаць ужо нечага. На другую ноч ісці ў сад сярэдньому сыну пільнаваць злодзея. Той пайшоў, хадзіў, хадзіў па саду, богу маліўся, а як пад поўнач – і заснуў. Прыходзіць рана бацька – зноў яблыкі пакляваны, сучча аббіта, а сын нічога не чуў, не бачыў. Пасварыўся ён на яго ды й пайшоў. Даў богу змярканне, прыходзіць чарада Івану-дурачку ісці злодзея пільнаваць. Ён просіцца ісці, а бацька кажа:

– Куды табе, дураку, ісці! Калі разумныя хадзілі, не ўлавілі, а табе ўжо ўлавіць!

Але-такі як-ніяк ды ўпрасіўся. Пайшоў ён у сад, богу памаліўся, узлез на яблыню, сеў на вілачках і сядзіць. Сядзеў, сядзеў – нікога няма. Аж у самую поўнач ляціць Дра-птаха – асвятліў увесь сад, ды як зарахае! Стаў ён сучча аббіваць, яблыкі кляваць, а Іван меціўся, меціўся, ды як хапіць Дра-птаха за хвост. Ён ірвануўся і паляцеў, толькі пяро асталося ў Івану-дурачка.

Даў бог дзень, прыходзіць бацька ў сад, бачыць – і яблыкі цэлы, і сучча не аббіта.

– Ну, – кажа, – нікога не было, затым і цэлы!

І не даў веры Івану-дурачку, што ён бачыў Дра-птаха. Прыходзіць Іван-дурачок у хату, вынуў пяро Дра-птаха з-за пазухі, так усю хату і асвятліла, аж ззяе. Як толькі бацька ўбачыў пяро, захацелася яму як-ніяк улавіць Дра-птаха. Вось ён насушыў сухароў і распусціў сваіх сыноў па ўсіх странах. Большаму даў сухароў больш:

– Табе, – кажа, – трэба за ўсіх больш ісці!

Сярэдньому даў сухароў сярэдне:

– Табе трэба ісці сярэдня!

А Івану-дурачку даў за ўсіх менш.

– Табе трэба за ўсіх менш ісці!

Пайшлі ўсе тры браты ў дарогу. Ішлі, ішлі, патаміліся і есці захацелі. Большы сеў ля возера, есць сухары, вадой запівае. Аж прыбягае воўк:

– Чалавечак, дай мне хлебца хоць разоў з пяток укусіць!

А той кажа:

– Ах ты, ваўчышча-дурнішча, ты дзе быў, туды і й ідзі! А мне дарога яшчэ вялікая, мне самаму трэба.

– Дай, – кажа, – на злую гадзіну і я табе знадабен буду!

– О, знадобнік найшоўся! Ідзі сабе, убірайся!

Воўк пабег далей. Бяжыць, бяжыць, бачыць – сярэдні брат ля ракі сухары есць, вадой запівае. Прыбег к яму:

– Добры дзень табе, чалавечак!

– На здароўе!

– Дай мне, чалавечак, хоць разкі на тры ўкусіць хлеба!

– Ах ты, ваўчышча-дурнішча! Ты дзе быў, туды й ідзі, а мне дарога яшчэ вялікая, мне самаму трэба.

– Дай, – кажа, – чалавечак: на злую гадзіну я табе знадабен буду!

– Убірайся ты, гэtkі знадабнік! Ты во пад’ясі ды й пойдзеш сабе, куды захочаш, а мне трэба во ісці шукаць Дра-птаха!

Пабег воўк далей, аж бачыць – сядзіць меншы брат, Іван-дурачок, над вадой, есць хлеб і вадой запівае. Прыбег ён к яму:

– Добры дзень табе, Іванька!

– На здароўе!

– Ці не даў бы ты мне колькі-небудзь хлеба ўкусіць?

– Зачым? Можна, садзіся во ды й еш, до будзець!

Сеў воўк і еў, колькі хацеў. Пад’елі, тады воўк кажа на Івана-дурачка:

– Садзісь на мяне, Іванька, ды паедзем, куды табе трэба!

– Ды бог з табой, ідзі сабе, куды йшоў; я й пешкі пайдучу.

Стаў адгаворвацца. Воўк зноў гаворыць:

– Садзіся, Іванька! Ты толькі сядзі ды дзяржыся, я сам цябе дастаўлю, куды табе трэба!

Сеў Іванька на ваўка і паехаў, як птушка ляціць. Ехалі, ехалі, прыехалі ў іншае царства. Стаў воўк пад плотам і гаворыць Іваньку:

– Ты ідзі цяпер к цару ў двор. Там будзе склеп на дванаццаць дзвярэй, на дванаццаць замкоў; на дванаццаць старажоў: у тым склепе Дра-птах сядзіць. Зараз будуць гнаць царскіх коней на вадучу паіць. Я свісну, сабяруцца мае браці і пагоняць тых коней. Слугі прыбягуць, ты й ідзі проста ў склеп: табе ўсе дзверы расчыняцца, усе замкі адамкнуцца. Толькі глядзі: Драптах прыгож, а клетка яшчэ прыгажэй; ты Дра-птах вазьмі, а клеткі не бяры, а то як толькі возьмешся за клетку, так усе дзверы пазачыняюцца, усе замкі замкнуцца!

Пайшоў Іванька к царскаму двару, ажно тут гоняць царскіх коней. Воўк свіснуў, сабраліся яго браці і пагналі тых коней. Усе пабеглі з двара іх бараніць, а Іван тым часам у склеп. Яму ўсе дзверы адчыніліся, і ўсе замкі адамкнуліся. Увайшоў ён туды, так яго ўсяго і асіяла: Дра – птах прыгож, а клетка яшчэ прыгажэйша! «Як яе пакінуць? Вазьму!» І цап за клетку. А тут усе дзверы хляп-хляп – пазачыніліся, усе замкі замкнуліся. Прыбеглі старажы і ўзялі Івана. Білі яго, дралі яго і цару даставілі. Цар яго

судзіў тры дні, а тады на волю адпусціў. Прышоў Іван к ваўку і плача, і жаліцца на сваё бесталанне.

– А я ж табе казаў, не руш клеткі! Ну, але не плач, ідзі другім разам за Дра-птахам; зараз зноў будуць коней гнаць!

Пайшоў Іванька з плачам у другі раз за Дра-птахам. Ды ўжо не хватаўся за клетку і прынёс Дра-птаха к воўку.

– Ну, – кажа воўк, – паедзем далей! Садзіся паскарэй ды дзяржыся пакрапчэй!

Сеў Іванька на ваўка і паехалі. Ехалі, ехалі і прыехалі ў трэцяе царства. Стаў воўк у алешнічку і гаворыць Іваньку:

– Тут во ёсць крыніца. Ідзі ты к крыніцы, і будзе ісці туды за вадой царская дачка, а за ёй вёдры будуць каціцца. Ты рукаў знімі ды ўсё кланяйся, і як будзе яна ля цябе ісці, ты яе рукавом захаці, а рукамі, хронь божа, не хватай! Да галаву завярні ад яе, а то яна цябе вачамі з’есць!

Пайшоў Іванька к крыніцы, бачыць, ідзе царская дачка, а за ёю вёдры коцяцца; от ён стаў кланяцца, рукаў наставіўшы. Яна гаворыць:

– Што ты да мяне маеш, Іванька?

А ён кланяўся, кланяўся ды як хваціць яе рукамі... Яна яго ўзяла за рукі, як малага дзяцёнка, ды й аднесла к цару. Цар яго наказаў ды й пусціў:

– Глядзі, Іванька, другі раз не пападайся!

Прышоў Іванька к ваўку і плача, і жаліцца, што яго цар набіў. А воўк кажа:

– А ты мяне не слухаеш, так табе й трэба. Ну, але дось плакаць, ідзі ў другі раз к крыніцы ды глядзі ж, рукамі не хватай яе і галаву завярні, а то яна цябе вачамі з’есць!

Пайшоў Іванька к крыніцы, убачыў царскую дачку, захаціў яе рукавом і прынёс к ваўку.

– Ну, садзіся на мяне, Іванька, паскарэй ды дзяржыся пакрапчэй, паедзем далей!

Сеў Іванька, трымае ў руках і царэўну, і Дра-птаха, і прыехалі яны ў чацвёртае царства. Стаў воўк пад плотам і гаворыць на Іваньку.

– Ну, Іванька, ты ж ідзі к цару ў двор; там у стайні стаіць конь-залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка і вазок з рыб’ей косці. Зараз пагоняць валоў паіць; я свісну, сабяруцца мае брацці і пагоняць валоў. Слугі ўсе пабягуць са двара валоў абараняць, а ты тым часам ідзі ў стайню і вазьмі каня і вазок з рыб’ей косці, ды там дужа не заглядавайся, а то зноў уловяць!

Ну, Іван пайшоў, і ўсё так і стала: узяў ён каня – залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка і вазок з рыб’ей косці, сеў на вазок і прыехаў к ваўку.

– Ну, цяпер, – гаворыць воўк, – паедзем дамоў!

Сеў Іванька з царэўнай ў вазочак, Дра-птаха ўзяў і паехалі, і воўк бяжыць. Дарогай памянляліся яны перснямі: царэўна дала яму свой, а ён свой. Даехалі яны да таго места, дзе Іванька хлебам карміў ваўка, воўк і гаворыць на Іваньку:

– Глядзі ж, Іванька! Не давайся, каб яна табе галаву часала, а то як стане яна ў цябе йскаць, ты заснеш, а браты прыйдуць і цябе загубяць!

Папрашчайся з імі і пабег. Праехаўшы трошку, стала царэўна прасіць:

– Дай я цябе пайшчу.

Іванька стаў адказвацца, але-ткі яна яго ўгаварыла. Стала яна йскаць яму, ён і заснуў. Ажно якраз едуць браты. Увідзелі, што ён вязе Дра-птаха і каня – залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, і царскую дачку, і захацелі яго зарэзаць. Тады царэўна стала таўкаць Іваньку пад бок, каб узбудзіць. А браты гавораць:

– Калі ты яго ўзбудзеш, дык наш меч – табе галавы з плеч!

Тая саўсім спужалася, а большы брат і адсек Іваньку галаву. Селі яны і паехалі.

А Іванька як ляжыць дык ляжыць – разняслі крукі яго й костачкі па чыстаму полю. Ажно прыбягае туды, на тое месца воўк. Стаў ён збіраць костачкі к адной прыкладваць, стаў збіраць і злажыў усяго ўместа, толькі аднаго мезінага пальца не хваціла, Узяў воўк лазінку, выстрыгаў палачку і прыклаў гэту палачку к руцэ. Тады дыхнуў на косці. Іванька і ўстаў, і палачка тая зрабілася пальцам!

– Ах, – кажа, – як я смачна заснуў!

– Не, – кажа воўк, – ты не спаў, а цябе большы брат забіў, бо ты мяне не паслухаў!

Здзелаў тады воўк Іваньку скрыпку з лазінкі і кажа:

– У цябе ў дварэ вяселле ідзе: большы брат бярэ царскую дачку замуж за сябе. Дык ты ідзі і іграй там у дварэ на гэтай скрыпачцы. Яны стануць зваць цябе, каб ты ішоў на вяселле к ім іграць: будзе зваць сярэдні брат – не ідзі; будзе зваць старшы – не ідзі, ну, пазаве бацька, тады ідзі – бацьку паслухай!

Пайшоў Іванька ў двор у свой, зайшоў у сад і стаў рыпаць, седзячы пад яблынькай, рыпае ды й рыпае. Пачулі гэта ўсе, што ён рыпае ў садзе, сталі прасіць, каб ён ішоў на вяселле іграць. Уперадзе стаў сярэдні брат – ён не паслухаў, не пайшоў; тады прыйшоў большы – ён не паслухаў, не пайшоў; пасля ўжо прыходзіць бацька. Ён паслухаў бацькі, пайшоў. Сеў у запечку і стаў рыпаць. Рыпаў, рыпаў, сталі яму падносіць гарэлку. Паднёс сярэдні брат – ён не бярэ, паднёс большы – не бярэ, паднёс бацька – і ад бацькі не прыняў. Мусіла паднесці яму гарэлкі царская дачка. Ён узяў гарэлку, выпіў, а ў чарку палажыў той персцень, што яна яму дала. Яна як увідзіла свой персцень, і крыкнула:

– Во мой мілы друг! Во гэты, – кажа, – дастаў Дра-птаха, дастаў і мяне, дастаў і каня – залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, і вазок з рыб’ей косці! Як мы ехалі, дык ён заснуў, а большы брат забіў яго ды скажаў, што гэта ён усё дастаў!

Кінулася к яму на шыю, заплакала. Бацька як пачуў гэта, вялеў прывязаць тых братоў к конскім хвастам, а Іванька жаніўся з царскай дачкой і стаў жыць ды пажываць, ды добра нажываць, а ліха забываць.

6. ЛЕГЕНДЫ І ПАДАННІ

Людзі

Даўным-даўно жылі сабе людзі, пажывалі, ніякага ліха не ведалі. Свет вялікі – усюды вольна. Як папрацаваў, так і пажывіўся. Людзі жылі – пажывалі ды Бога выхвалялі, а ні аб чым яны не клапаціліся. А Багі тады яшчэ жылі на Зямлі, прыходзілі да людзей, бы браты, вучылі іх, як на свеце жыць, ды дзетак пладзіць ды гадаваць, ды Зямлю напаўняць. І не было на Зямлі ні ліха, ні дабра. Людзі, бы кветкі, цвілі. Жылі, нібы птушкі ў небе, ці рыба ў вадзе – ні шчасця, ні бяды не мелі. Але што такое жыццё? Так жыве і звер у лесе, так жыве і дрэва. Багі ўбачылі тое ды і пачалі вучыць людзей, як лепей дастаць ім жыўнасць, як зрабіць адзенне, як схавацца ў непагадзь, як лавіць рыбу ды звера, ды птушак.

Першы агонь людзі атрымалі ад Перуна. Ад яго стрэлы – маланкі аднойчы загарэлася жытло. Збегліся людзі, пахапалі галавешкі, ды разнеслі па сваіх жытлах і пачалі ў попеле захоўваць.

Аднойчы Бог аднаму старому калёсніку, які акрамя калодак тачыў і верацёны, паслаў шчаслівую думку, каб ён паспрабаваў кружкі на верацёнах вышмульваць ясяневым клінком, а не нажом вырэзваць, як дагэтуль.

– Чаму не, – кажа калёснік сам сабе, – ясьень цвярдзей, дык павінен узяць мякчэйшую бярозу. Паспрабуем. Застругаўшы ясянёвы клінок, прыставіў яго да верацяна, моцна прыціскаючы, і пачаў смычком шморгаць то сюды, то туды, штораз хутчэй. Глянуў – пайшоў дым з верацяна, ды так пахне, бы з вогнішча. Ён далей шморгаць ды яшчэ хутчэй, аж пакуль з верацяна іскры пасыпаліся. Вось так чалавек знайшоў справядлівы агонь. З таго часу людзі ўсюды патушылі Перуновы цяпельцы ды завялі свойскі агонь. І з тае пары сталі лепей жыць.

Калі Бог стварыў чалавека, дык доўгі час хлеба не было: людзі елі рознае карэнне. Больш за ўсіх галадалі сабакі. Таму яны, узяўшы свае морды ўверх, страшна завылі, просячы ў Бога хлеба. Бог пачуў іх просьбу і кінуў ім з неба адзін жытні колас. Але сабак было многа, дык адзін колас не мог накарміць іх усіх. Сабакі пачалі адбіраць колас аднаго, рваць яго ў розныя бакі. Разарвалі той колас сабакі на шматкі; зерне рассыпалася, і яны затапталі яго лапамі ў зямлю.

На другі год ад аднаго коласа пайшоў такі багаты ўраджай, што людзі намалацілі цэлую бочку жыта. І з таго часу сталі разводзіць хлеб, а ўсё пачалося з сабак.

Напачатку ўсе хлебныя расліны: жыта, ячмень, пшаніца – мелі колас у даўжыню ўсяго сцябла, ад макушкі да зямлі, і такі цяжкі, што некалькі каласоў толькі і мог падняць чалавек адной рукой.

Выйшлі неяк жанчыны жаць ды сталі наракаць на Бога, што ён даў жыта з такімі каласамі, цяжкімі і нязручнымі. Бог, пачуўшы такія наракан-

ні, вырашыў атрэсці ўсе каласы і пакінуць адны сцябліны. У той час, калі ён гэта рабіў, у полі знаходзіўся сабака. Зразумеўшы, што калі Бог атрасе ўвесь колас, то хлеба зусім не будзе, ён жаласна завьў, просячы Бога пакінуць хоць нейкую частку коласа на іх сабачую долю. Бог пачуў гэта і злітаваўся, ачысціў не ўвесь колас, пакінуў зерня на версе сцябла столькі, як і цяпер расце. Таму людзі ядуць не сваю долю хлеба, а сабачую.

На пачатку свету людзі не ведалі, як хату ставіць. Нарэшце паставілі якуюсь хату, але не ведалі, што зрабіць, каб у ёй святло было. Так, адна жанчына ўсё носіць сонца рэштатам, а яе муж мяшком і пускаюць у хату. А тут ідзе нейкі чалавек. Падышоў, павітаўся і пытаецца:

– Што гэта вы, людзі, робіце?

Яны пачалі бедаваць:

– От паставілі хату ды ніяк у яе сонца не наносім, усё цёмна ды цёмна.

Тады чалавек пытаецца:

– Што вы мне дасце за тое, што я вам упушчу сонца ў хату?

Жонка з мужам у адказ:

– Што хочаш, тое і дамо.

Не ведалі людзі, што гэта быў сам Бог. А ён ім кажа:

– Я нічога ад вас не хачу, адно дайце слова, што кожны тыдзень прымеце жабрака, накорміце і дазволіце пераначаваць.

Людзі пагадзіліся на тое. Тады Бог ім вокны паўрэзваў, і відно стала ў хаце. Многаму навучыў Бог людзей. І рашылі тады людзі, што калі ўклаў Бог ім розум, то можна рабіць, што хочаш.

– Гэ, мы і самі з вусамі, – пачалі гаварыць людзі, – што захочам, тое і зробім. Мы і самі, як Багі, толькі яны затым не далі нам сілы, улады, што баяцца, каб, Зямлёю завалодаўшы, мы не вырашылі і саміх Багоў сапхнуць з Неба.

І адступіліся тады Багі ад ганарлівых людзей, і пайшлі сабе на Неба. Узялі людзі ўладу над усім, што ёсць на Зямлі: над раслінамі; над усялякім зверам, што жыве ў лесе, на палях, балотах; над птушкамі, што лятаюць пад небам; над рыбамі, што вольна гуляюць ў вадзе.

Цёця

Адна з жонак Перуна – гаспадыня лета, якую завуць Цётка-Грамаўніца. Яна прыгожая, статная, мажная, сталая жанчына. З’яўляецца яна беларусам на полі апранутай у прыгожую залатую сукенку.

У Грамаўніцы валасы доўгія, прыгожыя і абавязкова прыбраныя спелымі каласкамі жыта з кветкамі або травамі. У яе руках заўжды плады, якія паспяваюць і растуць улетку.

Амаль увесь год людзі чакаюць гэтай Багіні. Звычайна яна з’яўляецца ў маі і прыходзіць водгукамі грому. Людзі сапраўды вельмі рады першым грымотам, бо кажуць, што недалёка лета. Пасля першых грымот дазволена ўжо нават купацца ў рэках і азёрах.

Цёця сочыць за тым, як расце ўраджай на полі, садзе ці гародзе. Яна дапамагае людзям, ахоўвае іх палеткі ад граду, залевы ды шкоднікаў. Дзе яна ступіць, там будзе густа каласіцца збожжа.

Вельмі не любіць, калі што-небудзь гіне. Тады Цёця сярдуе, тупае нагамі, і ўсюды чуецца гром. К канцу лета Цётка спускаецца на зямлю сабраць ураджай: з кожнага поля па каласку. І пакіне сабранае на тым полі, дзе лепшыя гаспадары.

Перад пачаткам жніва трэба было падзякаваць Цётцы. Сярод жанчын вёскі выбіралі самую прыгожую, працавітую. Апаналі яе па-святочнаму, вілі з калосся вянок. Гэтая жанчына павінна была прайсці па вёсцы і з кожнага двара ўзяць ці яблык, ці грушу, ці сліву, прыгаворваючы пры гэтым:

Падзякуй Цётачку

Тым, што ўрадзіла.

Каб і ў наступным годзе

Гэтак жа гадзіла.

Усе дарункі выносілі на сярэдзіну поля, там жа пакідалі і вянок. Калі ў час жніва жнеі даходзілі да таго месца і бачылі, што дарункі ўжо не цэлыя, акражаныя, то гэта азначала, што Цёце яны спадабаліся. Наступным годам яна вернецца.

Дзянніца

Дзянніцай называюць багіню ранішняга святла і зорак. Яна – паведач Дажбога. Перад тым, як Дажбог запусціць Сонца, Дзянніца аблятае Зямлю, каб паведаміць усяму жывому пра пачатак дня і даць людзям сілы для працы. Затым Дзянніца падлічвае колькасць зорак, якія за ноч упалі з неба, і на іх месцы ставіць другія, каб на небе ніколі не парушалася раўнавага. У яе ёсць муж Месяц, які дапамагае ёй у гэтым.

Дзянніца – маладая дзяўчына са светлымі і доўгімі валасамі, а на галаве – вянок з лекавых траў. Апанута яна ў белую кашулю. Дзянніца дапамагае лячыць хворых. Усе бабкі-шаптухі яе вельмі шануюць і заўсёды звяртаюцца да яе: «Зара-зараніца, Божая памочніца...» – ну і просяць дапамагчы хворым, якіх яны лечаць. Дзянніца ўсім дапамагае: і людзям, і скаціне. Трэба толькі на вадугу шаптаць, калі сонца ўзыходзіць.

Аўсень

Аўсень – Бог працы, апякун коней, пахаты. Ён адчыняе шлях новаму лету (новаму году).

Летам Аўсень жыве ў аўсе, дбае пра добры ўраджай, засцерагае авёс ад ветру, дажджу. Аўсень вельмі паважае дбайных і працавітых гаспадароў, клапоціцца пра іх авёс: на палетках у такога чалавека не было пустазелля, палеглага аўса. А ў аўсе дрэннага гаспадара Аўсень любіць хавацца і

спаць, а на месцы яго схованак, звычайна, цэлыя палосы палеглага аўса. Зімой Аўсень жыве ў гумне, у засеках з аўсом.

Птушкі аўсянкі – яго дочки. Ён ператварыў іх у птушак, таму што яны ўвесь час недзе бегалі, скакалі, весяліліся, а потым прыбеглі і пачалі патрабаваць, каб ён іх выдаў замуж. Аўсень пачаў гаварыць, наракаць, што яны такія нікому не патрэбныя: нічога не ўмеюць, не ведаюць, як весці гаспадарку, клапаціцца пра дзяцей і свайго чалавека. Дочки толькі засмяліся і адказалі, што за іх усё будуць рабіць іх мужыкі, а яны толькі будуць аддаваць загады.

Аўсень пачаў растлумачваць дочкам, як трэба жыць, працаваць, не ляніцца, даглядаць гаспадарку. Дочки толькі смяліся ў адказ. Бацька не вытрымаў і ператварыў дочак у птушак, сказаўшы: «Вы дасюль скакалі, лёталі, як угарэлыя, весяліліся, дык і цяпер лётайце і весяліцеся, а я вас не хачу і ведаць».

Макаш

Макаш – Багіня часу і лёсу людзей, апякунка жанчын, сям’і і жаночых рамёстваў: ткацтва, прадзення, вышывання і гадання. Багіня і сама з’яўляецца выдатнай майстрыхай, дапамагае ім ніткі прасці.

Макаш – дачка Дажбога і Маці-Зямлі. Яна з’яўлялася людзям прыгожай маладой дзеўкай з доўгімі косамі.

Каб ушанаваць гэтую багіню, жанчыны кідалі ў студню рэчы, якія яны ткалі ўласнымі рукамі.

Макаш дапамагае толькі тым людзям, якія ў складаных умовах не апускаюць рукі, тады яна пасылае ім Срэчу – багіню шчасця, а калі людзі ў складаных абставінах падаюць духам, то Макаш пасылае ім велікана Ліха.

Макаш – Багіня летняга дажджу. Калі засуха, то гаварылі, што гэта Макаш сярдуе на людзей. І калі людзі даведваліся, хто прагнавіў Макаш, яго прымушалі ісці ў поле, станавіцца на калені і прасіць ад усяго сэрца прабачэння ў яе. Яна магла дараваць гэтаму чалавеку, а магла і не дараваць. Тады гэтага бедалагу ўсе абходзілі стараной, не размаўлялі з ім.

Хатніца

Чаму так пайшло, што гаспадаром хаты лічаць Хатніка, а не яго жонку Хатніцу – ніхто растлумачыць не можа. Сапраўднай жа гаспадыняй трэба лічыць яе, бо яна, як сапраўдная жанчына, вельмі пільна сочыць за парадкам у хаце: усюды чыста, утульна.

А ад Хатніка ніякай дапамогі не дачакаешся! Не сочыць ён ні за парадкам, ні за чысцінёй. А што яму? Як мужчыну, абы паесці ды паспаць. Не ўбярэць гаспадары вячэру са стала на ноч, а Хатнік ужо тут як тут. Мала таго, што ўсё паесць, дык яшчэ і аб’едкі параскідае...

Таму і хаты такія розныя! Адны – любоа глянуць, усё чыста і прыбрана. Другія – за парог не перашагнеш! Адно балота! Таму і пашчасціла тым

гаспадарам, у якіх жыве Хатніца: заўсёды ў гэтай хаце ўсё добра. Але калі раптам яна пачуе ад гаспадароў, што хваляцца сваім суседзям, што гэта Хатнік ім ва ўсім дапамагае, пакрыўдзіцца ды і сыйдзе з гэтай хаты. І ніколі больш сюды не вернецца.

Выглядаюць Хатніцы яшчэ не зусім старымі жанчынамі. Маленькія ростам, паўнаватыя. Вельмі гаспадарлівыя і акуратныя. Перад людзьмі Хатніцы з'яўляюцца ў белым адзенні. На галаве ў іх – намітка.

Хатніцы знаходзяцца ў сваяцтве з Паляхамі.

У Хатніцы такія ж схільнасці і заняткі, як і ў дбайнай гаспадыні-сялянкі: яна прадзе, тчэ, вышывае і даглядае жывёлу. Яна працалюбівая і гаспадарлівая, любіць чысціню.

Калі гаспадыня добрая, то Хатніца ёй ва ўсім дапамагае, глядзіць за гаспадарскімі дзецьмі. Неакуратных гаспадынь страх як не любіць і ўсяляк ім шкодзіць. З-за гэтага часта мужык з жонкай сварацца.

Хатніца часцей сутыкаецца з жанчынамі, чым з мужчынамі.

Лада

Богам, які падтрымліваў на зямлі лад, парадак, быў Лада. Пад яго апекай усё ішло парадкам, ладам, кругам: пасля дня наступала ноч, пасля зімы – лета, і ўсё ў сваім парадку, усё ў ладзе.

Год складаў круг Лада, у ім было тры Ладавы святкі і адно дзедавае свята. Святы гэтыя прыпадалі якраз на пераломы года: вясну, лета, восень і зіму.

Бай

Маленькі стары дзядок з вялікімі вачыма, кудлатаю галавою і доўгаю барадою. Бай звычайна жыве за печкай. Ногі ў Бая кароткія, а рукі доўгія, таму што ён калышыць дзяцей.

Ён з'яўляецца тады, калі бачыць, што плача, капрызуе, не слухаецца бацькоў дзіця. За плячыма ў яго вялікая торба. Ходзіць ён з кіем. Ён баіць малым дзецям байкі, дае ім усялякія прысмакі. Калі дзіця не супакойваецца, кідае яго ў мех і адносіць у цёмны страшны лес.

Ноччу, калі ўсе спяць, Бай вылазіць з запечку і ходзіць па хаце. Калі дзіця заплача, ён яго пакалыша. Дзеці спалі заўсёды ноччу накрытыя, хоць усе ведаюць, што яны любяць раскрывацца. Бай любіць іх, таму накрывае, і жанчыне ноччу да дзяцей уставаць не трэба было: іх калыхаў і супакойваў Бай. За гэта яго яшчэ называюць Байбай. Адкрые маці вочы, а калыска калыхаецца. Гэта Бай ціхенька ходзіць па хаце. Раніцай ён шмыгае за печ. Таму за печчу заўсёды трэба пакідаць месца для Бая. Чаму за печкай – невядома. Трэба ж яму недзе хавацца.

Дзеці заўсёды вядуць сябе ціха і паслухмяна, бо ведаюць, што ў хаце сядзіць Бай. Бай жыве толькі там, дзе ёсць малыя дзеці. Дарослым ён непатрэбны.

Талака

Багіня Талака – апякунка жніва і ўрадлівасці. Яна ў вялікай пашане ва ўсіх беларусаў і вядомая пад адным гэтым імем. Свята ў яе гонар адбываецца ў розны час: у адных мясцінах раней, у іншых пазней, гледзячы дзе і калі бывае ўборка ўсіх пасеваў ці толькі хлеба. Калі змяркаецца і дажынаюць апошні загон, кожная са жней адкладае па каласку для аднаго агульнага снапа, які прызначаецца ў гонар Талакі.

Сабраўшы такім чынам значную колькасць каласкоў, жнеі звязваюць усе разам у адзін агульны дажыначны сноп. Між тым на ніве застаецца невялікі кавалак; з яго талачанкі робяць вянок, уплятаючы ў яго розныя кветкі і пахучыя травы. У гэты час з'яўляецца на полі багіня Талака, якую жанчыны ўпрыгожваюць рознымі кветкамі, даюць у рукі дажыначны сноп, а на галаву яе ўскладаюць талаковы вянок з доўгім белым пакрывалам. Карагод жанчын-талачанак акружае Талаку і, пераплятаючыся вакол яе вянкам, спявае песню. Пасля гэтай песні карагод талачанак, стаўшы папарна за Талакою, ідзе ў дом гаспадара поля. Талачанкі спяваюць:

Выйдзі, выйдзі, гаспадарыку,
Спатыкаць з усякім збожжам Талаку;
Раскрыў жа хатачку
Да перад такім жа госцем.
Пакланіся ж спадарыні Талацэ,
Пакланіся ёй найніжай;
Пасадзі яе да на куце...

Гаспадар падносіць Талацэ хлеб-соль, кланяецца ёй у пояс. Талака аддае ўзамен дажынкавы сноп. Гаспадар і гаспадыня бяруць Талаку пад рукі і саджаюць яе на кут.

Пасля заканчэння вячэры карагод з Талакой падыходзіць да гаспадароў і дзякуе за пачастунак пацалункамі. Талака здымае з галавы вянок і аддае яго гаспадару, пакрывала ж застаецца ў яе. Карагод талачанак праводзіць Талаку.

Русалкі-вадзяніцы

Русалкі-вадзяніцы – дзеці, душы якіх па віне бацькоў ці праз самагубства сталі здабычай Нядобрых Духаў і апынуліся ў Падводным гаспадарстве.

Русалкі-вадзяніцы выглядаюць як маладыя прыгожыя жанчыны з доўгімі, да пят валасамі. Па далікатным, амаль празрыстым іх целе рассыпаюцца хвалістыя валасы русага колеру да каленяў. У асобных Русалак валасы падобныя да пасмачкаў зялёнай тонкай асакі. У Русалак ласкавыя

блакітныя вочы, якімі яны так удала заманьваюць ахвяру. Але калі яны зловяць ахвяру, то іх вочы робяцца шклянымі і нерухомымі, як у нябожчыка.

Русалкі-вадзяніцы – вечна вясёлыя, гуллівыя рагатушкі, якія не пакідаюць сваіх вадаёмаў і жывуць тут у крышталёвых дамах пад доглядам Гаспадарыні-русалкі, якую прыводзіць мясцовы Вадзянік.

Русалкі могуць заставацца без вады столькі часу, колькі патрэбна для таго, каб іх цела і валасы высахлі ад макрэчы, пасля чаго яны могуць адразу ж пакутліва загінуць. Русалкі толькі зрэдку на кароткі час выплываюць на паверхню вады, прысаджваюцца на падводны камень ці на бераг, каб заманіць ахвяру ці атрэсці валасы ад вады. Расчэсваючы свае мокрыя валасы, Русалка можа вычасаць столькі вады, што яе дастаткова будзе, каб за тапіць цэлую вёску.

Русалкі жывуць у вадзе толькі з восені да Русальнага тыдня. Пакуль яны не выйдуць з вады, людзям небяспечна купацца, таму што ці хвароба якая-небудзь здарыцца, ці Русалкі да сябе зацягнуць у глыбіню ракі і ўтопяць.

У Русальны тыдзень Русалак-вадзяніц выпускаюць на сушу на больш працяглы час, таму што знікае небяспека загінуць на сушы. Яны выходзяць на бераг, заплятаюць валасы, што свецяцца ў цемры, плятуць вянкi і ўпрыгожваюць імі галовы. Русалкі смела разгульваюць па беразе вадаёмаў, нават адыходзяць у бліжэйшыя гаі, на палі, залазяць на дрэвы, каб пагушкацца на галінах і вершалінах. Гэтым Русалкі аднаўляюць успаміны пра пакінутую зямлю і пра людзей, сярод якіх яны абавязкова стараюцца злавіць ахвяру.

Русалкі-палявіцы (жытніцы)

Русалкі-жытніцы з'яўляюцца тады, калі жыта красуе ў полі. Бог іх пасылае пільнаваць жыта, каб ніхто не тоўкся да не трусіў каласкоў, бо не нальюцца. Русалкі-палявіцы ніякіх пасеваў не любяць у полі, акрамя жыта, дзе яны качаюць яйкі ў Наўскі дзень.

Русалкі-палявіцы вельмі падобныя на русалак, якія жывуць у вадзе. Гэта прыгожыя дзяўчынкі з распушчанымі доўгімі залатымі валасамі, а на галаве ў іх вяночкі, у абедзвюх руках валошкі. Жытніца можа быць голай ці апранутай у белае ці русае адзенне. Жытніцы бегаюць па жыцце, глядзяць, каб яго не тапталі. І калі хто з'явіцца ў жыцце, яны хапаюць яго і шчакочуць. Пакуль зусім не зашчакочуць.

Таму і не дзіва, што як нехта ўпрэцца ў жытняе поле, то яго заласкочуць. Хлопца заласкочуць, бо разявака, а дзеўку – каб было больш Русалак. Русалкі-палявіцы без віны нікому не робяць зла. Калі будеш жадаць жытніцам кепскага, то яны пакараюць цябе, а калі што-небудзь зробіш для іх добрае, то будзе табе спор у рукі і ногі: ніхто не зраўняецца ў працы з такім чалавекам.

Русалкі-палявіцы не могуць перайсці цераз мяжу, ад таго і церпяць, і пераводзяцца: цяпер зямлю ўвесь час перамерваюць і дзеляць межамі. А раней, калі зямля была нямераная, іх было шмат. А ў жыцце ноччу толькі і чутны быў іх смех!

Жалезная баба

У палях і агародах жыве яшчэ і Жалезная Баба. Гэта злая нізкарослая старая з вялікімі жалезнымі грудзямі. Яна хапае жалезным крукам тых дзяцей, якія асмельваюцца заходзіць адны ў палі і агароды, каб паласавацца бобам, гарохам, макам, гароднінай. Жалезная Баба кідае іх у сваю жалезную ступку, таўчэ жалезным таўкачом і есць.

Тры долі

Яшчэ на раду чалавеку даецца доля. Каму якая трапіцца доля, такое ў яго і будзе шчасце. Шчасце чалавека залежыць ад хвіліны, у якую ён нарадзіўся. Калі ў шчаслівую хвіліну, то будзе яму шанцаваць, калі ў нешчаслівую – будзе нешчаслівы. І што ты ні рабі, як ты ні старайся, а нічога не зробіш, калі доля лядашчая. Калі ж доля спрыяе, то хоць ты ляжы на печы ды грэй чэрава, а табе ўсё так і сыплецца, быццам у млыне збожжа з каша.

Жылі ў адной вёсцы мужчына з жанчынаю. Пабраліся яны яшчэ маладымі, а тут ужо хутка і старасць, а дзяцей усе няма ды няма. Мужчыну яшчэ нічога сабе, пойдзе лавіць рыбу або ў лес на паляванне, лазіць там увесь дзень. Вечарам прыцягнецца дамоў, падсілкуецца чым Бог даў ды і ляжа спаць.

А жанчына, вядома, заўжды каля дому таўчэцца. Дагледзіць яна гаспадарку, пакорміць свіней, сядзе на лаву каля акна, падапрэ рукою галаву ды і сядзіць засмучаная, быццам каго пахавала. Вядома, якая жанчыне жытка, калі ў яе няма дзяцей.

Раз сядзела яна так каля акна, як падыходзіць старэнькі дзядок і просіць піць. Падала яна яму конаўку бярозавага квасу. Напіўся той дзядок, выцер свае сівыя вусы і бараду, а потым і пытае тую жанчыну, чаму яна такая засмучаная.

– А чаго ж мне радавацца, – адказвае яна, – калі мне Бог не даў уцехі, не даў дзяцей.

– Дык на от выпі гэтага квасу, – кажа старэнькі, – то будуць і дзеці.

Не паспела яна і здзівіцца таму, што сказаў старэнькі дзядок, як ён знік. Здагадалася жанчына, што гэта быў не прасты дзядок, а сам Бог. Паслухала яго і дапіла той квас.

Праходзіць некалькі тыдняў, як адчула яна, што сапраўды зацяжарыла. Рада жанчына, бы зноў на свет нарадзілася. Падыходзіць час раджаць. Нарыхтавала яна пялёнак, сароччак і ўсяго, што трэба, ды чакае, калі ўжо

тое будзе. Ёй вельмі хацелася напярод ведаць, хто ў яе будзе, хлопчык ці дзяўчынка. Давай яна раіцца з жанчынамі. Тыя навучылі, што зрабіць, каб прыснілася, якое будзе дзіця. Зрабіла яна, як ёй паралі, і лягла спаць.

Толькі заснула жанчына, як пакінула яе душа цела і зрабілася такая лёгкая, бы матыль. Выйшла яна перш у садок. Аж ён увесь цвіце, бы мак, ды такі ад яго ідзе пах, што няможна і сказаць. Панюхала яна, і зрабілася ёй так весела, што яна давай пляскаць у ладкі.

Толькі яна пляснула ў ладкі, як ногі аддзяліліся ад зямлі, і яна паляцела над агародчыкам, далей цераз садок паміж вецця, ды так, што толькі яно хвошча па твары. Зірнула яна, аж унізе блішчыць рака, а па берагах высокі лес зелянее, бышчам мурава. Кругом так гожа, так радасна пасміхаецца сонейка.

Ляцела жанчына, ляцела і спынілася на высокай гары. Агледзелася яна і бачыць: на поплаве сярод кветак скачуць ды качаюцца тры маладыя і вельмі прыгожыя дзяўчыны. Пакупаюцца яны ў рацэ, вылезуць на бераг ды і качаюцца па траве голыя, як маці нарадзіла.

Доўга яны так гулялі, нарэшце, пачалі плесці вянкi. Адна спляла вянок з асоту і з чартапалоху ды кажа:

– Вось такая жытка будзе таго чалавека, якога я буду Доля.

Другая спляла вянок з калінак і з вецця.

– А я, – кажа, – буду Доляй рыбака і паляўнічага.

Трэцяя ж, самая гожая, спляла сабе вянок з каласоў жыта і пшаніцы, убрала яго рознымі кветкамі.

– Я ж, – кажа, – Доля гаспадара.

«От калі б гэтая Доля майму дзіцяці», – думае тая жанчына. А тры Долі надзелі на галовы вянкi, пабраліся за рукі да давай гойсаць па поплаве. Гойсалі яны, гойсалі ды ўсё бліжэй, бліжэй падб'ягаюць да той жанчыны, нарэшце, спыніліся зусім блізка каля яе ды і кажуць:

– Вось тут жанчына, яна хутка родзіць хлапчука.

– Хто з нас пойдзе да яго і будзе яго доляю?

Доўга яны спрачаліся: адна кажа – я, другая – я, а трэцяя сабе крычыць – я. Ніяк не могуць пагадзіцца паміж сабою. Нарэшце адна з іх прапанавала:

– Давайце я падкіну ўгору кветку, і хто з нас першы зловіць яе, такую долю Бог дасць таму хлапчуку.

Згадзіліся Долі на тым.

Самая прыгожая Доля вырвала са свайго вянка кветку і кінула яе ўгору так моцна, што яна аж схавалася ў небе, а праз нейкі час ляціць уніз. Выцягнулі Долі рукі ўгору, каб злавіць тую кветку, а тут падхапіўся такі віхор, што круціць не то што тую кветку і доўгія косы тых Доляў, але аж іх саміх падымае ўверх. Лавілі яны, лавілі, нарэшце, самая прыгожая Доля схавала тую кветку ды і ўваткнула яе сабе ў валасы.

Потым усе неяк пачало мянцца. Долі неведома куды дзеліся, а душа той жанчыны паляцела назад да свайго цела. Толькі яна вярнулася, як схапілі жанчыну болі, і яна нарадзіла гожага хлопчыка. Кажуць, што ён быў такі шчаслівы, што, можа, такога другога і не было на свеце.

Чаму мы не ведаем калі памром

Даўней людзі ведалі, калі смерць па іх прыйдзе, а цяпер, акрамя Бога, ніхто не ведае. А сталася так вось праз якую прыгоду.

Наспеў час паміраць аднаму чалавеку. Выйшаў ён апошні раз на вуліцу, глядзіць, а каля хаты плот паваліўся, суседскія куры ў агарод лезуць.

Узяў чалавек салому і давай саламяны плот гарадзіць. А тут Бог ідзе па дарозе і бачыць: гарадзіць чалавек саломай плот.

– Чаму ты саламяны плот гарадзіш? Хіба ён стаяць будзе?

– Ат, на мой век хопіць. Усё роўна хутка памру. Навошта мне мацнейшы плот? Гэтага даволі будзе на мой век, – адказаў чалавек.

Зразумеў Бог, што нядобра тое, калі чалавек ведае час сваёй смерці. Кожны толькі сабе робіць, толькі на свой век, а надалей і не хоча. Раззлаваўся Бог і з таго часу зрабіў так, каб людзі не ведалі, калі па іх смерць прыйдзе. Цяпер ведаюць пра гэта толькі вельмі праўдзівыя людзі, ды і то не больш як за тры дні да канца.

А чалавек, з якім Бог гаманіў, яшчэ шмат гадоў жыў – і саламяны, і новы драўляны плот перажыў.

Возера Нарач

У гушчары старых бароў, як сляза, што ўпала з неба, блішчала вялікае возера. Вельмі прыгожае яно было. Расказы пра яго чароўнасць перадаваліся з паселішча ў паселішча і нават у далёкія краіны. А яшчэ казалі людзі, што ў вёсцы, якая прыляпілася да аднаго з берагоў таго возера, жыла дзяўчына – сіраціна Найрыта, аднавяскоўцы звалі яе Нарай. Вочы яе блакітныя, колеру азёрнай хвалі, заўсёды весела ўсміхаліся. Залацістыя валасы тугой касою абкручвалі галаву. Голас у яе быў высокі і гучны. Бывала, сядзе на беразе пад разлапістым клёнам, дзе збіралася звычайна моладзь, на гусельках грае і спявае. Спачатку голас павольна плыве, а пасля ўзлятае высока і ляціць над узбярэжжам. У гэты час і птушкі змаўкалі. Людзі забываліся пра сваё гора. Адночы, калі Нара спявала, праязджаў вёскаю пан, стары ўдавец. Пачуў ён дзівосную песню і загадаў спыніць каня. Слухаў, слухаў і сказаў Нары:

– Прыгожая кветка вырасла ў дзікім краі. Табе толькі спяваць у маіх пакоях.

– Кепская з мяне будзе служанка.

– Ты будзеш гаспадыняй, жонкай маёй.

Вакол Нары сядзелі на зялёнай мураве дзяўчаты і хлопцы. Адзін з іх, чарнявы юнак, падышоў да пана.

– Гэта мая нявеста, – сказаў ён, – а пан няхай сярод паноў жонку шукае.

– Ці не сын ты таго Пятра, што бунтаваў мне народ? – успомніў пан, чырванеючы ад злосці. І залямантаваў: – Узяць яго!

Прыслужнікі звязалі Андрэя і павезлі ў маёнтак. Больш яго ніхто не бачыў. Праз некаторы час пан зноў прыехаў да Нары даведацца, ці згодная яна прыняць з ім шлюб. Дзяўчына зрабіла выгляд, што згадзілася. Тут і дамовіліся пра вяселле. Надышоў гэты дзень. Злосны вецер гнаў цёмныя хмары, а лес спяваў жалобныя песні. Нара ехала на фурманцы ў маёнтак, у руках трымала пакунак. Сустрэлі яе служанкі. Завялі ў панскія пакоі і апранулі ў шлюбнае адзенне. І Нара выйшла такой прыгажуняй; якія толькі ў казках і бываюць. Пакланілася яна пану ды папрасіла, каб перад шлюбам крышку адной пабыць у пакоях. Пан згадзіўся. Ходзіць ён па двары, на служанак пакрыквае і на дзверы паглядвае. А Нара тым часам з пакунка дастала смалякі ды падпаліла пакоі адзін за адным. І калі шугануў чорны дым з вокнаў, а на даху заскакалі чырвоныя пеўні, выскачыла праз акно і на сваёй фурманцы, паганяючы каня, памчала ў вёску, на тое месца, дзе з Андрэем часта сустракала ўсход сонца, прыхілілася да клёна і горка заплакала. Ды тут пачуўся конскі тупат. Панскія служкі! Людзей бізунамі білі. Дапытваліся, дзе Нара.

– Вунь яна! – закрычаў нехта. – Жывую не возьмеце, – крыкнула ворагам дзяўчына і кінулася да возера. Цёмныя хвалі з белымі баранчыкамі ішлі адна за адной, а на беразе калыхаўся човен. Той човен, у якім Нара з Андрэем не раз каталіся. Спрытна і ўмела ўхапілася яна за карму і, адштурхнуўшыся ад берага, села ў човен.

– Я адпомсціла, пан, за Андрэйку, за яго бацьку і за ўсіх, хто загінуў ад тваіх рук у тваім маёнтку, – прашаптала Нара. Ад злосці панскія служкі кінулі гуслі ў возера. А човен адплываў усё далей і далей, потым зусім знік. Усю ноч бушавала возера. Стагналі хвалі...

З таго часу і назвалі людзі возера імем смелай дзяўчыны – Нарач.

Возера Чортава Вока (Дубровенскі раён)

Зялёнае возера, што туліцца паўночна – ўсходней Асінторфа, раней называлі «Чортава вока». Яно ідэальна круглай формы, знаходзіцца ў глыбокай круглай свідравіне з рэзка абрывістымі берагамі. Ушчыльную падыходзіць да возера суцэльная сцяна непраходнага раней, а цяпер прарэджанага лесу. З абрыву возера напамінае сваім мігаценнем люстра. Бераг возера гразкі, так што падысці амаль немагчыма. У вадзе возера нічога не расце і нішто не жыве. На возера не садзяцца ні качкі, ні гусі... Пажывіцца тут няма чым – возера пустое.

Ходзіць легенда аб тым, што на месцы, дзе цяпер знаходзіцца Зялёнае возера, некалі стаяла царква. Адноўчы з неба на яе ўпала штосьці агромніста – вогненнае. Царква знікла, а круглая варонка, што ўтварылася на яе месцы, запоўнілася вадой. Так утварылася незвычайнае і таямнічае возера, якое людзі назвалі «Чортава вока».

А яшчэ гавораць, што на месцы Зялёнага возера сапраўды стаяла царква, але на яе нішто не звальвалася. Проста адноўчы зямля нібы расступілася і паглынула царкву. На яе месцы з'явілася незвычайнае возера. Ніхто не можа дастаць у ім дна. Вада зімой тут не замярзае, нішто тут не водзіцца. Толькі старажылы расказваюць, што яснымі начамі перад вялікімі царкоўнымі святамі, можна пачуць званы, гук ад якіх зыходзіць з азёрных глыбінь.

Легенда пра Галачын

Раней парадкі на зямлі зусім не такія вяліся, як сёння. Калі паслухаеш гамонку старых людзей, то дзіву даешся, як такое магло быць. Нараджаліся дзеці, віталі іх родныя і блізкія, жылі побач усё жыццё, працавалі разам, бараніліся ад усялякіх ворагаў, а вось калі чалавек да старасці дажываў, то тут зусім іншае прыключалася. Быў заведзены такі парадак: дасягаў стары селянін ці сялянка васьмідзесяці гадоў (а тады людзі намнога болей жылі), то іх прылічвалі да старых. А калі так, то ў тэрміновым парадку іхнім дзецям трэба было весці сваіх бацькоў ці, можа, ужо і дзядоў, у густы-густы лес і там пакінуць. Вялі ў такую гушчэчу, у такую глухамань, што і здаровы, магутны чалавек назад не прабіўся б, не тое што старыя ды знямоглыя. Усё рабілася ноччу, відаць, усё ж саромеліся вяскоўцы суседзяў. Хоць усе так рабілі, але сумленне грызла, што гэтакім чынам пазбаўляюцца ад бацькоў.

Але аднаго разу здарыўся выпадак, які перавярнуў усю гэтую традыцыю.

Былі ў аднаго бацькі два сыны – Сцяпан ды Іван. Дружныя хлопцы, працавітыя. На свайго старога і падобныя былі: гэтакія ж здаравенныя, гэтакія ж шчырыя, ніколі нікога не пакрыўдзілі, нікому кавалка хлеба не пашкадавалі, на дапамогу па першаму голасу прыходзілі. Радавалася матуля з бацькам, што ў іх такія сыны растуць.

Неўзабаве надышоў той час, калі бацька паклікаў сыноў, а сам з жонкай, апрагнуўшыся, нібы на свята, селі ў куце. Сцяпан з Іванам ужо адчувалі, што да чаго, і як толькі зайшлі, дык адразу ў іх вочы слязьмі заліліся. У хаце запанавала цішыня. Потым яе парушыў бацька.

– Пражылі мы сваё жыццё добра. Не сварыліся, не смяяліся з нас людзі, што мы гультаі ці абібокі якія. Працавалі. Гаспадарку вунь якую трымалі. Спачатку ўсё на нас адных вісела, а потым вы, нашы дубочки, падняліся, тады ўжо іншая справа пайшла. Пасля таго як нас адведзяце ў лес, не спрачайцеся, не лайцеся, усё паміж сабою пароўну падзяліце. Хаціны далёка адна ад дру-

гой не стаўляйце. Так лягчэй і руку пры небяспецы падаць будзе, і калі якое іншае ліха надарыцца, то таксама лягчэй выправіць.

Маці ўсміхнулася:

– Давайце, дзеткі, болей не будзем пра смерць гаварыць. Давайце лепей прыгадаем, што каму найболей запомнілася, каб ведалі, з чым мы ідзем у глухі лес. Каб унукам нашым расказвалі, якія мы былі, каб не палохалі іх намі...

Пачалі яны згадваць вясёлыя выпадкі і ў нейкай ступені і сапраўды забыліся пра смутак. Потым гаспадар устаў:

– Ідзіце, сыночкі, адпачывайце, а то вам жа заўтра яшчэ трэба цэлы дзень працаваць, а потым яшчэ і ноччу не спаць... Мы тут удваіх пасядзім, яшчэ што – небудзь прыгадаем.

Пажадалі сыны бацькам спакойнай ночы і выйшлі. Зайшлі ў сваю палавіну, але спаць не клаліся, сядзелі на палку ды пра нешта думалі. І прыдумалі: павесці бацькоў прылюдна ў лес, а потым употай з імі дадому вярнуцца. І схваць у старой варыўні, што ў канцы агародаў стаіць, ля самага лесу.

На наступны дзень браты сказалі старым:

– Не можам без вас і не хочам весці людзей, самых блізкіх, самых родных нам, у лес на з'ядзенне ненажэрным звярам. Мы ад сваіх бацькоў адмаўляцца не збіраемся...

І зрабілі так, як вырашалі. Жонкі сыноў, можа, пра нешта і здагадваліся, але выгляду не падавалі. А сынам радасна было, што сваіх старых уратавалі ад вернай смерці. Вечарам каторы заходзіў у варыўню пагаманіць з бацькамі, ды яшчэ спецыяльна прасіў:

– Мы заўтра далекавата ад хаты будзем. Вы сачыце за малымі. Не вылазьце, але калі што якое, то голас падайце, а мы іх папярэдзім, скажам, што за імі будзе лесавік наглядаць і, калі што якое, пакрыкваць.

– Добра, сынку, – радаваліся дзед з бабай. – Нам бы толькі працу якую, а то сумна, маркотна без яе сядзець.

– Будзе яшчэ і праца, не спяшайцеся. Усё будзе.

Так і мінаў час. Усё ішло спакойна да тае пары, пакуль ліха не здарылася: загаманілі людзі, што паморак пачаў лютаваць у гэтым краі, а як ад яго ратавацца, ніхто і не ведаў. Адзін тое раіў, другі – другое казаў, ды не атрымлівалася нічога. А ўжо з суседніх паселішчаў прыбегалі:

– Паморак... Паморак набліжаецца... Ратуйцеся...

Тады браты вырашылі запытацца ў бацькі. Ён жа намнога за іх старэйшы і павінен ведаць, як людзей уратаваць ды іхнюю жывёлу. Той уважліва выслухаў, памаўчаў і прамовіў:

– Быў некалі, у маёй маладосці, такі выпадак. Мы лес валілі і на свежае месца хаціны пераносілі. Да сябе ніякіх людзей не дапускалі, жывёлу трымалі ў хлявах, дымам абкурвалі ўсё навокал, калі дрэвы валілі, то дроў жа хапала.

Сцяпан падаў голас:

– Ці многа, бацька, мы з Іванам навалім? Тут трэба ўсё хутка зрабіць.

– А вы не самі. Вы талакою, калі ўсе людзі разам збяруцца і адну працу робяць, у дадзеным выпадку – дрэвы валяць.

Радасныя сыны з самае раніцы паджгалі да вяскоўцаў. Растлумачылі, што да чаго, і давай рабіць так, як бацька навучыў. І што ж вы думаеце? Уратаваліся. Усе выжылі, ніхто не памёр. Тады кінуліся аднавяскоўцы да братоў:

– Хто ж вас навучыў?

– Ды бацька наш падказаў.

Перасталі тады людзі старых людзей у глухі лес паміраць вадзіць, а наладзілі вялікае гулянне. Ехаў адзін падарожны тым краем і запытаўся:

– Чаго гэта ў вас такая калатнеча?

– Ад талакі калатнеча, – адказвалі яму радасныя людзі.

Нічога той не зразумеў добра, а паехаў хутчэй далей, часта пра сябе паўтараючы: «Ад талакі калатнеча... Ад талакі калатнеча...». Паўтараў, пакуль не пераблытаў і не атрымалася: «У талачы калатнеча...». Таму людзі і назвалі тое вясёлае паселішча Талачын, такую далі назву, якая вяла свой пачатак ад талакі.

Адкуль пайшлі ваўкалакі

Некалі даўно жыў адзін хлопец па імені Ваўкалак, любіў дзяўчыну ды не захацеў яе ўзяць, а ўзяў другую. Перад шлюбам пайшоў ён кланяцца бацькам маладой, ды зайшоў да сваёй першай палубоўніцы ў хату. Маці яе і кажа яму:

– Вот бачыш, якая добрая твая маладая, нават і на шыю нічога табе не дала. На, вазьмі хоць гэту хустачку і завяжы, каб шыя не была голая, – і падала яму беленькую хустачку.

Малады нічога не зразумеў, узяў ды завязаў яе сабе на шыю. Выйшаў ён з хаты, а глядзеецца – ажно і рукі, і ногі яго абрастаюць воўчаю поўсцю, толькі на шыі, дзе была хустачка, засталася белая лапінка. Далей стаў ён глядзець, дык і зусім увесь аброс, а замест рук і ног парабіліся ў яго воўчыя лапы. Страшна стала яму ў сяле. Стаў ён на чатыры лапы і пабег у лес, і доўга жыў там з ваўкамі.

З таго часу і стала магчымым перавярнуць чалавека ў ваўкалака.

Легенда пра купальскую чараўніцу

Малады мужычок, здаецца, Юзюком клікалі, блізка да купальскай поўначы вярнуўся з паездкі на Гялядню (бліжэйшую да вёскі чыгуначную станцыю), распрог каня і павёў на пашу. Там каня спутаў, зняў аброць і пайшоў нацянькі праз росныя квітнеючыя лугі і гаі ў свае Талюшаны. Выходзячы з алешніку на месячную паляну, аж прыпыніўся: настолькі прыгожае відовішча адкрылася! Ды раптам збоку пачулася нейкае бурчан-

не ці гаворка ціхая. Глянуў – і аслупянеў: незнаёмая маладая кабетка выйшла на месячнае святло, хуценька скінула сукню, скіндачку з галавы і засталася ва ўбранні пані Венеры – густыя валасы рассыпаліся па плячах, ахінуўшы яе да каленяў. Глядзіць Юзюк: што далей будзе? А кабетка выбрала з каша два збаны і нейкую місачку ці конаўку, перажагналася і нібы зачарпнула гэтай пасудзінкай расы з квітнеючых траў, зліла ў адзін са збанкоў, прымаўляючы: «Гэта табе, Божа», махнула конаўкай і зліла ў другі, прымаўляючы: «А гэта мне, Божа!»

Юзюк аж разгубіўся – што ж рабіць ды што казаць? Нічога лепшага не прыдумаў, як правесці аброццю па расе да сябе ды ўсклікнуць: « А гэта ўжо, мусіць, мне, Божа!» Кабетка з перапуду аж перакулілася, схапіла адзенне ды праз крапіву, забыўшыся пра посуд, падалася ў хмызняк. Юзюк жа, пасмейваючыся, рушыў да хаты і, павесіўшы мокрую аброць на калочак ў сянёх, заваліўся хутчэй спаць.

...Нараніцы прачнуўся ад здзіўлена – спалоханага крыку жонкі: «А дзе ж гэта цябе насіла?! А гляньце, што тут робіцца! Уставай хутчэй, падзівіся!»

Ускочыў мужык і – што бачыць? Аброць вісіць на калочку, дзе павесіў – над пустой ражкай (драўляным вядром). Але зараз вядро было паўнюткам малака, якое капала з аброці...

Перажагналіся яны з жонкай, перахрысцілі вядро з аброццю, але нічога не змянілася – малако ўсё цякло! Тут праз некалькі хвілін забомкалі касцельныя званы да святаянаўскай імшы і... малако перастала капаць, аброць адразу высахла, а ў вядры засталася поўна па верхні абручык.

Падзівіўшыся – параіўшыся, зразумелі Юзюк з жонкай, што знянацку ноччу месячнай спудзіў ён купальскую чараўніцу – малочніцу, дачыніўшыся да яе чараў.

Два агні

Пабудаваўшы новае жытло, беларус абавязкова пераносіць агонь са старой печы: без гэтага не будзе ранейшага дабрабыту. Беларусы паважаюць агонь, яго не пакідаюць без ежы: яму кладуць палена, да яго прыстаўляюць гаршчок з вадою. У агонь не плююць, не кідаюць нічога нячыстага. У таго, хто на агонь плюе, на языку садзяцца болькі. Агонь святы, яго Бог даў на пажытак людзям, але з ім трэба абыходзіцца прыстойна, бо калі ён разлуецца, то наробиць шмат ліха.

У аднаго чалавека заўжды агонь не пераводзіўся ў хаце; яго жонка берагла агонь у ямцы, як зрэнку вока. Таму ў хаце было поўна добра, у хляве вялося шмат жывёлы, а клец заўсёды была поўная. Шанцавала таму чалавеку і на статак, і на хлеб.

Аднойчы пайшла жонка таго чалавека дзесь далёка ў госці і доўга не вярталася. Тым часам надышла ноч, хутка сцямнела.

Прыбегла да таго чалавека суседка чагосьці пазычыць. Было цёмна, дык яна засвяціла пук лучыны ды так з ёю і ўвайшла ў хату, а каб дарэмна лучына не гарэла, дык яна паклала яе на прыпечку, каля самай ямкі.

Тут сышліся разам два агні ды і разгаварыліся. Прынесены агонь кажа:

– Давай спалім гэтага гаспадара за тое, што ён мне не робіць пашаны.

– Не, – адказвае агонь з ямкі, – мой гаспадар добры чалавек, а яго жонка, бадай, яшчэ лепшая. Яна мяне вельмі шануе, вельмі паважае. Не можна майму гаспадару рабіць ліха.

Тут гаспадар падышоў да печы, каб узяць з яе сухое лучыны, ды і пачуў тую гаворку. Схапіў з прыпечка лучыну з чужым агнём, сунуў яго ў дзежку з вадой так хутка, што той і апомніцца не паспеў ды толькі зашыпеў, бы гадзюка.

Раззлаваўся чужы агонь на сваю гаспадыню, што прынесла яго ў такую ліхую хату, дзе яго так дрэнна прынялі, ды і разам ахапіў хату свайго гаспадара. Ubачыла жанчына праз акно, што гарыць яе хата, ды толькі рукамі пляснула.

– Божа! Гарым! – крыкнула яна і кінулася з чужой хаты да сваёй.

Падыходзіць гаспадар зноў да печы і чуе, як яго агонь кажа:

– Укінь мяне у пажар, то ён патухне.

Насыпаў гаспадар на чарапок жменю жару, вынес на двор ды і сыпануў яго ў пажар. Выбухнула полымя вышэй лесу і патухла.

Зразумеў тады той гаспадар, што трэба агонь шанавачь, то і ён будзе добры. А добры агонь мацней за ліхі.

Ліса

У адным сяле жыла жанчына па імені Ліса, якая ўсё жыццё падманвала людзей. Яна не мела свайго кута, таму жыла там, дзе прыйдзеца. Вось прыйдзе яна да гаспадароў і пачне жаліцца і хлусіць:

«Я вельмі бедная і гаротная. Няма ў мяне сваёй хаты. Усе мае дзеці памёрлі ад голаду. Пусціце мяне да сябе на адну ночку пагрэцца».

Гаспадары шкадавалі яе, кармілі, пускалі на начлег. А калі раніцою прачыналіся, то жанчыны і след прастыў, а разам з ёю знікалі ўсе харчовыя прыпасы. Доўга яна так бадзялася па хатах, добрых людзей абірала.

Аднойчы даведаўся пра гэта Бог, разгневаўся моцна і пакараў гэту жанчыну.

– За твой падман і крадзеж будзеш ты хітрым зверам, – сказаў Бог.

І ператварыў яе ў рыжую лісу.

7. ПРЫКМЕТЫ

7.1. *Добрае надвор'е*

Мошкі і камары ўвечар уюцца слупом – да добрага надвор'я.
Воплескі рыбы днём і ўвечар – устойлівае надвор'е без ападкаў.
Жаўрукі завісаюць у небе і звонка спяваюць – да надвор'я без ападкаў.
Калі падчас дажджу пачынаюць спяваць птушкі, а чайкі садзяцца на ваду – дождж хутка спыніцца, наступіць добрае надвор'е.
Увечар ластаўкі лётаюць высока – да ўстойлівага яснага надвор'я.
Калі ў сярэдзіне ліпеня зязюля працягвае кукаваць, лета будзе добрае і доўгае.
Галубы разбуркаваліся – да цяпла.
Птушкі садзяцца на верхавіны дрэў – да цяпла.
Маладзік рогі задраў – на пагоду.
Адкрыты палявы павой прадказвае пахмурны дзень.
Пасля зацяжнага дажджу гучны шчэбет птушак – надыходзіць сонечнае надвор'е.
Багатая раса на траве раніцай і ўвечары – прадвеснік гарачага яснага дня.
Калі ноччу ярка бачныя зоркі Млечнага шляху – добрая надвор'е ўсталявалася надоўга.
Яркі месяц на небе можа прадвесціць засуху.
Моцную спякоту прадказваюць пчолы, якія сядзяць на сценках вуляў.
Напярэдадні яснага дня ўвечары, пасля заходу сонца, доўга носяцца ў паветры лятучыя мышы.
Калі ноччу светлячкі яркія – дзень будзе ясным.
Наступ добрага надвора пасля дажджу прадказваюць матылькі, якія зявіліся ў момант, калі на небе яшчэ бачныя хмары.

7.2. *Дождж, непагадзь*

Гарлачык зачыняецца – быць дажджу.
Калі кветкі, кусты акацыі і язіну, кветкі ляўконіі і петуніі пахнуць мацней, а над імі ў вялікай колькасці ўюцца мошкі – хутка пачнецца дождж.
Кветкі мальвы, кіпцікаў, склалі пялёсткі, схіліліся і быццам звялі – да непагадзі.
Лес прыцішэў – быць навальніцы.
Многія дрэвы перад непагадзю пазбаўляюцца ад вільгаці, «плачуць» і губляюць расу, напрыклад, клён.
За дзень да дажджу елі апускаюць свае лапы і шчыльна сціскаюць лускавінкі шышак.
Лес шуміць без ветра – да няўстойлівага надвор'я.

Начная раса не прасыхае – быць навальніцы.
Калі ў сырую надвор'е ўвесь дзень вас кусаюць камары, а п'яўкі ўсплываюць на паверхню вады, то дождж зарадзіў надоўга.
Каўкі і крумкачы крычаць – да дажджу.
Рана раніцай не чуваць жаўрука – да дажджу.
Куры церабяцца і купаюцца – дождж будзе.
Вераб'і, куры «купаюцца» ў пылу, ластаўкі і стрыжы лётаюць нізка над зямлёй, а гракі «пасуцца» у траве.
Ападкі прадказваюць і асабліва гучна крычаць вароны і галкі, яны сядзяць надзьмуўшыся і апусціўшы крылы.
Маладзік мыецца, то будзе непагадзь.
Ад возера пачынае пахнуць свежай рыбай, а жабы падоўгу знаходзяцца на сушы.
Мурашкі хаваюць перад дажджом глыбока ў мурашнік сваіх лялячак.
Сабака валяецца ў снегу – да віхуры.

7.3. Да марозу

Котка згарнула клубком, хавае нос пад лапку – да марозу. Кот на печку – сцюжка на двор.
Гусакі пляскаюць крыламі, паднімаюць пад сябе адну нагу – да марозу.
Варона хавае дзюбу пад крыло – да сцюжы.
Верабей ціўкае ў абед у паўднёвы бок – на цяпло, а ў паўночны – на халады.
Вераб'і ўмацоўваюць свае хованкі – праз некалькі дзён пахаладае.
Дровы ў печцы з трэскам згараюць – на мароз, а калі сквірчаць, дымяць, не загараюцца – на адлігу.
Імкліва па зіме палаюць ранішнія бліскавіцы – на холад, а вечаровыя – на адлігу.
Зімой, перад маразамі, ноччу ярка зіхацяць зоркі.
Перад зацяжнымі халадамі з соснаў часта падаюць буйныя шышкі.
Дрэвы перад марозам трашчаць.
Снягір пачынае гучна спяваць – да завеі.
Вераб'і і сарокі хаваюцца хто – куды перад моцнай завірухай.
Перад зацяжнымі лютымі маразамі выходзяць ваўкі з лесу бліжэй да чалавечага жылга.
Нізкія хмары ў абедзенны час – прымета пахаладання да вечара.
Куры, прадракаючы мяцеліца і холаду, залазяць высока на курасадні.

7.4. Да пацяплення

Гучны шум лесу прадвесціць пацяпленне.
На небе з'явіўся чырвоны месяц – у бліжэйшыя дні стане цяплей.

Снег, што буйнымі шматкамі кладзецца на зямлю, сведчыць пра цёплае надворе.

Раніцай сарока скача з галінкі на галінку – да адлігі.

Пеўні пры заходзе сонца крычаць настойліва – да пацяплення.

Гіль распяваўся – да адлігі.

Чакай адлігі, калі падчас марозу бялку пакідае дупло і спускаецца з дрэва.

Галкі і вароны на снег садзяцца – адлігу чуюць, а лятаюць і крычаць – снегапад клічуць.

7.5. Сувязь прыродных з’яў і надвор’я

Якая зіма, такое лета.

Зіма снежная – лета дажджлівае.

Шмат снегу – шмат хлеба.

Прыходзяць касыя ў сад – зіма працяглая будзе.

Студзень зямлю студзіць.

Калі ў студзені дажджы – дабра не ждзжы.

Студзень пагодны – будзе год плодны.

Калі студзень імглісты – мокры год, калі халодны – позняя вясна і халоднае лета.

Калі ў лютым сталыя марозы – лета гарачае.

Люты халодны і сухі – жнівень гарачы.

Які дзень першага лютага – такія і астатнія.

У лютым востры мароз – кароткая зіма.

Завірухі і мяцелі ў лютым адгудзелі.

Сакавік зялёны – ураджай блгі.

У сакавіку зіма не гніе – у красавіку трава не расце.

Няма ў сакавіку вады – няма ў красавіку травы.

Сакавік мокры – хлеб горкі.

Жыта ў сакавіку глядзіць у неба – не пакаштуеш зімой хлеба.

Жаваранак прылятае на праталіну, шпак – на прагаліну, жораў – з цяплом, ластаўка – з лістом.

Бусел прыляцеў – вясна будзе.

З бярозы цячэ многа соку – да мокрага лета

На Благавешчанне (7 красавіка) дождж – ураджай на жыта, грыбное лета; снег – мокрае лета; сухое цёплае надвор’е – лета засушлівае, а восень марозная.

Якое Благавешчанне, такія Вялікдзень будзе.

Красавік ваду падбірае, красачкі пускае.

Калі загрымела на гола, то будзе халодная вясна.

На лёд загрымела – будзе холад.

У красавіку грымот – цеплы будзе год

Дзе ў красавіку рака, там у ліпені лужына

У красавіку грымот – цёплы будзе год.

Красавік сушыць, нічога з зямлі не рушыць.
На Вялікдзень першы раз зязюля кукуе.
Сей смела, калі ў саду бела.
Сей авёс у гразь – будзеш князь.
Сей ячмень, як загудзіць сляпень.
Калі на елцы шышкі стануць красныя, а на сасне зялёныя – сей ячмень.
Мокры год будзе, калі вольха раней распусцілася за бярозу.
Калі вольха зацвіце, сей грачыху.
У май каню сена дай, а сам на печ уцякай.
Май зямлю грэе, а сіверам вее.
Май халодны – не будзеш галодны.
Сухі марац, мокры май – будзе жыта, як гай.
Мокра ў маі – будуць пышныя караваі.
Як у маі суха, то падцягвай бруха.
Як ідзе дождж у сакаўцы, то хлеба будзе ў рукаўцы, а як у маі – будзе і ў гультая.
Майская трава галоднага корміць.
Не прасі лета доўгага, а малі цёплага.
Чэрвень – пачатак лета.
Хто ў ліпені на полі пацее, таго ўзімку печка грэе.
У ліпені з касою мужык, а баба з сярпом, але ў хаце ладком.
Прышоў Пятрок – апаў лісток, прыйшоў Ілля – апала два, а восень кажа:
«Тут і я».
Калі цёпла на Юр'я, то павінна сена быць і да другога Юр'я і ў дурня.
У жніўні сярпы грэюць, ды вада халодзіць.
Хто ў жніўні гуляе, той узімку галадае.
У жніўні і верабей піва варыць
Халодны верасень, але сыты.
У верасні адна ягада, дый то горкая рабіна.
У верасні палі агонь і ў хаце, і на полі.
Верасень – з досвіткам дзень.
Як настаў верасень, дык туман кожны дзень.
Восень – на дзень пагод восем.
Кастрычнік ні калёс, ні палоз не любіць.
У кастрычніку гром – зіма без снегу.
Лістапад – вераснёўскі ўнук, кастрычнікаў сын, зіме бацюхна родны.
Лістапад зіме сцежку пракладае.
Лістапад снегу навее – хлеба прыбудзе, а вада разальцеца – сена набярэцца.
Лістапад – паўзімнік: мужык з калёсамі развітваецца, у сані перабіраецца.
Лістапад на рабой кабыле ездзіць: то снег, то слата.
Жураўлі ляцяць высока – зіма яшчэ далёка.
Жураўлі ляцяць нізка – зіма ўжо блізка.

Мароз у снежні і снег вышэй хаты – будзе год тады багаты.
Снежань замосціць і загвоздзіць.
У снежні адкрытае вуха – летам горача і суха.
Сухі снежань – сухая вясна, сухое лета.

7.6. Прыкметы і павер'і

Прыкметы, павер'я, суправаджалі беларуса на працягу ўсяго жыцця. Шэраг з іх тычыўся гадавога сельскагаспадарчага кола, пэўная частка рэгламентавала паводзіны у сацыяльным прасторы існавання чалавека, маючы на ўвазе абарону ад нядобрага, імкненне да найлепшага захавання жыцця і дабрабыту. Значная частка прыкмет, павер'яў, рытуальных дзеяў звязана з нараджэннем чалавека, уступленнем у шлюб, смерцю.

Цяжарнай жанчыне нельга: стрыгчы валасы, каб не ўкараціць розум дзіцяці; садзіцца на камень, бо плод «скамянее»; ступаць на парог, бо не народзіцца дзіця; хадзіць пад вярхоўкамі, пераступаць цераз вярхоўкі, асабліва з вузламі, бо дзіця будзе абкручана пупавінай; глядзець на нешта агіднае, непрыгожае; лазіць праз вакно, бо дзіця народзіцца нежывым; пужацца, а калі спужалася – хапацца за твар, бо ў дзіцяці на гэтым месце будзе радзімая пляма; піць прама з бутэлькі ці слоіка, бо твар дзіцяці будзе падобны на пысу малпы; быць на пахаванні, сядзець за памінальным сталом, хадзіць на могількі.

У царкве падчас набажэнства цяжарнай раілі станавіцца наперадзе, тады і дзіця будзе шанаваць.

Нельга адмаўляць у чым-небудзь цяжарнай жанчыне, бо мышы (ці моль) сапсуюць ураджай (рэчы).

Катэгарычна забаранялася люляць пустую калыску, бо лічылася, што гэта да няшчасця.

Калі жанчына нараджала, у хаце развязвалі ўсе вузельчыкі, каб працэс пайшоў добра і хутка.

У час першага рытуальнага купання дзіцяці, калі бабка-павітуха змывала сляды «таго», мацярынскага свету і «ўводзіла» дзіця ў свет сям'і, роду, яго спавівалі ў белае, але пры гэтым зверху абавязкова перавязвалі чырвоным поясам – абярэгам.

Перад хрышчэннем дзіця апраналі ў новае (ці атрыманае ў спадчыну ад старэйшага дзіцяці) белае адзенне (і толькі такое), а зверху павязвалі чырвоны пояс. Імкнуліся, каб нацельны крыжык, які дадуць дзіцяці, быў на чырвонай нітцы.

Каб дзіця было ціхім і спакойным, першы раз яго трэба пакласці на правы бок, а каб яно было шчаслівым і бігітым, у вадцц для першага купання клалі срэбную манету.

Вялікае значэнне мела вада для першага купання. Калі хацелі, каб сын быў нанарыстым, паспешлівым, «гарачым», спачатку налівалі кіпень, а затым ужо халодную ваду. Калі ж хацелі мець спакойнага, стрыманага, разважлівага памочніка, то першай налівалі ваду са студні.

Ваду, у якой купалі хлопца, вылівалі пад яблыньку (каб багатым быў), а ваду, у якой купалі дзяўчынку – пад вішню (каб была прыгожай, краснай).

Імя нованароджанаму раілі выбіраць у гонар свяціцеля, прападобнага, дабравернага. Не трэба называць у гонар пакутніка, велікамучаніка.

Калі дзіця рабіла першыя самастойныя крокі, дарослыя «рэзалі пута» сімвалічнымі нажнічкамі (маглі быць проста пальцы), каб дзіця мог лёгка ісці па жыцці.

Абрад змыву, калі лічылі, што дзіця сурочылі. Хто-небудзь з блізкіх, пажадана маці, мылі дзіця пад праточнай вадой, прапускаючы ваду ў рукі праз рот, а пасля выціралі яго твар вываратам падола. Больш старэйшым дзецям на верхнюю оджду з выварату мацавалі шпільку ў абарону ад сурокаў.

Вясельны каравай з моманту выпечкі і да моманту падзелу яго сцераглі, каб ніхто да яго не датыкнуўся, бо існавала павер'е: дастаткова каму – небудзь адламаць з яго сярэдняй часткі невялічкі кавалачак (забраць Долю ў маладых), як гэта новаствораная сям'я застаенца бяздзетнай.

Калі падчас вячання зваліцца вясельны пярсцёнак – сям'я не будзе даўгавечнай.

У славянскай народнай традыцыі брачныя адносіны дазваляліся толькі з чацьвёртай ступенню роднасці.

Вянчальныя свечкі, што захоўваюць усё жыццё, запальваюць толькі ў выпадку хваробы дзяцей.

На працягу першага дня вяселля маладыя павінны трымацца за рукі, каб паміж імі ніхто не прайшоў. Маладыя са ўсімі вітаюцца, пакрыўшы руку хустачкаю, да й другія даюць ім не голуую руку, а пакрыўшы яе палою, каб маладыя былі не голыя, а багатыя.

Калі ў хаце нехта паміраў, то цяжарную жанчыну тут жа перавязвалі чырвоным поясам – абярэгам, яна выходзіла з хаты наперад пахавальнай працэсіі і на могілкі яе не пускалі.

Моладзь да 18 год за памінальны (жалобны) стол не дапускалася: ёй жыць, доўжыць радавод, таму пакуль не стварыў сваю сям'ю і не прадоўжыў эстафту жыцця, за «стол смерці» не садзіся.

Аб тым, што ў хату прыйшла бяда – смерць блізкага чалавека, сведчылі адпаведныя дзеянні людзей і спецыяльныя рытуальныя знакі – атрыбуты. Белы, без малюнкаў і арнаменту, ручнік вешалі на акно з боку вуліцы. Для ўсіх гэта быў знак таго, што ў хату прыйшла бяда. У жыллёвай прасторы хаты ўсе люстэркавыя паверхні экраніравалі тканінай белага колеру.

Трэба завешваць люстэрка, калі ў хаце нябожчык, бо люстэрка – акно ў іншы свет. Пакуль нябожчык не перайшоў туды, яно адчынена і праз яго можа трапіць у хату чужая нядобрая энэргія са свету памерлых.

Яшчэ на пачатку мінулага стагоддзя людзей хавалі ў белым саване. Сёння на дно труны кладуць белы ручнік (сімвал шляху са свету жывых у свет продкаў), а памерлага пакрываюць тканінай белага колеру (тканіна выключна белая, без слядоў, створаных чалавекам; у свеце продкаў пачнецца новы адлік часу, таму на дарозе вечнасці будуць напісаны зусім іншыя сімвалы).

У народнай традыцыі труну з нябожчыкам апускалі ў магілу на спецыяльна вытканых для гэтага ручніках. Пры гэтым труна знаходзілася на белае частцы ручніка, а тыя, хто апускалі яе – мужчыны ва ўзросце больш за 40 гадоў, – трымалі ручнік за чырвоныя канцы.

У адзенні нябожчыка не павінен быў прысутнічаць чырвоны колер (лічыцца, што гэта можа паклікаць за сабой яшчэ адну смерць кагосьці са сваякоў). У той жа час, калі ў сям’і была цяжарная жанчына, яна абавязкова апранала што – небудзь чырвонае ці яе абвязвалі чырвоным поясам.

Першым з могілак пасля пахавання павінен быў выйсці самы стары з прысутных чалавек, бо, лічылася хто першы выйдзе, той першы сюды і вернецца.

У народзе і сёння існуе правіла: калі пасля смерці сваяка (да трэцяга калена) не прайшоў год, яйкі – галоўны атрыбут святкавання Вялікадня – нельга фарбаваць у чырвоны колер; яны павінны застацца белымі і тым самым паказаць выключны статус дадзенай сям’і, якая жыве ў структуры памінальнага года.

Хто на памінальным стане выпівае больш за тры чаркі, той выракае сваіх унукаў на алкагалізм.

Калі чалавек не быў на могілках у дзень пахавання, то ён не павінен прысутнічаць за пахавальным сталом.

Душа памерлага трапляла ў каня, таму на кані некалькі дзён пасля смерці чалавека не працавалі.

На працягу года ёсць некалькі памінальных дзён, напрыклад бацькоўскія суботы, восеньскія Дзяды і Радаўніца. У гэтыя дні жывыя наведвалі могілкі і прыбіралі магілы. На надмагільныя крыжы, калі гэта была магіла жанчыны, павязвалі белы фартушок, калі мужчыны – белы ручнік, калі незамужняя дзяўчына – белы вяночак.

Калі чытаеш – нельга есці, каб «не заесці розум». Кнігу на ноч нельга пераварочваць старонкамі дагары, бо веды «не затрымаюцца» ў галаве. Кнігу трэба пакласці старонкамі ўверх.

Калі ежа раскладвалася по талерках, з’есці трэба было ўсё чыста. Той, хто пакідае ежу на талерке, «згубіць» сваё здароўе і дабрабыт. Калі нехта даець чужы кавалак, то «перахопіць» моц і здароўе. Нельга было даваць дапіваць са свайго посуду. Той, хто дап’е, будзе ведаць чужыя думкі.

Есці адзін кусок хлеба могуць толькі супругі. Лічылася, што калі жанчына даесць кавалак за мужчынай, ён будзе «бегаць» за ёй, і наадварот.

Есці ежу чужой лыжкай катэгарычна забаранялася.

Чорны кот перабег дарогу, то трэба змяніць свой маршрут або плюнуць тры разы праз левае плячо.

Якой поўсці прыжывецца кот у хаце, такога колеру трэба трымаць жывёлу, бо яе прыме Дамавік.

Нельга перадаваць рэчы, вітацца праз парог, сядзець на парозе (раней пахаванне памерлых продкаў адбывалася пад ганкам хаты. Імкнуліся дарэмна не турбаваць душы продкаў).

Калі забыліся нешта і былі вымушаны вярнуцца, трэба паглядзецца ў люстэрка (верылі, што калі чалавек незапланавана вяртаецца, ён тым самым можа змяніць свой лёс. А паколькі люстэрка – гэта акно ў іншасвет, то паглядзецца ў яго – значыць, звярнуцца з просьбай дапамагчы забяспечыць сабе добры лёс).

Нельга класці хлеб дагары нагамі (хлеб для селяніна з'яўляўся ўвасабленнем жыцця, таму яго нельга было пераварочваць, каб такім самым чынам не перавярнуць сваё жыццё, не змяніць яго да горшага). У некаторых мясцовасцях перавярнуты на сталае хлеб і зараз разглядаецца як нядобрае пажаданне жыхарам хаты.

Нельга месці ў хаце, як толькі госць выйшаў за парог, бо вымятаеш сляды гэтага чалавека з хаты і ён да цябе больш ніколі не вернецца.

Нельга выносіць смецце з хаты пасля заходу сонца. Тая дзеўка, каторая кідае смецце цераз парог, не пойдзе замуж, а застанеца дзеваваць да старасці. Смечце трэба змесці ў кучачку, сабраць яго хорашэнько да й вынесці на сметнік.

Трэба мышцы кінуць малочны зуб у падпечак (Водгук ахвярапрынашэння з просьбай забяспечыць дзіцяці здаровыя зубы).

Небяспечна сустрэць чалавека з пустым вядром (Паводле прынцыпа «падобнае выклікае падобнае», пустое вядро забяспечыць пусты, непрадуктыўны дзень).

Калі зашываеш нешта на сабе, трэба прыкусіць нітку, тканіну або язык (Паводле прынцыпа «падобнае выклікае падобнае», шыючы такім чынам, можна прышыць (страціць) сваю памяць).

Каб багацце не пераходзіла да іншага чалавека, нельга перадаваць грошы з рук у рукі.

Ніколі не можна смяцца з дзяцей, Бог пакарае, бо дзіцем больш ніколі не будзеш, але за тое атпакутуеш на старасць.

Ваду Бог даў на патрэбу людзям. Людзі шануюць воду, нічога ў яе не кідаюць нячыстага, не плююць, каб Бог не скараў.

На Пасху трэба зрабіць сем добрых спраў, ці падараваць сем падарункаў. Весь наступны год, да Пасхі, Бог будзе памятаваць дабрыню чалавека.

Адабраць назапашаныя вавёркай на зіму арэхі такі ж вялікі грэх, як і адабраць хлеб у чалавека. Пакаранне за гэта – страта ўсіх зубоў і болі ў страўніку.

Венік павінен стаяць уверх мяцёлкай. Робіцца гэта для прыцягнення багацця ў дом. На Каляды абавязковай умовай лічылася спаліць стары венік і ў той жа дзень набыць новы. Тлумачыцца гэта так: венік мяце ўвесь год, на ім збіраецца не толькі пыл, але і «паскуддзе», а пры спаленні веніка, дом чысціцца і цалкам пазбаўляецца ад негатыву.

Нельга класці пальчаткі на стол і пакідаць іх там. Гэта прыцягвае дрэннае. Дакладна таму ж нельга пакідаць на стале нож. Нельга класці нож і лязом уверх – наклікае няўдачы.

Калі жанчына, ідучы раніцай на працу ці куды-небудзь, сустрэне мужчыну, то ў гэты дзень ёй абавязкова пашанцуе.

7.7. Беларуская народная сімволіка

Сімвал – гэта рэчыўны, графічны ці гукавы (слоўны) знак, які служыць умоўным абазначэннем якога-небудзь паняцця; гэта вобраз са значэннем знака, што выяўляе пэўную ідэю. У традыцыйнай народнай сімволіке замацавана сістэма мастацкіх вобразаў, якая адлюстроўвае менталітэт, этнічныя асаблівасці народа, яго бачанне навакольнага свету і месца чалавека ў ім. Любы сімвал заснаваны на канкрэтным вобразе, але выходзіць за межы прамога значэння. У сімвале адбіваецца новы змест, які будзеца на шырокіх абагульненнях. У беларускай народнай педагогіцы, сімволіка дазваляе асацыіраваць стан душы чалавека, атаясамліваць паводзны асобы ў разнастайных жыццёвых калізіях у суадносінах з найбольш выяўнымі, выразнымі праявамі жывёльнага і расліннага сусвету. Найбольш часта сімволіка датычыцца песеннага фальклора.

Дрэва – матыў далучэння да свету продкаў. Яно расце ў глыбіню і вышыню, выступае сімвалам памяці пра мінулае, вобразам вечнасці. Беларусы надавалі цесную сувязь у чалавека з пладовым дрэвам, лічылі яго дваініком гаспадара ці гаспадыні. Існавала рытуальная дзея: памёр чалавек – трэба спілаваць дрэва. Калі гаспадар – яблыню, калі гаспадыня – вішню.

Бяроза – выступае як дрэва – першапродак, ахоўнік, звязвае свет жывых і памерлых. Сімвалізуе жаночы пачатак. Гэта атрыбут шэрагу святочных рытуальна – абрадавых комплексаў, асноўнымі ўдзельнікамі якіх былі дзяўчаты перадшлюбнага ўзросту (абрад «завівання бярозкі»). Рытуал сімвалізаваў змену сацыяльнага статусу яго ўдзельнікаў.

Вішня абазначае дзяўчыну, якая дасягнула шлюбнага ўзросту, рыхтуецца змяніць сой сацыяльна – біялагічны статус. Найчасцей разглядаецца як эстэтычны ідэал дзяўчыны. Цвіценне вішнёвага саду атаясамліваецца

з жыццём маладой дзяўчыны ў роднай матулі. Замацаваны ў песнях вобраз вішнёвага цвету, што апаў на галаву дзяўчыне, сімвалізуе яе гатоўнасць да шлюбу. Засыханне вішні сведчыць пра выхад нявесты са стану дзявоцкасці. Зрыванне вішні адпавядае чаканню дзяўчынай каханага. Яшчэ вішняя разглядаецца і як сімвал узаемнага кахання. Для замужняй жанчыны вішнёвы сад – сімвал роднай стараны. Словы пра гулянне дзяўчыны ў ім даюць асацыяцыю з вольным незамужнім станам. Адсюль зразумелы сумны настрой песень, у якіх гучыць туга пра немагчымасць збіраць вішні ў татавым садзе – як немагчымасць вяртання ў бацькоўскі дом, у дзявоцтва.

Груша выяўляе ідэі жаноцкасці, пладавітасці, багацця, шлюбу і прадаўжэння роду. Яна сімвал няшчаснай у замужжы ці ў каханні дзяўчыны, маладой жанчыны. Старая груша параўноўваецца са старой жанчынай.

Дуб – сімвал вечнага жыцця; гэта дрэва лёсу, асацыіраваўся з чужынай, далёкім краем. Стары дуб увасабляе старога, мудрага чалавека.

Каліна асацыіруецца з прыгожай маладой дзяўчынай, а горыч калінавых ягад сімвалізуе жаночую долю. Каліна, што ссечана, зламана, схілена – вобраз павенчанай дзяўчыны. Калінавае дрэва ўвасабляла дзявочую душу, бо ў ім працягвае існаванне дзяўчына ці жанчына, якая загінула ў выніку закліцця або няшчаснага кахання. Зварот да калінавых ягад падчас вясельнага абраду сімвалізуе цнатлівасць нявесты. Добры знак, які сведчыць пра здзяйсненне мары дзяўчыны пра шлюб – гэта кветкі каліны і яе спелыя ягады, таму час расцвіцання ці паспявання каліны – шчаслівы час.

Клён – надзяляецца станоўчым значэннем як справядлівае дрэва. У песнях на шлюбную тэматыку кляновы ліст, адарваны ад дрэва, суадносіцца з нявестай, адарванай ад роду і пазбаўленай апекі.

Ліпа ўвасабляе жаноцкасць, мяккасць, падатлівасць, дабрабыт. Звычайна выступае парай да мужчынскіх дрэў явара і дуба. Узгаданне ліпы ў творы сімвалізуе жанчыну – маці, маладзіцу ці дзяўчыну шлюбнага ўзросту.

Ляшчына звязваецца з плоднасцю, багаццем, дабрабытам. Гэта расліна суадносіцца з іншасветам і яго прадстаўнікамі. Сустракаецца ўзгаданне ляшчыны (арэха) як жаночай сімволікі. У любоўна – шлюбных матывах агучвае нешчаслівае, хуткаплыннае каханне. У жніўных песнях узгаданне ляшчыны асацыіруецца з багаццем, поўным гумном гаспадара.

Явар увасабляе мужчынскі пачатак. Гэта сімвал хлопца, маладога мужчыны, бацькі, нават памерлага гаспадара, мужчынскага лёсу, здароўя, дабрабыту, высокага сацыяльнага статусу, справядлівасці. Багацце сімволікі абумовіла шырокае выкарыстоўванне вобразу ў абрадах, звязаных са шлюбам (малады хлопец, жаніх) і пахаваннем (памерлы муж).

Валошка (васілёк) – кветка, якая носіць мужчынскае імя. Вядома паданне, паводле якога, у кветку ператварыўся Васілёк. Прыгожы хлопец з сінімі вачамі заманілі ў жыта і загубілі русалкі. Васілёк – абавязковая кветка для вясельнага вянка маладой, мера прыгажосці ў цярэшках (з ім

параўноўваюць маладога хлопца – дзядульку). Сімвалічнымі выступалі і такія расліны, як мак (пладавітасць, прыгажосць, маладосць); елка (ахвярнасць, пакаранне); рабіна (жанчына-маці, гаротная доля); ружа (незвычайная прыгажосць).

Конь выступае сімвалам мужчынскага пачтку, звязаны з сонечным богам Ярылам. Сабака амбівалентны сімвал. Чалавек шануе яго за вернасць і адданасць, за дапамогу. Аднак увасабляе і зло, нягоднасць, брыдкаслоўе, ілжывага, бессаромнага чалавека, чалавека, які сышоў ад сям'і і г.д.

Шмат сімвалікі звязана са светам птушак, імі захапляюцца, абагаўляюць, суадносяць з чалавекам. Існуе вобраз птушкі, у якой знаходзяцца душы памерлых і яшчэ не народжаных. Бусел традыцыйна сімвалізуе пладавітасць; лебедзь – прыгажосць і вернасць; арол буру, вецер, гром, маланкі. Да ворана ставіліся як да пасрэдніка паміж светам жывых і светам памерлых, у адрозненне ад вароны – «нячыстай» птушкі. У некаторых мясцінах верылі, што душы добрых людзей усяляюцца ў белых галубоў, лебядзяў, а благіх і злых – у крумкачоў і варон. Вестуном усходу сонца, сімвалам агню з'являецца певень. Зязюля ўвасабляе цяжкую ўдовіну долю, гэта – сімвал плачу, галашэння, самотнасці.

8. ЗАМОВЫ

«Любоўная замова»

Я іду каменным бродам, а мой (імя) гарою. Я стала ідзіўлюся ўводу, яка з мяне цень: з вады – вадзяная, а з лазы – лязяная, а з мяне – мая. Як мая нага за нагою, каб так (імя) за мною. Каб ён куды ішоў – не дайшоў, ёнеў – не даеў, каб ён спаў – не даспаў, каб ён дзень іноч думаўаба мне – іўядзе, іўхадзе, іва сне думаўаба мне.

«Зоры мае ясныя» (прысушка)

Зоры мае ясныя, Зоры мае красныя, палудзённыя і палуночныя прыдзеце! Прыдзеце! Як у печы ад агню жарка, каб я была жалка па гэты час па гэту мінуту.

Замоў ад урокаў

Ідзіце, уроцы, на мхі, на балоты, на гнілыя калоды, на ніцыя лозы, дзе людзі не ходзяць і птушкі не лятаюць, петухоў голас не заходзіць»

«Ад зляку» (іспугу)

Першым разам, лепшым часам, Госпаду Богу памалюся, Святой Прачыстай пакланюся. Святая Прачыстая Божа Маці, памажы мне зляку ўгавараці. З кашчы, з машчы, з румянай крыві. Ссылаю, змаўляю, на быстрыя рэкі, на сухія лясы. Дзе вецер не вее, сонейка не грэе і трава не расце. Там табе піці, есці на ўсякім месцы!

(Паўтарыць тры разы, перахрысціцца і сплюнуць праз левае плячо).

«Замова ад спугу»

Адкідаю спуг ад (імя), з усіх жыл, з усіх касцей, із когцікаў, із ногцікаў, із суставачак, із жылачак. Адкідаю спуг з буйнае галавы, з белага ліца, з ясных воч і з шчырага сэрца, з белых рук і з чорных ног. Спуг адхініся – Госпад-Бог прыхініся! Сабаччы, кашаччы, авеччы, чалавеччы, конскі, кароўскі, свінны, ветраны, вадзяны, мышыны, змяіны.

Замова ад зубнога болю

На шчырых барах, на цёмных лясах, на махах, на балотах, на гнілых калодах стаіць хатка, у тэй хатцы ляжыць там раб божы (гаворыцца імя апошняга з пахава – ных на могільніку людзей). Раб божы мярцвец! ці баляць у цябе зубы ці не? – Не. – Ну, няхай жа не баляць і мне.

Замова ад благога сну

Прачнуўшыся пад уражаннем ад благога сну, трэба было належна сябе павесці – перавярнуць падушку і сказаць: «Куды ноч, туды і сон», або паглядзець на высокае дрэва і прамовіць: «Самсон, Самсон, я сасніла благі сон; куды ноч, туды і сон»; можна было звярнуцца і да іншага апекуна: «Іосіф Прыпадобны, перавярні сон з благога на добры!»

Загавар ахотніка

Вадзіца царыца, усяму свету памачніца. Як ты змываеш сырое карэнне, шэрае і белае каменне, так і змый і маю ружыну-ружніцу і булат-жалеза. Як страляе з неба Міхаіл-архангел громам і маляннай і вострай стралой і як ніхто не можа ўняць ні грома, ні маланні, ні вострай стралы, так ніхто не можа ўняць і мяне, раба божага, стральца, і маю ружыну-ружніцу і булат-жалеза. А над маёй ружынай-ружніцай і булата-жалезам няма спаругання на векі вякоў.

От змей

На море, у Лукоморья стоит дуб. На том дубу тридевять какатов, на тех какатах тридевять гнёзд. У самым низе белая палата. У тых палатах змея скурапея. Ульяна, Ульяна, унимай своих слуг. Нашлю на тебя громовую тучу, луковые стрелы разобьют и твоё всё египетское гнездо. Гадя, Надя, унимай свой яд, а не бужешь унимать своего яда, буду Гадю проклинать ясным солнцем, дробными звёздами, и всем миром православным, Михаилом Архангелом, Архистратигом чудным. Зарёю утренней и вечернею зарёю на крутую гору под ясное солнце. Возьмём Петра и Павла и Царя Давида, и Кузьму, Демьяна и возьмём железныя матыками и золотые мечи и пойдём по всему свету и найдем бел камень, а у тым камне змеяиный дом, бел камень матыками разобьём, твою дочь черь мечём посечём, огнём выпалим калиновым, да дымом малиновым. И значит твоя серь на свете будет проклята от ныне и до века. Пресвятая Богородица, стань на помощь. Ходил с матерью Пречистою по зелёным лугам, собирали, рвали разные травы, прикладывали к змеиной ране. Божия трость обломилась, змеино жадло отвалилось (Раба Божего имя). Аминь.

От ячменя

Ячмень, Ячмень, на тебе кукиш, чего надо, купишь. Купи себе топорок, руби себя поперёк.

Повторяется три раза шёпотом, при этом ячмень на глазу защёлкивают, как бы осеняя крестом. После этого надо три раза плюнуть через плечо.

Замова ахоўная ў дарогу

Ой, як сокал з гнязда вылятае, шлях далёкі яго чакае.
Паляціць ён над вадой цякучай, над лесам дрымучым.
Хай у дарозе яго мой абярок беражэ, каб вады горкай не напіцца,
Каб у лесе чужым не заблудзіцца. Хай памога яму сонца яснае,
Каб дарога яму была светлаю. Хай памога яму ясны месяц
І, як маці, да яго будзе прыветны. Хай памогуць яму ветры буйныя,
Хай не дуюць вельмі, а толькі пасвістваюць.
Каб яго крылы былі вострымі, каб дарогу пакарочвалі
І да роднага гнязда прыварочвалі.
Каб не стаяла гняздо апусцелае і не была сям'я асірацелая.

Замова ад крывацянэня

«Плыло тры рэчкі: адна вадзяная, другая малочная, а трэцяя крыва-
вая. Вадзяная – працячы! Малочная – працячы! А кроў гаручая, супыніся і
запячыся. Другім разам, гасподнім часам. Плыла рака морам, а ў той рацэ
тры жылы: адна вадзяная, другая малочная, а трэцяя крываваая. Вадзяная –
працячы! Малочная – працячы! А крываваая, суніміся і запячыся! Трэцім
разам, гасподнім часам. Плыло тры рэчкі: рэчкі: адна вадзяная, другая ма-
лочная, а трэцяя крываваая. Вадзяная – працячы! Малочная – працячы! А
кроў гаручая, сунімайся, запякайся!»

Замова ад шалу

Устану я рана-раненька, умыюся бела-бяленька, узыйду на крутую
гару, зірнупад ясную зару – там стаіць дзедзька-лябедзька, стары, барада-
ты. Дзедзька-лябедзька, унімай свайго сабаку-кусаку, круцяку і вярцяку:
укусиў еёраба божага, вынімайшал з касцей, з машчэй, з чорных печаней, з
сініх жыл, з гаручайкраві і буйнай галавы, каб у раба божага коці не
ламіла, гаручае крыві не марыла, ясных вачэйне круціла.

9. АБРАДАВЫЯ ПЕСНІ

ЗІМОВЫЯ ПЕСНІ

Прыехала каляда на белым кані...

Прыехала каляда на белым кані.
Яе конічак – ясен мясячык,
Яе дужачка – ясна зорачка,
Яе пужачка – ясна звёздачка,
Яе вазочак з тоўстага лядку,
Яе кажушок з белага сняжку.

Ой, у лузе, лузе, красна каліна...

Ой, у лузе, лузе, красна каліна,
Святы вечар!
А красней за таго Ганна ў таткі.
Святы вечар!
Маладая Ганначка па двару хадзіла,
Святы вечар!
Па двару хадзіла, увесь двор скрасіла!

Святы вечар!
У сенічкі вайшла, сенцы заззялі,
Святы вечар!
У хатачку вайшла, паны стаялі.
Святы вечар!
Паны стаялі, шапкі знімалі,
Святы вечар!
Шапкі знімалі, яе пыталі:
Святы вечар!
Ці ты царэўна, ці ты каралеўна?
Святы вечар!
Я Іванава дачка, да Ганначка.

Ідзем, пайдзем у слаўны дом...

Ідзем, пайдзем у слаўны дом,
Хрыстос сын божа, Хрыстос ўваскрос! (паўтараецца пасля кожнага радка)
Спяем песню сямю – маму,
Пану гаспадару, слаўну мужу, і з жаной маладою.
Пану гаспадару, устань рана, мыйся бела,
Сядзь пад вакном на ўсход сонца,
Глянй на двор, што дзеецца, лялеецца.
Ды на двары шацёр стаіць навюсенькі,
А ў тым шатры прыстол стаіць,
Ля прыстолу крэсла стаіць,
А ў тым крэсле сам бог сядзіць,
Каля бога ўсе святыя шахуюцца, рахуюцца –
Катораму святцу ўпярод ступіць?
Ясен Красен упярод пайшоў,
Пасля таго святы Казімір
Дровы сякець і ў клад кладзець,
Святое Благавешчанне – жытцо рушыць,
Хоць пад сняжком – з божым душком,
Святая Вербніца – вярбу ломюць,
У касцёл нясуць, пасвянцаюць;
Чысты чацверг – ачышчаець,
Святы Вялікдзень – разгаўляюцца
З чырвоным яйкам, з белым сырам, з малым сынам.
Святая Праводня – дай жа божа, мае дзеткі,
Гэта свята праваджаці і другога дачакаці!
Святая Радаўніца – садоўніца,
Сады садзюць, паліваюць
Святы Юры – ключнік божа,

Асядлаў каня варанога, а сядзельца залатое,
Узяў ключы залатыя, паехаў ў поле,
Адамкнуў зямлю, пусціў расу мядовую,
Расу мядовую, а травіцу шаўковую
Святы Мікола – з сяўбой у поле,
Святы Барыс – збожжа павыш,
Святы Шоснік – колас точыць, выплываць хочыць,
Святая тройца – у лес ідуць,
Май ламаюць, май устаўляюць,
Святы дзевятнік – па межах ходзіць,
Зёлкі ірвець, вянкi віець,
Святы дзсятнік – у жыцце пятка,
Святы Іван – івам, і нам,
Святы Пятро – у жыцце ядро,
Святы Ілля – стара жняя,
Што раз махнець – снапок нажнець,
Што снапочак, то бабачка, што бабачка, то копачка;
Свята Прачыста – у полі ўрачыста,
Святы Змітры – за ўсіх хітры,
Піа варыць, жану поіць,
Сыноў жэніць, дачок выдаець, пасаг даець:
А сыночку па канёчку, а дачушцы – па кароўцы;
Святы Пакроў – з поля дамоў,
Зямлю лёдам пакрываець,
Пчолку – мёдам, дзеўку – вынком, бабу – чапцом.
Пане гаспадару, масці кладку, заві ў хатку!
Гэты госці нечаста ходзюць.
Мала просюць – раз у гадок;
Пачынальніку – чырвры злоты ды на боты,
А маім братом – хоць па дзсятку.
Хрыстос сыне божы, Хрыстос ўваскрос!

Добры дзень табе, пане гаспадару!..

Добры дзень табе, пане гаспадару!

Хрыстос васкрос сын божы! (паўтараецца пасля кожнага радка)

Да чэраз поле, шырокае поле,

Да чэраз межы залаценькія

Ішлі, цяклі валачэбнікі,

Да пыталіся слаўнага пана,

Слаўнага пана, пана гаспадага.

А чым жа ён уславіўся?

І дабром сваім, і дабром сваім.
Падмятаюць двары ўсё павім пяром,
Усё павім пяром, залатым крылом.
Стаўляе сталы ўсё цясовыя.
Засцілае сталы ўсё кітайкаю,
Усё кітайкаю, усё зялёнаю,
Стаўляе кубкі ўсё сярэбраныя,
Налівае кубкі зялёным віном,
Зялёным віном, чорным півам,
Чорным півам, да салодкім мёдам
Зялёнае віно пану гаспадару,
Чорнае піва для жаны яго,
Салодак мядок для яго дзяток.
Дай табе божа, пане гаспадару,
Да піва варыці, да сына жаніці,
Гарэлачку гнаці, дочкі аддаваці.
Дай табе божа, пане гаспадару,
І ў каморы, і ў аборы,
А дзе гара, там жыта капа,
А дзе толькі лог, там сена стог.
Пане гаспадару! Не кажы так ісці,
Не кажы так ісці, кажы надарыці;
Да дары нашы не вялікія;
Валачобнікі не дакучнікі;
Да ў год ходзюць, да бога просюць.
Начынальніку па дзесятнічку,
Старшаму спяўцу да капу яец.
А механошу да пірог к носу.

ВЕСНАВЫЯ ПЕСНІ

Ай, запой, запой, жаўранка вясной

Ай, запой, запой, жаўранка вясной,
Ай, запела б я – мне нявесела.
Дык рэкі шумяць,
У руччы журжыць.
А, запой, запой,
Малада жана,
Ай, запела б я, мне нявееела,
Ай, у мяне нет ні атца, ні мацеры,
Мужык п'яніца.

Ой, праяталі два галубочки

Ой, праяталі два галубочки,
Вясна красна на ўвесь свет!
Ой, пранасілі два жалудочки,
Вясна красна на ўвесь свет!
Яны згубілі два жалудочки.
Вясна красна на ўвесь свет!
Хутка дубочки там павырасталі,
Вясна красна на ўвесь свет!
Ой, вы дубочки, ой, жалудочки.
Вясна красна на ўвесь свет!

Там чырвона ружа

Там чырвона ружа
Вышэй тыну стала.
Там з яе раса пала.
Там дзяўчына гуляла.
Тую расу сабірала,
У кубачак злівала.
Той расою ўмывалася,
Каб хлопцам падабалася.

Ой, у садзе, у зялёнай руце

Ой, у садзе, у зялёнай руце
Ой, скача конік у шаўковым пуце.
Выгнаў Яначка і расмяяўся:
– Чаго ж ты, коніку, так разгуляўся?
Пастой ты, коніку,
Я цябе паймаю ды асядлаю,
Сяду, асядлаю ды паеду
К цётчцы да абеду

ЛЕТНІЯ ПЕСНІ

Да ўзыйдзі, мясячык

Да ўзыйдзі, мясячык,
Да ўзыйдзі, ясненькі,
Разлажы нам Купалейка
Хлопчыкам на ігранейка,

Дзевачкам на гулянійка,
Дзевачкі нагуляліся,
Хлопчыкі наіграліся
З Купалейкам папрашчаліся...

А ў майго татулькі тры сады зялёных

А ў майго татулькі тры сады зялёных,
Чацвёрты вішнёвы.
У адным садочку зязюлька кукуе,
У другім садочку салавей шчабечыць,
У трэцім садочку конёчык гагочыць,
У чацвёртым садочку Маланачка плачыць.
Зязюля кукавала – у шчыр бор паляцела,
Салавей шчабятаяў – ў лазу паляцеў,
Канёчак гагатаў – на вайну паехаў,
Маланачка плакала – ад таткі ўзялі,
Галоўку звязалі.

Ой, рана, рана

Ой, рана, рана
Куры запелі.
А яшчэ раней Людачка ўстала
Стаўшы, Людачка вяночкі віла,
Звіўшы вяночкі ў вадку кідала.
А хто гэтыя вяночкі ўловіць,
Таму Людачка галоўку паклоніць

Сёння Ян, заўтра Іван

Сёння Ян, заўтра Іван,
Дзеўкі зёлкі збіралі.
Яны зёлак не ўзялі,
Каралю адаслалі.
Кароль зёлачкі пазнаў,
Ян дзевак адаслаў.
Гэта зёлка – купена,
Дзявочае ўкрашэнне,
Дзявоцкае ўмыванне,
Дзявоцкае каханне.

На светлае, на светлае Купала

На светлае, на светлае Купала
Сонца іграла.
Сонца іграла рана,
На лета ж найграла,
На святога Івана.

А шчасліва тая маці

А шчасліва тая маці,
У каторай сыноў многа.
Што субота ў сваты ідуць,
Што нядзеля, то вяселле.
А шчасліва тая маці, у каторай дачок многа.
Што субота – сваты едуць,
Што нядзеля – то вяселле.

Песня на Пятроў дзень

Перад Пятром пятым днём
Разгуляўся Юраў конь.
Разбіў арэх капытам.
У арэху ядро ёсць,
А ў дзевачак праўда ёсць.
Перад Пятром пятым днём
Разгуляўся Юраў конь.
Разбіў арэх капытам.
У етым ядра нет,
А ў хлопчыкаў праўды нет.

Чырвона ружачка...

Чырвона ружачка
Блізка плоту стаяла.
Маладзенькая дзевачка
Ды да сонцаўстала.
З ружы росачку брала.
Расою ўмывалася,
Красою ўціралася,
У мамкі пыталася:
«Мамачка мая родная,
У што мне прыбраціся:
Ці ў атлас, ці ў аксаміт,

Ці ў ружовае золата? »
У атласе – жыта жаці,
У аксаміце – пагуляці.
А ў ружовым золаце –
Да сваякрухі ў хатку,
Каб яна дый пазнала,
Сваім дзіцем назвала.

Палуднічкі прагудзелі

Палуднічкі прагудзелі,
Палуднаваць захацелі.
Хоць гудзіце, не гудзіце,
Палуднаваць не будзеце:
Шчэ постаці на пражалі,
Капы снапоў не звязалі.

Хадзіў па мяжэ, дзівіўся барадзе

Хадзіў па мяжэ, дзівіўся барадзе,
Дзіва, дзіва барада!
Чыя ж гэта барада?
Чыя ж гэта барада, ды ўся мёдам уліта
А ўся мёдам уліта
Дай і шоўкам увіта.
А Ванькава барада
Уся мёдам уліта
Уся ж мёдам уліта,
Дай і шоўкам увіта.
Анечка, не ляжы, бароданьку абліжы,
Дзіва, дзіва барада.
Чыя ж гэта барада? чыя ж гэта барада
Ды ўся дзэгцем уліта
Ды ўся дзэгцем уліта
Пасконнямі ўвіта
А Пецена барада
Ды ўся дзэгцем уліта
Пасконнямі ўвіта
А ты, Зіна, не ляжы, бароданьку абліжы
А ты, Зіна, не ляжы, бароданьку абліжы

Хадзіў раёк, хадзіў раёк па вуліцы

Хадзіў раёк, хадзіў раёк па вуліцы.
– Зайдзі, раёк, зайдзі, раёк, у наш дварок.
У нас двары, у нас двары цясовыя,
У нас сталы, у нас сталы дубовыя.
Выйдзі, пані, выйдзі, пані, на ганачак,
Прымі ад нас, прымі ад нас падарачак.

ВОСЕНЬСКІЯ ПЕСНІ

Восень мая, восень..

Ой, весень мая,
Восень сцюдзёная,
Чаго ты рана захаладала.
Я й не раненька,
Я й не позненька, –
Калі мая пара прыйшла:
Лісточак апаў, зямельку ўслаў,
Вось і мая пара прыйшла.
Рэчкі сталі, пазамярзалі,
Во мая й другая пара.

Ды на полі ліпа з сонейкам йграець..

Ды на полі ліпа з сонейкам йграець,
Рана, рана,
Малады маладзец коніка сядлаіць,
Рана, рана,
А старшы брацітка яго намаўляець:
Рана, рана,
Выбірай, брацітка, на ніўцы,
Рана, рана,
А не выбірай, брацітка, на рынку,
Рана, рана,
На рынку дзевачкі хваслівы,
Рана, рана,
А на ніўцы дзевачкі працаўлівы.

Чаго цецера

Чаго цецера
Рана з бору ляцела.

Ці то ў бару жыру не ймела.
А ў мяне ў бару жыру даволі.
А я хацела лётаць паволі.
Чаго дзаўчыначка замуж ляцела,
Ці то ў мамкі гільні не мела.
А мне ў мамкі гульні даволі,
А я хацела жыць пад няволі.

У цёмным лесе мядзведзь рыкаець

У цёмным лесе мядзведзь рыкаець.
Мядзведзь рыкаець, дзевак пугаець.
Рыкай не рыкай,
Мы не баімся.
Толькі баімся асенняй ночкі.
Асення ночка разлуку даець.
Разлучыць і з атцом, і з мамкай.
А прылучаець к свёкру, к свякроўцы.

ВЯСЕЛЬНЫЯ ПЕСНІ

Ды казалі, наш малады...

Ды казалі, наш малады
Вельмі харош,
Ажно ў яго доўгі нос,
Па яблыку вочкі,
Буслаў нос
Ды насыпыце яму канапель,
Няхай клюе, як верабей,
Няхай скача, як белка,
Няхай плача, як дзеўка.

Ясная зараначка...

Ясная зараначка,
Ясная зараначка
Па залессейку ходзіць.
Па залессейку ходзіць
Па залессейку ходзіць,
Хмуркай апусціўшыся,
Хмуркай апусціўшыся,
Хмуркай апусціўшыся,

Дожджыкам абліўшыся.
Маладая дзеванька,
Маладая дзеванька,
Па застоллейку ходзіць.
Па застоллейку ходзіць.
Па застоллейку ходзіць.
Коскамі апусціўшыся,
Коскамі апусціўшыся,
Коскамі апусціўшыся,
Слёзкамі абліўшыся.

Хваліўся Іванка сваёй жаною...

Хваліўся Іванка сваёй жаною,
Што мая жоначка – рукадзельніца,
Што мая жоначка – рукадзельніца,
Выткала красёнцы трыма страямі,
Выткала красёнцы трыма страямі:
А першы страёчак – ясны месяцык,
А першы страёчак – ясны месяцык,
А другі страёчак – ясна зорачка,
А другі страёчак – ясна зорачка,
А трэці страёчак – дробны звёздачкі.
А трэці страёчак – дробны звёздачкі.
А ясен месяцык – я сам малады,
А ясен месяцык – я сам малады,
Ясная зорачка – мая жоначка,
Ясная зорачка – мая жоначка,
Дробныя звёздачкі – мае дзетачкі,
Дробныя звёздачкі – мае дзетачкі.

Добры вечар, добрыя людзі чужыя

Добры вечар, добрыя людзі чужыя,
Добры вечар, добрыя людзі чужыя,
Не пугайцеся, што вялікая дружына.
Не пугайцеся, што вялікая дружына.
Мы прыехалі не піць, не есці, а пасядзець .
Мы прыехалі не піць, не есці, а пасядзець .
Мы прыехалі светлых парадкаў поглядзець .
Мы прыехалі светлых парадкаў поглядзець .
А нашы сваточкі парадкі добрыя вядут,
А нашы сваточкі парадкі добрыя вядут,

Няхай нашы дзетачкі добра жывут.
Няхай нашы дзетачкі добра жывут.

Чаго сядзіш, чаго думаеш, Светачка

Чаго сядзіш, чаго думаеш, Светачка,
Чаго сядзіш, чаго думаеш, Светачка.
Хто за тваёй русай касой паедет,
Хто за тваёй русай касой паедет.
Твой браценькі, твой родны не хоча,
Твой браценькі, твой родны не хоча.
А выйшаўшы на вуліцу хахоча.
А выйшаўшы на вуліцу хахоча..

А святыя галубіцы, просім вас

А святыя галубіцы, просім вас.
А святыя галубіцы, просім вас.
Штоб не была наша Светачка абіжана ў вас.
Штоб не была наша Светачка абіжана ў вас.
Каб не была паветочка за хатку.
Каб не была паветочка за хатку.
Каб не была суседачка за мамку.
Каб не была суседачка за мамку.
Паветочка не цеплая хатачка.
Паветочка не цеплая хатачка.
Суседачка не родная мамка.
Суседачка не родная мамка.

А цешча зяця на вячэру ждала

А цешча зяця на вячэру ждала.
Белы сахарок на блюду клала.
Прыляцеў сокал, пакляваў сахар.
Нечым цёшчынкі зяцем частаваць.
Стала цёшчынька дачкой дараваць.
Дарую, дарую, у хлеме кароўку гаую.

Кланялася бяроза залёнаму дубу

Кланялася бяроза залёнаму дубу,
Спасіба, табе, дубочык, за стыянейка
А я ж у цябе, бяроза, пастаялася.

Кланялася Танечка сваёй мамынькі,
Кланялася Танечка свайму папынькі:
«Спасіба табе, мамынька, за гадыванне,
Спасіба табе, папынька, за гадыванне,
Я ж у вас малада нагулялася,
Па рынках, куханках нахадзілася,
Маладых мальчыкаў налюбілася».

Сівы конь

Сівы конь
Па расе скачыць.
Маладая Верачка
Па касе плачыць.
Сівы конь,
Наскачышся,
Маладая Верачка,
Наплачышся.
Сівы конь,
Нагарцуешся,
Маладая Верачка,
Нагаруешся.

Не хацелася галубке

Не хацелася галубке
Каля голуба сядзеці.
З пад яго крылышка глядзеці.
Хоць не хацела – сядзела,
З пад яго крылышка глядзела.
Не хацелась Верачкі
Каля Віці сядзеці,
З пад яго ручанькі глядзеці.
Хоць не хацела – сядзела,
З пад яго ручанькі глядзела.

Як табе зорачка

Як табе зорачка,
З зоркамі раскаціцца,
З месяцам сыдзіцца.
Кругом яго абкачуся.
З зоркамі распачуся

З месяцам сыдуся.
Як табе, ды Танечка,
З дзеўкамі разайдзіцца,
З Колем сыдзіцца,
Кругом стала апынуцца.
З дзеўкамі разайдуся,
З Колем сыдуся.

А ў нашага свата

А ў нашага свата
Кругом хаты мята.
Кругом хаты мята,
А ў хаце прыбрата.
Кругом хаты ялля,
А ў хаце вяселля.
Кругом хаты роза,
А ўа хаце прыгожа.
З пірагоў печка збіта,
Блінамі накрыта,
З пернікаў дзверы,
Каб яны не рыпелі.

А сват свата просіць

А сват свата просіць,
У руках шапку носіць.
«А сваце, мой сваце,
Пабывай у маёй хаце,
паведай майго дзіва,
папівай майго піва».
Нам піва не дзіва
Гарэлка наша бела
Галасок папраўляць
Гуляць застаўляць.
Ці не Бог табе даў, хлопчык,
Што твая нявестачка бела, хороша.
Ці не сонца ж яе радзіла,
Ці не месяц яе гадаваў.
Ці не звызды яе забаўлялі?
А не Бог жа мне даў,
Сам яе ўзяў, цёмнай ночанькі не даспаў,
Варанога коніка звязаў, пака я яе ўзяў.

А ўчора была, як роза цвіла

А ўчора была, як роза цвіла.
Сягоння стала, як мята звяла,
А ўчора была ў зялёным вяночку
Сягоння стала в шаўковым платочку.
А ўчора ж была ты дзявіцаю,
Сягоння стала маладзіцаю .

А ў горадзе цвіцець не роза-макоўка

А ў горадзе цвіцець не роза-макоўка,
А зацвіцела Манечкіна галоўка.
Яе матулька, яе родненькая не прызнала,
А дзевачак-баярачак пытала.
А ці царэўна, ці каралеўна за сталом?
Не царэўна, не каралеўна – Манечка

А ў бару цецярок балбочаць

А ў бару цецярок балбочаць,
А з бору ляцець не хочаць.
А ў бару ягадкі салодкі,
А ў бару крыніца – вадзіца.
За сталом сязіць Нінка,
А з-за стала лезці не хоча.
На стале мёд, віно салодзенька,
Але боку Ванечка маладзенькі.

Прыехала к нам тры сваты

Прыехала к нам тры сваты.
У першага свата – крывая нага,
У другога свата – лыса галава,
У трэцяга свата – сіва барада.
А крывой нагой – жар заграбаць,
А лысай галавой – печ вымятаць,
А сівой барадой – боб малаціць.

Ай, калінава калясо

Ай, калінава калясо!
Ай, калінава калясо!

Пакаціся харашо.
Пакаціся харашо.
Пакаціся харашо.
А ўкаціся ў зелен сад,
А ўкаціся ў зелен сад,
А ў тым садочку конікі,
А ў тым садочку конікі,
каля тых конікаў Валодзя,
каля тых конікаў Валодзя,
Расой коніка ўмываець,
Расой коніка ўмываець,
ён яго праўданькі патаіць
ён яго праўданькі патаіць
ах, ты, конік мой, вараны,
ах, ты, конік мой, вараны,
ці напеіся на сябе,
ці напеіся на сябе,
давядзі маю дружыну.
давядзі маю дружыну.
Мая дружына маленька.
Мая дружына маленька.
Шасцёра каней прэстала,
Шасцёра каней прэстала,
Калінава калясо зламала,
Калінава калясо зламала,
Хоць я і дорага заплачу,
Хоць я і дорага заплачу,
Я сваю дружыну давязу.
Я сваю дружыну давязу

На дварэ дождж

На дварэ дождж,
На дварэ дождж,
А мароз будзець,
На дварэ дождж,
На дварэ дождж,
А мароз будзець!
А йдзе ж наш Мішачка,
А йдзе ж наш Мішачка,
Начаваць будзець?
Ці ў полі, ці ў полі, а на даліне...
Ці ў полі, ці ў полі, а на даліне...

Ці ў полі, ці ў полі пад ялункай...
Няпраўда!
Начаваць будзец
У сваёй Манечкі на падушцы,
У сваёй Манечкі на падушцы!
Не ў полі, не ў полі,
А на даліне,
А ў сваёй Манечкі, а ў сваёй Манечкі
На прыне!

Стукнула, грукнула, на дварэ

Стукнула, грукнула, на дварэ.
Стукнула, грукнула, на дварэ.
–Паглядзі, мамухна, ці не па міне?
Паглядзі, мамухна, ці не па міне?
–Па цябе, дачушка, па цябе,
Па цябе, дачушка, па цябе,
–Гатуй, мамухна, трубкі мне!
Гатуй, мамухна, трубкі мне!
–Едзь, мая дачушка, без кубла,
Едзь, мая дачушка, без кубла,
Ты ж маю кудзелечку не скубла.
Ты ж маю кудзелечку не скубла.
– А куды ж, маухна глядзела,
А куды ж, маухна глядзела,
Як я тваю кудзелечку вярцела
Як я тваю кудзелечку вярцела
Як у кудзелечку глядзела
Як у кудзелечку глядзела

Чырван мак, чырван мак

Чырван мак, чырван мак
А ў гародзе чырван мак!
Вясёл наш Ванечка, вясёл наш Ванечка
Вясёл наш.
Вясёл наш Ванечка
На народзе вясёл наш.
П'ець віно і гарэлачку, п'ець віно і гарэлачку
П'ець віно
Ванечка вядзец Манечку, Ванечка вядзец Манечку
Вясел наш
Чырвон мак у гародзе, чырвон мак у гародзе.

Іванька-пляменнічак, бывай здароў

Іванька-пляменнічак, бывай здароў!
Іванька-пляменнічак, бывай здароў!
Светачка-пляменніца, паедзем дамоў!
Светачка-пляменніца, паедзем дамоў!
Тут табе сцежачкі невядомыя,
Тут табе сцежачкі невядомыя,
Тут табе суседачкі незнаёмыя,
Тут табе суседачкі незнаёмыя.
Як пойдзем па ваду – блудзіць будзем!
Як пойдзем па ваду – блудзіць будзем!
Незнакомыя суседачкі судзіць будуць.
Незнакомыя суседачкі судзіць будуць.

Не стой, Божа, пад акном, пад акном

Не стой, Божа, пад акном, пад акном.
Хадзі, Божа, у хатку,
Хадзі, Божа, у хатку,
Пастань, Божа, на куце
Пастань, Божа, на куце
Аддай долю сіраце
Аддай долю сіраце
А ў сіроткі таткі нет, таткі нет,
А ў сіроткі долі нет, долі нет.

Палакала Танечка ў святліцы

Палакала Танечка ў святліцы,
Прыклаўшы галаву да бажніцы.
«Чаго ж ты, Танечка, так плачыш? »
«Была ў мяне мамынька, цяпер нет»
Прыляцелі арлоўя з замор'я,
Ступіла Танечка наперад,
Махнула хустачку ўперад.
Раступіцесья, ўвесь народ,
Станавіцесья, госцейкі, уперад.
Буду сваім госцейкам кланяцца,
Роднаму татыньку пяціцца.
Галоўка мая ў вяночку,
Нет майго татыньку ў радочку.
Галоўка мая пры цвечі,
Нет майго татынькі на свеце.

А горкая калінача, ягадка

А горкая калінача, ягадка,
А вечная наша Ірачка сіротка,
А ўсю ночку па барочку хадзіла,
Яна ў Бога буйнага ветру прасіла.
«А павей, павей, буйны вецер з даліны,
А садмі, садмі жоўты пясочак з магілы.
А паламай жа грабавыя дошкі на крошкі,
А пастаў жа майго татулька на ножкі.
А паслужы родны татулька ночку мне,
А навядзі ж ты парадачак у мяне».
«Дзіцятачка маё, Ірачка, не магу,
Сыра зямля пала на грудцы – не ўзніму.
Жоўты пясочак залёг у насочак – не дыхну,
Грабавыя дошкі сціснулі ножкі – не устану.
А ў цябе ж там ёсць родная мамка на даму,
Яна навядзець парадачак усяму».

Пахадзі, Анютачка, па новых сенях

Пахадзі, Анютачка, па новых сенях,
Паглядзі, Анютачка, па радзіначке.
Ці ўся твая радзіначка сабралася,
Ай, уся радзіанчка, сабралася.
Толькі нет роднай мамкі.
Замкнулась мамка ў тры замочки,
Первы замочак – траўка-мураўка,
Другі замочак – жоўты пясочак,
Трэці замочак – белы грабочак.
Дуніце сільныя ветры,
Раздуйце траўку-мураўку!
Лініце, дробныя дожджы,
Размыце жоўты пясочак,
Ударце, люты марозы,
Разбіце грабавую доску.
Узыміце родную мамку,
Пастаўце ў первым радзе.
Памалюсь Божаньку са свячамі,
Пакланюсь роднай мамкі са слязамі.

Паедзем дамовачкі мы з гэтай няволечкі

Паедзем дамовачкі мы з гэтай няволечкі.
Паедзем дамовачкі мы з гэтай няволечкі.
Мы з гэтай цюрмы цёмнай ды до сваёй мамкі роднай.
Мы з гэтай цюрмы цёмнай ды до сваёй мамкі роднай.
Наша мамачка стара, нас дамовочкі ждала.
Наша мамачка стара, нас дамовочкі ждала.
Нас дамовачкі ждала, белую пасцельку слала.
Нас дамовачкі ждала, белую пасцельку слала.
Белую бялюсенькую, мяккую, мякусенькую.
Белую бялюсенькую, мяккую, мякусенькую.

ПЕСНІ РАДЗІЛЬНАГА АБРАДУ

Сядзіць бабка на куце

Сядзіць бабка на куце
Як галубка ў гняздзе.
Вы не кышкайце, не шугайце,
Няхай бабка сядзіць,
Няхай бабка сядзіць.
Яна за гэты куток,
Яна за гэты куток
Адрэзала пупок.
Адрэзала пупок.
Сядзіць кум на куце,
Сядзіць кум на куце
Як галубка ў гняздзе.
Вы не кышкайце, не шугайце,
Няхай кум пасядзіць,
Няхай кум пасядзіць,
Ён за гэты куток,
Ён за гэты куток,
Выкладае рублёк,
Выкладае рублёк.
Сядзіць кумка на куце,
Сядзіць кумка на куце,
Як галубка ў гняздзе.
Вы не кышкайце, не шугайце,
Няхай кумка сядзіць,
Няхай кумка сядзіць,
Яна за гэты куток,

Яна за гэты куток,
Выкладае скруток.
Выкладае скруток.

Наш кумочак кумочак кумой рад

Наш кумочак кумочак кумой рад,
Павёў кумку ў вінаград.
«Шчыпі, кумка, вінаград,
Еты ягадкі салодкі.
Горкі ягадкі для жонкі,
А салодкія для кумкі».

ХАЎТУРНЫЯ ГАЛАШЭННІ

Галашэнне па дачцэ

Маё ж дзіцятухна, маё ж любенькае!
Я ж цябе раджала – умірала,
Я ж цябе гадала – гаравала,
Цёмнай ночкі недасыпала.
А цяпер жа мне некага зацяваць,
Некага пасылаць.
Ты яблычка маё, сахарнае маё,
Недазрэўшы, адвалілася!
Галоўка мая буйненькая!
Чаму ты рана пакацілася?
Вочкі мае ясненькія!
Чаго вы рана заплюшчыліся?
Ручачкі мае беленькія!
Чаму вы рана падламіліся?
Госційка мая любенькая!
Адкуль жа мне цябе дажыдаць?
З якія дарожкі?
Чаму ты са мною не вітаешся?
Чаму ты са мною не прашчаешся?
Чаму та са мною не гаворыш?
Адкуль мне цябе дажыдацца?
З якія дарожкі і з якога боку?
Служачка мая любенькая!
Нашто ж ты мяне цяпер пакінула?
Каго ж мне цяпер зацяваць,
Маё гора памагаць?

Выйду я на вуліцу, пагляджу –
Людскія конюхі вядуць,
Ранішніцу гонюць.
А я, бедная, слязамі абліваюся,
Чужому ўкланяюся,
Што некага мне зацяваць.
Бывала ж, я выйду на жніво ў поле,
Сама стану жаці, а ты каля мяне,
А ўвечары ты мне і снапочкі паносіш,
А я ж цяпер адзінокая:
Мае і снапочкі непаношаныя.

Павейце, павейце, буйныя ветры, з даліны

Павейце, павейце, буйныя ветры, з даліны!
Павейце, павейце, буйныя ветры, з даліны!
Здуйце пясочак з папкавай магілы!
Здуйце пясочак з папкавай магілы!
Дубовыя доскі сціснулі ножкі.
Дубовыя доскі сціснулі ножкі.
Сухой пясочак залёг у насочак.
Сухой пясочак залёг у насочак.
Няма каго будзіць, нема з кім гаварыць.
Няма каго будзіць, нема з кім гаварыць.

Ах, мая ж ты ж матушка

Ах, мая ж ты ж матушка,
А мая ж ты зязюлечка!
Чаму ж ты, чамуу памёрла,
Сваю дачку асіраціла?
Ах, каб ты ведала, знала,
Якая мне доля спаткала!
Ух, ўстала ж бы ты, ўстала,
Раданьку бы ты мне, беднай, дала,
Ах, некаму мяне пажалеці –
Я й ў хаце, я й ў клеці
Слёзкамi, слязамi плачу,
А шчасця – долi дай не бачу.
Ах, свякроўка ж мяне заганаець,
Ніколі мне не спагадаець,
Ласкавага слоўца не прамовіць,

Усюды толькі гоніць і гоніць,
Плпкаць па цябе не дазваляець;
Ах, хоць добра зрабіла, усё хаіць.
Чаму ж ты са мной н епагукаеш?
Сваёй дачкі да не распытаеш?
Як жывець да гаруець,
Як жа начуе, як днюець?
Ах, цяжанька ж мне, цяжанька,
Ах, трудненька мне, трудненька
У чужой хаце жыці,
У чужой матулькі быці!

Дзедка мой, галубочак мой

Дзедка мой, галубочак мой!
А хто ж мне цяпер лапцікі спляце?
А хто мне цяпер аборачкі саўе?
А хто ж мне цяпер гарошак перавее?
Цяпелца дагледзе ў гумне?
Хто мне цяпер мяцёлачку звяжа?
А цяпер нам з табой, дзедка, болей не ўбачыцца.
Усё ты мне, дзедка, адказаў:
Нахаджуся босая і голая,
Некаму мне, без цябе, дзедка, ні сплесуі, ні звіць.

Бабка мая, зязюлька мая!

Бабка мая, зязюлька мая!
Хоць бы ты ў запечку пасядзела,
Дзіцятка майго паглядзела.
Хоць бы ты яго паняньчыла,
Хоць бы ты яго пакалыхала.
А цяпер нкаму яго наглядзеці,
Некаму яго пакалыхаць.
А як ты была, мая бабачка:
Куды я ні пайду, мой дварок быў заведамам,
Мае дзеткі былі прыгледжаны.
А цяпер няма маёй бабачкі:
Некаму мне скацінку загнаць,
Некаму мне дзіцятка пакалыхаць.

10. ПАЗААБРАДАВЫЯ ПЕСНІ

Апошні ныняшні дзянечак

Гуляю з вамі я, сябры.
А заўтра рана чуць святочак
Загалосіць уся мая сям'я.
Заплача маці і мая сястра,
Заплача брат і мой айцец.
Ісці ў салдаты выпаў жрэбій.
І вольным дням прыйшоў канец.
Яшчэ заплача дарагая,
З якой я тры гады гуляў,
Вясці к вянку яе збіраўся,
Любіць да гроба абяцаў.
Каляска хутка падкаціла
Каля дома майго.
У калясцы старшыня крычаў:
– Гатоўце сына свайго!
Хрысцьянскі сын даўно гатовы.
Сям'я ўся замертво ляжыць.
Пайду цяпер я к жызні новай,
Цару, айчыне маёй служыць

Чаго, чаго, бел малойчык, засмутнеў?..

Чаго, чаго, бел малойчык, засмутнеў?..
– Як жа мне, маладому, не смутнець:
Загадалі ў падмаскоўныя палкі –
Да ці любіш ты расійскія дзяўкі?
Ой, як жа мне, маладому, не любіць?
Матка плача, выпраўляючы,
Сястра плача, выпраўляючы,
Младша сястра наперад зайшла,
Яшчэ братку болей жалю задала.
– Ты, наш братко, найяснейшы сакалок,
Прыедзь, прыбудзь к нам у госцікі ў гадох.
– Не ў такія, сястра, ручкі папаў,
Каб часта ў вас у госцейках бываў.

А дзе тая крынічанька...

А дзе тая крынічанька
Голуб што купаўся?
А дзе тая дзяўчынанька,
З каторай кахаўся?
А ўжо тая крынічанька
Даўно замучона,
А ўжо тая дзяўчынанька
З другім заручона
Ой, я тую крынічаньку
Тыччам ператычу,
Ды я сваю міленькую
К сабе пераклічу.
Ой, я тую крынічаньку
Чаўном пераплаўлю,
Ды я сваю міленькую
К сабе перабаўлю.
Вой, стаяла калінанька
На заходзе сонца,
А плакала дзяўчынанька
Гледзячы ў ваконца.
Зажурылі, засушылі
Мяне, маладзеньку,
Яшчэ з войскам у свет далёкі
З'ехаў мой міленькі.
Не плач, не плач, дзяўчынанька,
Я к табе вярнуся.
Усёй душою, шчырым сэрцам
К табе прыхілюся.
Зажывём мы, запануем,
Як галубкоў двое,
І раздзелім з табой шчасце,
Долю і нядолю.

Божа ж мой міленькі, дзяўчыну люблю

Божа ж мой міленькі, дзяўчыну люблю.
Сам жа добра знаю – яе не вазьму.
Рад бы ўзяці – маці не вяліць.
Шкада пакідаці, ах, сэрца баліць.
Не так жа мне шкада, як ужо даўно,
Ужо прайшло тры года ўлюбляно.

Ды там, каля рэчкі, ды там, каля бору

Ды там, каля рэчкі, ды там, каля бору,
Клікаў казак дзеўку к сабе ў камору.
Не пайдзі, казаку, к табе ў камору,
Бо я маладзенька, баюсь пагавору .
Бо я маладзенька, баюсь пагавору.
Ня бойся, дзяўчына, ня бойся нікога,
Казак маладзенькі не скажа нічога.
Казак маладзенькі не скажа нічога.
І ночку не спала, другую не спала,
На трэцяю ночку ўзяла ды заснула.
На трэцяю ночку ўзяла ды заснула.
Казак насмяяўся, дзяўчына не чула.
На табе, дзяўчына, тры рублі на мыла,
Тры рублі на мыла, дзесяць на піва.
Мылам намывайся, півам напівайся,
Каб краска іграла, каб маці не знала.
Каб краска іграла, каб маці не знала

Ляцеў воран цераз сад зялёны

Ляцеў воран цераз сад зялёны
Ды стаў каліну кляваць.
Любіў хлопец маладу дзяўчыну,
Ды стаў забываць.
Яна ж, сволач, яго атравіла, ды стала яго пыціць:
Скажы ж мілы, скажы, чарнабровы,
Дзе нам цябе пахаваць?
Пахавайце мяне на Беларусі мілай,
Дзе зыходзяцца тры пуці:
Адзін на Кіеў, другі на Варшаву,
А трэці на самую Маскву.
Ляцеў воран цераз сад зялёны,
Ды стаў каліну кляваць.
Любіў хлопец маладу дзяўчыну,
Ды стаў забываць.

Крапіўка мая стрыклівая

Крапіўка мая стрыклівая,
Свякроўка мая журлівая,
Як журыць мяне, як дзень, дык ноч,

Адбіла мяне ад сям'і.
А ідзі нявеста ў чыста поле,
А стано нявеста пры дарозе,
Будзець мой сынку з вайны ехаць,
Будзець вярбіна хіліцца.
Прыйшоўшы дамоў хваліцца
Выдзеў, мамычка, чудовішча.
Стаіць у полі вярбінушка,
Кланілася да самай зямелечкі.
А ідзі, мой сынку, у нову клець,
Вазьмі, мой сынок, новы меч,
Ссячы вырбіне галоўку з плеч.
Секануў я раз – цела дастаў,
Секануў другі – дастаў крыві.
Секануў трэці – прамовіла:
Не сячы, не рубай – жана твая.
Хто цябе паставіў? – Маці твая.
Ах, маць, ты, маць-разлучніца,
Разлучыла мяне з табою,
Як рыбаньку з вадою.

ПРЫПЕЎКІ

1. Мой мілёнак худащавы,
Як стусіна гнецца.
А навяжу на канюшыне
Можа адпасецца.
2. Гаварыла свайму міламу:
«Не хадзі каля ракі».
Не паслухаў, утапнуў,
Толькі лапцем баўтануў.
3. З неба зорачка ўпала,
Снег растаяў на зямлі.
Дзе мы з міленькім сядзелі
Усе цвяточкі зацвілі.
4. Гавараць, я не красіва,
Красаты мне не купіць.
Меня мілы сагласіцца
Некрасівую любіць.

5. Мілы мой, гармонь чужая,
Купі лучшэ ты сваю.
Стане скушна і дасадна –
Ты сыграеш, я спаю.

6. Заўляку цябе, мой мілы .
Будзеш горкі, як зямля.
Восем раз жаніцца будзеш ,
Усё раўно вазьмёш мяня.

7. Я любіла беднага,
Любіла і багатага.
Прызнаюся, дзевачкі,
Любіла і жанатага.

8. У мяне ўхажораў многа,
Многа – многа, як адзін,
Два ў Оршы, Тры ў Польшчы,
І ў Германіі адзін.

9. А мой мілы лысы, лысы,
А куды ж яго адзець.
Калі зеркала не будзець ,
Буду ў лысіну глядзець

10.Прыезджалі мяне сватаць
На шэрай кабыле.
Усё прыданае забралі
А мяне забылі.

11. Рассыпаўся гарох
На чатыры кучкі.
А ў нашага музыканта
Залатыя ручкі.

12. Гарманісту на двухрадку
Я рамонак палажу.
Гарманіста маладога
Да сябе прываражу.

13. Коля, Коля, твае коні
Пад гарой не поены.
Коля, Коля, твае глазкі
Мяне непакоілі.

14. Кучаравая зараза
Я ў цябе ўлюбілася.
Пацалуй мяне тры разы
Каб я не забылася.

15. А на небе звездаў многа,
Адна ярчэ ўсіх гарыць,
А на свеце мальцаў многа,
Па адным душа баліць

16. Чаму лампа не гарыць?
Керасіну мала.
Чаму мілы не прыйшоў?
Не пусціла мама.

17. Каля лесу тучы ходзяць,
А ў вёсцы гром грыміць.
Мой мілёнак з другой ходзіць,
А ў мяне душа баліць.

11. ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ З ТЛУМАЧЭННЯМІ

Абадранцы пусьціліся ў танцы. У простым сэнсье гэтак прыказваюць тым, што ў непрызваітым выглядзе выступаюць перад людзьмі. Гэтак-жа прыказваюць людзям, якія бяруцца за справу, да якое непадрыхтаванья й няздольныя.

Абедаў, абедаў, а жывот ня ведаў. 1) Гэтымі словамі гаспадары перапрашаюць гасьця ці робяць яму вымову, што ён хоць доўга сядзеў за сталом пры ядзе, а страва ўся цэлая. 2) Гэтымі словамі работнік наракае на гаспадара, калі ён хоць і доўга сядзеў за сталом пры абедзе, але галодны, бо ежа была або няпрыгодная, або яе было мала.

Абіцаная шапка на вушы ня лезя. Гэтак упікаюць таму, які шмат абяцаў за аказаную дапамогу, але нічога ня даў.

Абіцанка-цацанка, а дурному радасьць. 1) Гэтак высьмейваюць паслухмянага, найўнага чалавека, што вера абяцанкам ліхвяра-ашуканца. 2) Гэтак прыказвае ашуканы чалавек, калі ашуканец не аддае, што вінаваты, а цеша абяцанкамі.

Аблізаў таўкач. Гэтак высьмейваюць таго дзяцюка, які езьдзіў да дзеўкі ў сваты, ды дзеўка адмовілася выйсьці за яго замуж.

Або іграй, або грошы аддай. Гэткія патрабаваньні ставяць да таго, хто ўзяў наперад плату, ды ня хоча выконваць умоўленай работы.

Або пан, або прапаў. Гэтак прыказвае той, хто рыхтуецца да рызыкоўнага чыну. Калі чын удасца, дык будзе ў павазе, славе й багацьці: будзе панам, а калі ня ўдасца, дык загіне, прападзе.

Або я – рабоя. Гэтымі словамі робяць параўнаньне, калі абое роўныя, адзін варты другога.

Аб свайго гаварыць – галава баліць. Гэтак наракае той, хто мае блізкіх з радні людзей, якія дрэнна сябе паводзяць і гэтым зьнеслаўляюць усю радню.

Абхадзіў туркі-баркі й воўча балотца. Прыказвае той, хто шмат хадзіў, нечага шукаючы ці прапытваючы.

Ад Бога грэх і ад людзей сьмех. Гэтак наракае чалавек сам на сябе, калі зрабіў нейкі праступак праз сваю сваволлю.

Адвага або мёд п'е, або кайданы трэ. Калі адважны чын удасца, дык чалавек будзе раскашавацца ў шчасьці, калі ж ня ўдасца, дык загіне ў кайданых.

Адзін хоць зьезж вала – усё адна хвала. Толькі гасьціннасьць і сяброўства дае чалавеку пашану й славу, скупасьць-жа й зайздрасць паніжае.

Ад Міколы правая зіма й правая лета. Сялянская заўвага аб тым, што запраўдная зіма пачынаецца ад зімовай Міколы, 6 сьнежня, а лета ад Міколы веснавой, 9 траўня.

Адно права праў. Рабі адну работу. Прыказваюць, калі нехта за колькі работ зразу бярэцца. Прыклад: «Ты, хлопец, адно права праў – калі ясі, дык еш, а не – вылазь з-за стала ды чытай».

Адну авечку стрыгуць, а сем трасецца. Прыказваюць, калі на аднаго зь вёскі спадзе раптоўная бяда, якая можа зваліцца й на кожнага іншага. Прыкладам, адну сям'ю апісалі й вывозяць на высылку, а ўся вёска дрыжыць ад страху, бо ўжо заўтра гэта ж можа здарыцца з кожным іншым.

Ад пекла адарваўся й да раю ні дастаўся. Аб тым, хто з благога месца вырваўся, але й у добрае ня змог папасьці.

Адпёк пірагі. Прыказвае той, хто адпомсьціўся за сваю крыўду.

Ад роднага таткі дорагі й латкі. Ня толькі тая спадчына дарагая ад блізкага чалавека, якая мае матар'яльную каштоўнасьць, але яшчэ даражэйшаю можа быць тая, што хавае ў сабе дарагі ўспамін аб блізкай асобе.

Ад сьніткі ногі як ніткі. Гэтак прыказвалі даўней, калі раньняй вясной варылі мяцьва з травы сьніткі, зь якога целу ня было пажытку.

Аж вочы на лоб лезуць. Прыказваецца пры падыманьні нечага цяжкага.

Аж вушы вянуць. Прыказваюць, калі нехта пры грамадзе бяз сораму выказвае брыдотныя словы, а таксама калі чуецца дакучлівы плач.

Ані рухнуў, ані вухнуў. Прыказваюць таму, які за зробленую ласку не сказаў ні «дзякуй», ні благога слова, бо-ж нават і сьвіньня, калі адыходзіць задаволеная ад карыта, дык рухне, а калі незадоўленая, дык вухне.

Апошняя ў папа жонка. Прыказваюць таму, хто ня хоча нечага апошняга аддаць, бо ўсё можна набыць, толькі праваслаўны сьвятар другі раз ня можа жаніцца.

Аўгіня нявінна й Ігнат ні вінават. Прыказваецца, калі ў сям'і нейкая бяда ці дрэнная прыгода, калі кажны правуецца, што ён тут ня вінны ды звальвае віну на іншага.

Ах ты, злодзі паяёк, цябе білі, а я ўцёк. У простым сэнсе справа гэтак выглядае: Два злодзеі пашлі красьці яйкі. Аднаго злавілі ды білі, адругі ўцёк. Той, што ўцёк, лаяў свайго паплечніка й абвінавачваў яго ў зладзействе. Гэтак прыказваюць, калі прапышны злачынец абвінавачвае злачынцу другога, з малымі праступкамі. Гэты злачынец абвінавачвае не за самое злачынства, а за тое, што той ня мог канцоў пахаваць.

Баба качаргу міняла й тры дні гуляла. Прыказваюць ахвотнікі да дармавой выпіўкі, каб намовіць свайго сябру ставіць барыша, калі той нешта прадае ці купляе.

Баіцца, як чорт крыжа. Прыказваецца, калі нехта ня хоча спатыкацца з сваім праціўнікам і далёка яго абходзе.

Бакі парваць. Насьмяяцца ў вахвоту.

Бахі забівая. Аб чалавеку, які адпіраецца ад сваіх словаў ці чынаў: «Ён бахі забівае, што там ня быў і нічога ня ведае».

Бацька пайшоў сабакам сена касіць. 1. Гэтак кажуць дзеці, якія ня знаюць свайго бацькі. 2. Гэтак кажуць і тыя дзеці, якіх бацька сядзіць у вязьніцы за крымінальныя злачынствы. 3. Гэтак кажуць і тыя, якіх бацька выракся й круціцца нейдзе па сьвеце.

Бацька шапкі ні купіў – ніхай вушы мерзнуць. 1. Прыказваюць да тых, якія ня маючы моднай адзежы, будуць мерзнуць, але не апрануць адзежы простаі. 2. Прыказваюць таксама тык ганарыстым людзям, што, калі ім не ўдалося заняць высокай паважнай працы, дык гатовы галадаць, але ня будуць працаваць на простаі рабоце.

Бачыў кум сонца? Гавораць, калі паказваюць прастаку няхітры сакрэт пры працы, якога ён перш не разумее.

Бедны ў балоця. Гэтак даўней прыказваў той, каго называлі бедным, бо ніхто, апрача старцаў – убогіх, ня любіў, каб звалі яго бедным. Бедным называлі чорта, які прымушаны вечна сядзець у балоце.

Белы, як сьнег на кузьні. Жартаўлівае прыраўнаньне. На кузьні сьнег заўсёды чорны.

Бі й таўкачом, абы было па чом. 1. Можна чалавека цяжка караць, але перш трэба разабрацца, ці ён вінен. Тут «па чом» – ці ёсьць за што. 2. Хоць чалавек і вінен, але калі слабы на здароў'і, дык ня можна цяжка караць.

Благая тая птушка, што свае гнездо паскудзя. Аб чалавеку, які высьмейвае й абнеслаўляе сваю сям'ю, радню, народ.

Благоя палажэньня й добраму спакушэньня. Добрая рэч не павінна ляжаць напаяўцы, бо на яе можа паквапіцца й добры чалавек. Калі добрая рэч будзе без дагляду, дык яна зьвядзе й добрага чалавека.

Бога хвалі, алі й чорта ні гняві. Калі рабіць дабро добраму, дык ад яго можна спадзявацца яшчэ больш дабра. Але калі без патрэбы наклікаць на сябе гнеў благога чалавека, дык ён можа шмат пашкодзіць.

Бог звідзя чый баран, а чый певень. Прыказвае пакрыўджаны, каб напамніць Богу, што ягоная шчырэйшая ахвяра. Прыказка паходзе ад казкі: Багаты прынёс у бажніцу Богу на ахвяру пеўня, а бедны прывёў барана. Калі трэба было здаваць ахвяры, дык багаты адабраў у беднага барана ды здаў на аўтар, а беднаму кінуў пеўня. Бедны, калі клаў на аўтар пэўня, выгкнуў: «Бог звідзя чый баран, а чый певень».

Бог і лесу ні зраўняў. Прыказваюць да таго, што людзі розныя: есьць прыгожыя й брыдкія, высокія й малыя, добрыя й благія, бедныя й багатыя.

Бывалы! Быў раз у царкве й два разы ў млын – і там гу-гу-гу, і там гу-гу-гу, і разабраць ні магу. Прыказваюць, каб высьмяць мала бывалага й мала дазнанага чалавека.

Вазьмі вочы ў жменю. Кажуць, калі нехта адмаўлlecца, што ня бачыць відавочнага: «Калі ня відзіш, дык вазьмі вочы ў жменю».

Вазьмі дый пакінь. Гэтак прыказваюць заміж «пакінуў»: «Яму нейкія матылі ў галаву ўбіліся, дык ён вазьмі дый пакінь жонку й дзіця ды пакруціўся ў сьвет».

Вольнаму воля, а шалёнаму поля. Прыказваюць, каб разрозніць запраўдную волю ад шаленства злачынцаў, якія злачынства называюць воляю. Свае шаленства чалавек павінен праяўляць у полі, а не між людзей.

Воўча доля расьце скора. Ёсьць такое вераньне, што калі маладая жывёліна скора расьце, дык яе воўк зьесьць. Прыказваюць, калі прыгожая дзяўчына-падлетак хутка расьце, бо яе хутка замуж; возьмуць.

Вусы белыя – рукі чорныя. Вусы белыя, бо ўжо стар, рукі чорныя, бо гаспадар. Гэтак прыказвае аб сабе паважны й не малады вясковы гаспадар.

Выбачай, алі болі ні дакучай. Гэтак жартам прыказвае госьць, калі гаспадар перапрашае яго словам «Выбачай». Госьць гэтым быццам перапрашае гаспадара, што надакучыў.

Выбраў з гурту курту. Прыказваюць на дзяцюка, які меў магчымасьць узяць сабе добрую дзеўку за жонку, выбіраў лепшую, ды выбраў нікуды нявартую.

Выплюнінага ні падніміш. Прыказваюць таму, хто без патрэбы апастыляецца з чалавекам, да якога пазьней трэба будзе зьварнуцца ў патрэбе. Найчасьцей гэтак прыказваюць, каб папярэдзіць некага, які без патрэбы пачынае апастыляцца зь нявінным чалавекам.

Вырванская вуліца. Гэтак называюць тое месца, дзе ўвачавідкі крадуць, з рук вырываюць.

Вясельля – чортава прысельля, а хрэсьбінкі, рады – дай Божа кожныя гады. Прыказка старэйшых а б тым, што на вясельлі хоць можна дастаткам зьесьці й выпіць, але моладзь часта ўшчынае бойку. А на хрэсьбінах можна й выпіць, і закусіць, і ў дадатак спакойна.

Галетная сірата. Бездапаможная сірата бяз маткі й бяз бацькі.

Галодны ня думая пад’есьці. 1. У простым сэнсье гэтак гавораць аб галодным чалавеку. 2. Прыказваюць, калі зайздрывы чалавек пачынае багацець.

Гарую, бацюшка, гарую, з аднэй карчмы ў другую. Жартаўлівая прыказка. Быццам гэтак п’яніца жаліўся сьвятару аб сваім горы.

Гэта табе ня леташнія дразды. Прыказваюць таму, хто абяцае моцна трымаць сакрэты, хоць раней ня раз гэтак сама абяцаў, але заўсёды выдаваў іх. Гэтая прыказка паходзе ад казкі: Хлопец пайшоў да сьвятара спавядацца. Сьвятар упэўніў хлопца, што ён будзе трымаць у сакрэце ўсё, што хлопец яму скажа на споведзі. На споведзі хлопец прызнаўся, што ведае драздова гняздо ў ліповым дуплі. Калі назаўтра хлопец пайшоў глядзець сваіх драздоў, дык іх там ужо ня было. Калі налета той-жа хлопец пайшоў ізноў да споведзі да таго самага сьвятара, дык той і цяпер пачаў упэўніваць, што ня выдасць сакрэтаў сказаных на споведзі. На гэта хлопца выкрыкнуў: «Гэта табе ня леташнія дразды».

Гвалтам адабраць – адбярэш, алі даць – ні дасі. Калі нехта адмаўляецца ад пачосткі ці нейкай матар’яльнай дапамогі.

Да асеці! Да асеці! – Ды куды Бог панясеці! Прыказвае той, у каго пытаюць, куды ён ідзе, а ён ня хоча сказаць праўды. Прыказка пайшла ад казкі аб цыгану: Цыган наняўся ў селяніна касіць, але ён сказаў што баіцца зыгу й дзеля гэтага папрасіў у селяніна кажух зь сярмягай і надзеў іх. Калі сонца стала падаграваць ды авадні пачалі лётаць каля цыгана, дык цыган пачаў тупаць ды кружка бегачь. Тады селянін яму крычыць: «Да асеці! Да асеці!» – гэта значыць: бжы ў восець, бо там халадок. Цыган – жа яму на гэта адказвае: «Ды куды Бог панясеці!» – задраў на галаву кажух зь сярмягай і пабег у лес, і больш да селяніна не вярнуўся з цыганом разам прапалі й кажух зь сярмягай.

Да пары жбан ваду нося. 1. Калі нешта старое паламалася. 2. Калі нехта памёр. 3. Калі зловяць злодзея, што доўга краў.

Давялося чарвяку на вяку. Высьмейваюць таго, каму здарылася пабываць далей ад месца свайго сталага прабываньня, ды налі ён, вярнуўшыся, апавядае свае мала цікавыя прыгоды, як нешта асабліва важнае.

Давяроная праўда. Прыказваюць, калі хочуць упэўніць, што гэта праўда, якая не падлягае сумліву.

Дагледзіў на паповы сані. Калі нехта некага так блага даглядаў ці лячыў, што той памёр.

Дай Божа гасьця, а гаспадар каля яго пажывіцца. Прыказвае гаспадар, бо пры гасьцях і сам чарку вып’е ды лепшай ежы зьесьць.

Дай Божа, каб пілося, елася й болі хацелася. Гэтак жартуюць гаспадары, калі частуюць гасьцей.

Дай Божа налета болі за гэта. Прыказвае гаспадар, калі зьбірае апошняе збожжа з току на аб малотках.

Дай Божа тую зьвярыну, што ходзя дзвярыма. Лепей есьці мяса з свойскай, выгадаванай на гаспадарцы, жывёлы, чымся зь дзікай, забі тайна паляваньні зьвярыны.

Дай Божа ў добры час сказаць, а ў блягі памаўчаць. Прыказвалі сяляне, каб засьцерагчыся ад урокаў, бо верылі, што сам свае можа ўрачы, калі скажа пад нядобры час. Прыказвалі гэтак і калі хвалілі сваю жывёлу ці збожжа.

Дай Божа ўсё ўмець, але ня ўсё рабіць. Добра разьбірацца ў розных работах, але рабіць іх толькі пры вялікіх няшчасьцях, калі сям'я пахварэе ці павымірае.

Дай Божа чутая відзіць. Прыказваюць, калі пачуюць добрую, хоць і мала праўдападобную навіну.

Дакажы славы. Гэтак заахвочваюць выканаць цяжкую работу.

Далі каляду. Прыказваюць, калі некага без пары адправілі з работы ці звольнілі з працы.

Дар за дар. За зробленае дабро трэба адплаціцца дабром, або – за прычыненае ліха ліхам.

Дар за дар, а дарма нічога. Адплата строга па заслугах.

Дзе баліць, там і лучаіцца. 1. Бывае часта, што ўдараць ізноў раней пашкодзанае месца на целе. 2. Калі аднаўляюцца мінулыя, яшчэ незаспакоеныя беды й балючыя перажываньні.

Дзе добрыя дочки дзяюцца, а дзе блягія нявесткі бяруцца? Гэтак разважае той, хто чуе, што кажная матка хвале сваю дачку, што па дабраце няма ёй раўні ў сьвеце. Калі-ж гэтая самая дзяўчына выйдзе замуж, дык сьвякроў яе гане, што гэткай блягой няма другой у сьвеце.

Дзе любюць, дык і туды ні ўчашчай, а дзе ня любюць, дык там і нагой ні бывай. Навука бацькоў сваім дзецям, каб зачаста ня бывалі там, дзе іх любяць, бо надакучаць і там.

Дзеля дружбы й цыган вешаўся. Жартуюць з таго дзяцюка, які на кірмашы палез бараніць свайго сябру й сам дастаў па карку.

Дзе піва п'юць, там і разьліваюць. 1. Калі пры пачостцы разьліваецца пітво. 2. Прыказваюць, калі пры разьзеле нейкай маёмасьці здараецца невялікі ўбытак.

Дзісятая вада на кісялі. Прыказваюць гэтак аб далёкім сваяцтве, калі яно часам ставіцца за перашкоду жанімства. Ваду на кісялі мяняюць гэткамі парадкам: змолаты авёс разам з пасеямі намочваюць вадой. Праз 5–3 гадзін цэдзяць усё праз рэшата. Пасеі, што засталіся на рэшаце, выціскаюць рукамі ды ізноў намочваюць, а праз колькі гадзін ізноў працэджваюць ды

выціскаюць. І калі гэтыя пасеі перамыюць гэтак разоў зь дзесяць, дык дзесятая вада будзе чыстая й зусім непадобная да першага цэду.

Дзякуй! – Выбачай! – Алі болі ні дакучай! Прыказваюць, калі частуюць няпрошаных, ці нямілых гасцей. Госьць дзякуе за пачостку, гаспадар для ветлівасці перапрашае «Выбачай!», але ў думках дадае: «Алі болі ні дакучай!».

Дзякуям ні адбыць – трэба заплаціць. 1. Прыказвае госьць і гэтым нібы запрашае гаспадароў даведацца да яго на пачостку. 2. Гэтак прыказвае гаспадар публічнага харчавання, калі знаёмы наведальнік хоча адбыць самым «дзякуям» за абед.

Добра ў людзях, алі цяжка ў грўдзях. 1. Аб тым, што хоць і добра часам жыць у чужым краі між чужых людзей у выгодзе, але ў грудзях баліць з нуды па родным краі. 2. Прыказваюць гэтак, калі на заработках добра зарабляецца, але ад цяжкой працы баляць грудзі. 3. Гэтак прыказвае нявестка, калі пайшла замуж у добрую хату, але ей там цяжка жыць, бо трэба кажнаму дагаджаць і за крыўду змаўчаць.

Добраму чалавечку добра й у запечку, а благой благоце брыдка й на куце. Заслужаны й паважаны чалавек свае павагі й славы ня траце й на другарадным месцы.

Добры дзень вам! – Ці рады вы нам? Прывітваюцца жартаўліва неспадзявання госьці.

Дорага ня тое, што ў год, алі тоя, што ў рот. 1. Прыказвае той, хто прадае ўборы, ці іншыя дарагія рэчы, каб купіць харчоў. 2. Прыказвае той, хто пераплачвае за хлеб, пі за іншыя рэчы, якія вельмі патрэбныя.

Дурань дурня зная, дурань дурня й чапая. Прыказваюць таму, хто зь недарэчным у жарты ўступае.

Дурня доўга інукаць ня трэба – ён сам сябе пакажа. Прыказваюць аб тым, хто пры грамадзе недарэчнае слова скажа.

Едзя ні на снасьці, а на шчасці. 1. Прыказваюць таму, каму пашэнціла праехаць на благой снасьці бяз выпадку. 2. Аб тым, каму пашэнціла выйсьці зь небясьпекі.

Еду ў Рыгу па соль, па скрыгу. Адказвае той, у каго пытаюць, куды ён едзе, а ён ня хоча сказаць. Прыказка гістарычная, паходзіць з часоў, калі ездзілі ў Рыгу па соль.

Еж капусту із грыбамі, дзяржы язык за зубамі. 1. Гэтак напамінаюць, каб за ядой пустога не гаварыць. 2. Гэтак папераджаюць, каб трымаць сакрэт.

Жаніся, каб дурні ні зьвяліся. Прыказваюць таму, каго хочуць упікнуць у ягонай дурноце.

Жонка – мужыкова пячонка. Якая б жонка ні трапілася, але зь ёй трэба век дажываць.

За душу барыся, а за кішэнь ні бярыся. Прыказваюць таму, хто пачынае спрачацца за сумленнасьць іншага, якога ён добра ня ведае, бо й за сваю кішэню ня можна спрачацца, магло ж быць, што нехта нешта падкінуў у кішэнь. Спрачацца можна толькі за свае сумленьне.

Замуж хоць у пятніцу. Прытыкаюць тэй дзяўчыне, якой пара замуж ісьці, а яна нейкай работы ня ўмее або ня хоча рабіць.

Запала клямка. Прыказваюць, калі каму-небудзь стала немагчымым наведваць нейкі дом ці сям'ю.

Заручаны – разлучаны, вянец – усяму канец. Прыказвае той, хто дамагаецца, каб пасья заручынаў вясельле разрабіць.

З гэтага квасу піва ня будзя. Прыказваюць, калі дапушчаюць, што нейкая распачатая справа ня дасць пажаданага выніку

Здароваму бацьку й вады шкадавала, а калі ўміраў, дык нажом зубы разьнімала ды малако давала. Гутарка тут аб благой дачцэ. Прыказваюць аб тых людзях, якія здзекваліся з сваіх ахвяр, а калі іх давялі да сьмерці, дык для людзкога вока сталі дапамагаць ім і іх усхваляць.

З ласкі на пацеху. Прыказваецца, каб ухіліцца адказу на пастаўленае пытаньне: За што ты яму даў грошы? – З ласкі на пацеху. За што ты яго пабіў? – З ласкі на пацеху.

З маёй рукі пойдучь (павядуцца) вароны й гракі. Прыказваюць гандляры, калі прадаюць жывёлу на хоўлю, хвалячы сваю «лёгкую руку».

З маладосьці грызьці косьці, а пад старасьць мяса есьці. Лепей з малада пагараваць, каб прыдбаць нешта на старасьць і пражыць яе бяз турбот.

Ззя, ззя дый блісь! Гэтак жартуюць, калі дзяўчына выкручваецца перад люстэркам.

Ігрушка – мінушка, летца мінецца, а ў вочы трэба глядзецца. За малаважную прычыну ня варта ніколі звадкі рабіць, бо малая крыўда скоро забудзецца, а толькі будзе сорамна спатыкацца з чалавекам, зь якім апастыліўся.

І крошачкі пабраў. Прыказваецца, калі дзіця вельмі падобнае да бацькоў і выглядам, і з натуры. «Якраз як бацька – і крошачкі пабраў!»

І лапкамі накрыўся. Прыказваюць, калі нехта завінаваціўся, а посьля ўхіляецца й гутарку аб сваім даўгу заводзіць. «У мяне сусед пазычыў грошы дый лапкамі накрыўся».

Ільля нарабіла гнільля. Сьвята Ільля прыпадае 20 ліпеня. Гэтым часам часта ідзе дождж, дык сена й снапы гніюць.

І ў віраб'я ёсьць злосьць. Гэтак прыказваецца, што злосьць ня ёсьць ганебнай зьявай у натуры чалавека, бо за крыўду ў сваю абарону ня толькі чалавек, але й малая істота верабей можа зазлаваць.

Ішлі лысы із пляшывым – знайшлі яны грэбінь. – Ты лысы, я пляшывы, – ён нам ні патрэбін. Жарт. Прыказваюць, калі грамада набыла можа й дарагую, але непатрэбную рэч.

Каб гаварыць зь ім, дык трэба зьлезнага бобу пад'есьці. Прыказваюць аб тым, з кім цяжка згаварыцца, ці каго цяжка пераканаць. Боб – трывалая яда, а «злезны боб» бадай, што яшчэ трывалейшы, вось таму й трэба зьлезнага бобу пад'есьці», каб быць вытрывалым ды некага перагаварыць.

Каваль куде – жонка пуде. Калі ў кавалю ёсць работа, дык ёсць і грошы, а тады жонка пуде, бо багатая.

Казала качарга гуляці да чацьвірга. Даўней вясельле ў Беларусі звычайна працягвалася да серады, але калі госьці разгуляюцца, дык працягвалі вясельле й да чацьвярга. А калі й у чэцьвер госьці не разыходзіліся, дык гаспадару даводзілася разганяць вясельле качаргой.

Калі баба хрома, дык сядзі дома. 1. Тут прыказваецца да таго, штокалі хто нядужы, дык хай не бярэцца за цяжкую работу. 2. Хто няздольны да нейкае работы, хай за яе не бярэцца.

Калі валіцца малы, дык Бог падкідая падушачку, а калі стары валіцца, дык Бог падкідая барану. Прыказваюць, калі стары зваліцца, дык звычайна скалечыцца, ці заб'ецца, а малы пры гэткай – жа прыгодзе застаецца непашкодзаны.

Калі вісець, дык за абедзьве нагі, Калі пачаў нейкую справу, хай сабе й рызыкаўную, даводзь яе да канца.

Калі дало зрабіць, дык дасць і зьесці. Сялянскія заўвагі аб надво'і: Калі сухое лета й няма перашкоды ў зборы збожжа й сена, дык прыйдзе марозная зіма, статак зьесць больш корму, і сена нястане.

Калі дзень даўжэя, дык нітка караея. Жаночая прыказка, бо бабы й дзеўкі найболей спрадаюць кудзелі вечарамі й досьвіткамі, калі доўгія ночы. Калі ж дзень стане доўгі, тады яны адрываюцца ад пражы на іншыя работы ў гаспадарцы.

Калі мазур ехаў на кірмаш, дык агуркі абіраў (ды еў), а калі ехаў зь кірмашу, дык шалупіны падбіраў (ды еў). 1. Гэтак высьмейваюць ганарыстасць мазураў. 2. Высьмейваюць таго, хто ня ўмее кіраваць сваімі запасамі, ня думае аб заўтрашнім, а жыве толькі сян'няшнім днём.

Калі нам жаніцца, дык тады ноч мала. Прыказвае той, хто бярэцца за паважную справу, а тут часу не хапае, ці здараюцца іншыя перашкоды. Магчыма гэтая прыказка паходзіць з старых часоў, калі ночы кралі дзяўчат на жонак.

Калі пан з паноў, дык аддасць валоў. Паважны й разважлівы чалавек ніколі ня будзе ўмешвацца ў дробязныя справы. Прыказка паходзе ад казкі: Валы аднаго селяніна зазыгавалі ды пабеглі праз дворную зямлю. Дворныя парабкі загналі валоў у панскі хлеў. Селянін пашоў у двор па валы. Там, стаўшы на ганку, у голас разважае: «Калі пан з паноў, дык аддасць валоў, бо паны, што вышлі з прастакоў, дзёрскія й хамаватыя, а паны радавітыя людзі паважныя й бяз дай прычыны чапіцца ня будуць». Калі пан пачуў гэткае сялянскія разважаньні, сказаў аддаць валоў, бо кажны пан хоча, каб яго ўважалі за «пана з паноў».

Калі свая хатка, дык і качарга матка. У сваёй хаце можа й павінен і качаргой бараніцца ад нападу.

Калі хлопці калок зачэша, дык мая права жаніцца. Калі зачэша кол, можа й плот загародзіць, а калі загародзе плот, дык можа быць і гаспадаром.

Калі хто захоча ажаніцца ці замуж выйсьці, дык ніхай надзеня глухую шапку. Гэтак прыказваецца дзеля таго, што звычайна посьля заручын маладому ганяць маладую, а маладой маладога. Калі маладыя будуць браць пад увагу гэтыя намовы, дык ніколі не пажэняцца.

Калі хто захоча пабачыць чорта, дык ніхай паглядзіць на п'яную бабу. Прыказваюць гэтак, калі п'яная бабу лаецца й ня прыстойныя песьні пяе.

Калядная ночка – бацьку сарочка. Гэтак даўней прыказвалі дзяўчатам, бо за доўгую ноч у Калядоўку можна было гэтак шмат напасьці, што хапіла – б і на доўгую бацькаву сарочку. Дзяўчаты пралі позна ўвечары й досьвіткам.

Каму гараваць, таму ні ўміраць. Ёсьць такая вера ў народзе, што хто радзіўся на гора, той без пары не памрэ. Прыказваюць, калі памёр нехта малады, што жыві у багацьці й выгодзе.

Каторы сабака брэша, той ні кусая. Той вышэй службова пастаўлены чалавек, які сварыцца, а навет і лаецца за благую работу на падуладных, звычайна гэтых падуладных не прыцягвае да адказнасьці. А той, які не папярэдзе, а навет і не пасварыцца, часта ўдае падпарадкаванага сабе й прыцягвае яго да адказнасьці.

Кожнаму трэба сваю галамянку агрызьці. Галамянка – голая костка. Даўней людзі мелі веру, што добрае й благое жыцьцё назначана кожнаму пры нараджэньні. Аднаму прызначана адгараваць сваё гора з малада, а другому пад старасьць.

Круці ні круці, а трэба ўмярці. Прыказваюць таму, у каго здарыўся цяжкі выпадак, ад якога немагчыма ўхіліцца. Прыказка паходзе ад казкі: Адзін чалавек мог бачыць сьмерць. Ён зрабіў сабе ложка на круцёлцы й калі толькі сьмерць падыходзіла да ягонай галавы, каб задушыць, ён пава-рочваўся да сьмерці нагамі. Гэтак ён доўга змагаўся і зь сьмерцяй, аж нарэшце яна сказала: «Круці ні круці, а трэба ўмярці».

Крычыць, як сьвіня ў плот ушчаміўшыся. Прыказваюць, калі нехта дзіка, нема крычыць ды ня слухае, што іншыя кажуць.

Купіў за пяць пальцаў. Гэта азначае: схапіў пяццю пальцамі, украў.

Лахі пад пахі. Прыказваюць на валачашчага чалавека або на таго, каго праганяюць з дому, ці хто самавольна пакідае дом.

Лезя, як жаба на купіну. Прыказваюць, калі не паважны чалавек імкнецца ў кампанію паважнейшых.

Лезя, як муха ў смалу. Калі неразважлівы лезе туды, дзе можа быць яму пагібель.

Лепі з разумным згубіць, як з дурным знайсьці. Калі з разумным згубіш, дык ён нікому ня скажа й людзі ня будуць сьмяяцца. Калі – ж з дурнем знойдзеш, дык ён адразу пахваліцца, і знойдзеную рэч адбярэць.

Лепі свае благоя, як чужоя добрая. Свая, хоць і благая гаспадарка. але дае сякую – такую карысьць, а чужая добрая – ніякой.

Лёстачкамі дух выня. Прыказваюць, калі нехта ласкай і прыдобрываньнем спэкулюе на сумленьні даверлівага, каб яго ашукаць.

Лёстачкі падпуская. Прыказваюць, калі нехта пачынае прыдобрывацца, каб нешта сабе выманіць.

Лісіца жука на леташнім вогнішчы пікла й казалася: «Сьпёкся, падсох, аж трашчыць!» З казкі аб лісіцы. Прыказваюць, калі нехта хвале сваю бласлаўную ежу ці работу.

Лісіца пад барану ад дажджу хавалася й казалася: «А ўсё – ж ні кожная капка капня!» З казкі аб лісіцы. Лісіца ад сабак пад барану хавалася, а казалася, што ад дажджу. Калі нехта робе паважныя захады, але, каб ня выдаць сакрэту, паясьняе свой паступак малаважнай прычынай.

Май усяго даволі, а бяды ніколі. Пажаданьні дабра.

Маладось – дурнось. 1. Прыказваюць старыя, калі ім успамінаюць іхныя памылкі й дурноту ў іх маладыя гады. 2. Гэтак старыя прыказваюць на не паважныя паводзіны маладых.

Малы жук ды вялікі гук. Калі малы чалавек ды вялікага крыкуна робе.

Малыя дзеці – малы й к лопат, а вялікія дзеці – вялікі й клопат. Прыказваюць бацькі, калі ёсьць шмат выдаткаў на большых дзяцей або калі дзеці распусныя ды робяць бацьком шмат клопату.

Маляр мажа ды ня еўшы спаць ляжа. Прыказваюць мастаку, калі ягоная праца матар’яльна яго не забяспечвае.

Мама, мама! Вось мяне хлопцы любяць, бо калі шыйду на вуліцу, дык за кулакамі сьвету ня віджу. Жарт на прыказку: «Хто любіцца, той чубіцца».

Мець на воку. Ня выпускаць з зроку, сачыць за нечым.

Мора нап’ецца й бірагам застанецца. Прыказваюць тады, калі нехта наракае, што багатыя забіраюць сабе ўсё багацьце, а бедным нічога не застаецца. Калі ў мора ўплыве болей вады, чымся яно можа стоўпіць, дык гэтая вада расплываецца й на берагі. Калі багатыя зьбяруць болей багацьця, чымся яны могуць спажыць, дык часыць багацьця расплывецца ад іх і да іншых.

Мужык, дык мужык, алі Ганулін, а ня твой. Прыказвае селянін, калі яго лаюць мужыком, бо толькі той мужчына мужык, хто мае жонку.

Мы ні дзіля таго жывём, каб есьці, а дзіля таго задзім, каб жыць. Чалавек павінен жыць для нейкай высокай ідэі, а есьці мусе для таго, каб падтрымліваць жыцьцё.

На барышы, што хочыш брашы. 1. Калі пры сватаньні ці з боку дзяцюка, ці з боку дзеўкі ставяць нейкія ўмовы ці робяць засьцярогі. 2. Калі пры куплі жывёлы нехта пытае, ці тая жывёла мае нейкую ганьбу.

Набраўся, як жаба гразі. Гавораць на таго, хто сілу страціў ад гарэлкі ды ў бруд укачаўся.

Набрахала на свой хвост. Калі нехта праз свой язык сябе выдасць. Паходзе з казкі аб лісіцы, калі яна брахала на свой хвост ды наклікала на сябе сабак.

На галодны зуб добра й гэта. Калі беднаму нейкі, хоць і несамавіты дабытак дастанецца. Паходзе ад казкі аб лісіцы, што гэтак казалася, калі знайшла жука.

Надзьмуўся, як мыш на крупы. Прыказваюць на таго, хто пагневаўся.

На жывой касьце мяса нарасьце 1. Прыказваюць, калі прадаюць худое скацьцё. 2. Гэтак цешаць выпадкова абяднелага чалавека, бо калі сам будзе жьў ды здароў, дык гаспадарку) набудзе.

На Каляды сарочку надзівай новую, на Вялікдзінь – бялёвую, а на Сёмуху – сьмяротную. На Каляды з пад кажуха ня відаць і новай суравой сарочкі. На Вялікдзень выбеленую – бо ўжо можна расхінуць кажух, ужо цёпла. На Сёмуху бывае душна й можна надзяваць старэнькую вынашаную сарочку, як на сьмерць.

На лес гукні, дык лес уныя. Калі на каго – небудзь выдумаюць нейкую напасьць, калі на яго натоўпам загавораць, дык гэта можа адбіцца ня толькі на ягонай славе, але й на здароў'і, бо навет лес унывае, калі безпатрэбы на яго гукаюць.

Налі ды выіш. Аб няздольным да нічога чалавеку, які можа толькі гатовае (налітае) зьесьці.

На людзкі сьмех. Прыказвае той, каму даюць нейкую недарэчную парадку.

Нарэчас. Кажуць, калі нешта адбываецца вельмі рэдка, выпадкова.

На сваей лаўца й памерці добра. Бо сумленьне будзе чыстае, што не нарабіў заміну чужым людзям.

На суд ідуць – абодва хвалюцца. А з суду ідуць – адзін хваліцца. Калі на суд ідуць – кажны спадзяецца выйграць справу. Ідучы з суду, толькі той хваліцца, хто выграў.

Наўзьвей вецір. Калі ідуць нечага шукаць, ня ведаючы, дзе яно ёсьць, а вось мо' дзе натрапіцца выпадкова.

Навучыўся на пень брахаць. Кажуць, калі пачуюць, як нейкі падлетак навучыцца брыдотныя словы гаварыць.

На хаценьня ёсьць цярпеньня. Адказваюць таму, хто свой праступак паясьняе тым, што яму гэтага захацелася.

Нашу дачку пазнаюць і ў андарачку. Добра выхаванага й з добрай радні людзі будуць паважаць і ў простым уборах.

Нашы слугі пагнуліся ў дугі. Калі работа ў гаспадарцы няробленая, бо работнікі або хворыя, або гультаі.

Неба кажа, што боты, зямля кажа, што босы. У простым сэнсе аб ботах, якія зверху добра выглядаюць, а знізу дзіркі. Прыказваюць, калі з выгляду рэч добрая, але няпрыгодная да ўжытку.

Нейкія матылі ў галаву ўбіліся. Аб тым, хто мае азнакі ненармальнага розуму.

Нешта нейкая ды некуды паўзе. Жарт з чалавека, які хваліцца, што ўсё ведае, але простае рэчы не пазнае, тлумача пасвойму ды незразумела для іншых. Паходзе ад казкі: Старыя людзі ўбачылі першы раз рака й пытаюцца ў бывалага, што гэта, а ён адказвае: – Старыя дурні глідзяць і ня ведаюць, што нешта нейкае ды некуды паўзе.

Ні дома, ні замужам. Прыказваюць аб чалавеку, які з аднаго месца працы сарваўся, а на другое не згадзіўся. Прыказка паходзе ад тае дзеўкі, што вышла замуж, але адышла ад мужа.

Ніжанаты б'е жонку, а базьдзетны – дзяцей. Прыказваюць аб тым, які хваліцца, што каб ён меў сілу на сьвеце, дык усюды парадак зрабіў і ўсе добрасумленна выконвалі б свае абавязкі. Так, як і нежанаты кажа, што ўпартую жонку зрабіў бы пакорнай, а базьдзетны – што дзяцей-неслухаў зрабіў бы паслушнымі.

Ні за гэта біта, што хадзіла ў жыта, алі за тоя, што дома ні начавала. Прыказваюць, калі пакараны чалавек перакручвае сваю віну на добрыя чыны, і кажа, што быццам пакаралі яго нявіннага. Муж біў жонку не за тое, што хадзіла жаць жыта, а за тое, што дамоў нанач ня прышла.

Ні сьпячэцца ды звалачэцца. Прыказваюць, калі няма часу нейкую работу доўга цягнуць, каб яе лепш зрабіць, а стараюцца скончыць яе абы як, каб як найхутчэй ужыць ці спажыць. Прыказка паходзе з казкі пра лісіцу: – Лісіца злавіла жука ды пякла на летапнім вогнішчы. Калі жук спаўзаў з вогнішча – лісіца адкідала яго назад лапай. Нарэшце яна сказала: «Ні сьпячэцца ды звалачэцца» – ды зьела.

Ні так бойся злодзія, як п'яніцы, бо злодзі цягня дамоў, а п'яніца з дому. Гэтак перасьцерагаюць дзеўку, калі да яе сватаецца п'яніца. Параўнаньне зробленае не дзеля таго, каб злодзея пахваліць, але каб паказаць, што п'яніца ў сямейным жыцьці стаіць ніжэй і за злодзея.

Носіцца як дурань з дзьвярыма. Калі нехта пілнуецца нечага непатрэбнага й бескарыснага. З казкі: Пайшлі красьці разумныя й дурны. Разумныя набралі ў сьвірне збожжа й сала, а дурны бача, што ў сьвірне ўсяго шмат і ўсяго не забярэш, дык ён выняў дзьверы ды панёс у лес. Ён думаў, што калі ў сьвірне ня будзе дзьвярэй, дык калі хаця можна будзе прыйсьці ў сьвіран і набраць, чаго трэба.

Носіцца як кот зь сілядцом. Калі нехта ня спускае зь языка гутаркі аб нейкай сваей улюблёнай рэчы ці аб сваім улюблёным чалавеку.

Ну, брацьця, за кій брацца. Прыказваюць, калі наўрэлася нейкая цяжкая работа грамадзкага характару, якую трэба на некага ўзваліць. «Брацца за кій» знача – лясаваць. Кажны па чарзе бярэцца за кій, а каму прышлося накрыць канец кія, той нешта й вылесававу – добрае ці благое.

Ня будзь ні горак, ні салодак. Навука дзецям і падлеткам, каб яны ня былі ні апрыкронікамі ні падхалімамі.

Ня голіна, а стрыжана. Калі ўпарты ў спрэчцы хоча давесьці, што ягоны верх. З казкі: Мужык і жонка ішлі дарогай ды ўбачылі сучку з апараным бокам. Мужык кажа – «Як брытвай выгалена!» А баба кажа: «Не. Як ножніцамі выстрыжана!». Яны ішлі ўсю дарогу й спрачаліся. Нарэшце мужык уздаваўся ды піргнуў жонку ў раку. Жонка й тапілася, але два пальцы выстаўляла з вады, як ножніцы, каб' быў ейны верх.

Ня еў – ня мог. Пад’еў – ні рук, ні ног. 1. Аб гультаі, які перш нямог працаваць, бо быў галодны, а посьля – бо аб’еўся. 2. Гэтак жартуе той, хто па абедзе хоча паляжаць.

Нясі, Божа, ніжанатага ды багатага. Жарт. Гэтак прыказваюць дзеўкі, калі нехта позна стукае ў дзьверы, бо можа гэта ідуць сваты.

Падай тоя рагатоя. Жартам прыказваюць, калі просяць нешта падаць ці прынесці ды калі ня ведаюць, як яно называецца. Паўстала з казкі аб цыгану й бортніку: – Цыган прасіў у бортніка мёду. Бортнік прыставіў да борці лясу (верхавіну дрэва з абцярэбленым надоўга суччом). Калі цыган палез на палаці да борці, дык бортнік адкінуў лясу набок. У борці, тымчасам, былі ня пчолы, а шэршні, і яны напалі на цыгана. Цыган тады стаў крычаць на бортніка: – «Баця, баця! – падай тоя рагатоя!».

Паміняў гаршчок на гліну. Калі нехта пры гандлі чыста ашукаўся.

Па мне ніхай хоць воўк траву есьць. Гавора той, хто ня хоча ўмешвацца ў чужыя справы.

Памог, як кашаль у хваробя. Калі нехта, памагаючы, пашкодзіць.

Паны сваруцца, а мужыкоў чубы трашчаць. Прыказка бадай што з часоў прыгону, і калі абшарнікі рабілі адзін на другога заезды й бралі да гэтага сваіх сялян. Прыказваюць, калі валадары дзеляць народ на дзьве партыі або на дзьве веры, ды правакуюць біцца адзін з другім.

Пастаўлёна баслаўлёна. Гэткім жартам гаспадыня запрашае гасьцей сядзець за стол, калі паставе страву.

Пашло рукой. Стала шанцаваць, паручыла.

Пашоў па бацьку. Удаўся гэткім, як бацька ж з выгляду, і з натуры.

Проці ліха на ўзгорачку. Жартаўлівы адказ пытаючаму, дзе нехта жыве: – Тата, а дзе злодзі жыве? – Проці ліха на ўзгорачку!

Проч ідзі, а жыта сей. Калі нехта ня хоча брацца за ніякую работу, бо ладзіцца празь нейкі час пакінуць хату. Даўней быў гэткі закон у Ліцьве (Беларусі), што калі арандатар пакідаў нейкую сялібу, жыта музеў засеяць. Бадай што ад гэтага й пайшла гэтая прыказка.

Проша ў кут, дзе ўсе тут. Гэтак просяць гасьцей сядзець за стол.

Прыкусі языка. Папярэджаньне падлетка, каб непатрэбнага не гаварыў.

Прымацкі хлеб сабацкі. Прымаку трэба цярпець шмат крыўды ня толькі ад жонкі, але ад усей жончынай радні, а найболей ад цешчы.

Прыняць ласку. Не адмовіцца сесці за стол, калі запрашаюць.

Пярэ, як у дошку. Калі нехта бязупынна кашляе.

Радня да паўдня, а як сонца зайдзя, дык і чорт яе знайдзя. Прыказвае стары, якога радня пакінула. Радня толькі тады прызнаецца, калі чалавек малады, здаровы ды багаты. Людзі раўнуюць свае жыцьцё з днём: раньне – маладосьць, паўдня – сталыя гады, вечар – старасьць.

Рады ў гады. Калі нешта бывае надта рэдка.

Разадралася, разлапсардачылася, вылапсардачылася. Гульня словаў, скарагаворка. Тры словы аднолькавага значаньня, якія цяжка вымавіць. Даецца дзецям да вымовы, каб казалі хутка й без памылкі.

Раздайся лахамоцьця. Аб тым, хто заўзята танцуе або шпарка бяжыць. Раса, як вір. Пра вялікую расу.

Раскапусьціўся, як старая баба. Калі нехта, сеўшы, заняў шмат месца.

Распусьціў язык, як старэцкую пугу. Упікаюць гэтак падлетка, які дае волгу свайму языку ды абы што, і недарэчнае, і няпрыстойнае, вярзе.

Рыцэр то рыцэр, алі мех ня цэл. Прыказваюць, калі й таго ашукалі, хто запэўніваў, што яго ніхто не ашукае. З казкі: Ішла грамада людзей у дарогу і кажны нёс на плячах у мяшку ежу. Раніцай то той, тое ёй скардзіцца, што ў яго пакрадзена то хлеб, то сала. Іхны – ж кіраўнік зь іх сьмяецца, кажучы, што толькі ў дурняў крадуць, а ў яго не ўкрадуць, бо ён завязвае свой мяшок і рыцарскім вузлом. Аднэй раніцы й ён стаў клясьці, што й яго абакралі. А спадарожнікі ў яго пытаюцца: – «А як – жа твой рыцэр?» «Рыцэр то рыцэр, але мех ня цэл!» – адказаў кіраўнічы. Ягоны мех прарэзалі нажом.

Сабака, ні пакачаўшы, ня зьесьць. Жартам прыказвае той, хто незнарок упусьціў нейкую ежу, а потым падымае ды есьць.

Сабаку выбіраюць па псярні, а жонку па радні. Прыказваюць старэйшыя, калі радзьяць сваяку – дзяцюку браць жонку з добрай радні, бо вераць, што калі добрыя бацькі, дык і дзеці будуць добрыя.

Сабацкая доля. Скардзіцца той, каго ганяюць, папіхаюць, з каго зьдзекваюцца.

Сабацкая служба. Аб службе, пры выкананьні якой трэба апастыляцца зь людзьмі.

Сабачча вузёл. Косы вузёл, у якім канцы наўкос пастаўлены.

Сатры час. Бескарыснае марнаваньне часу, – «гэта ні работа, а сатры час».

Свае будзім. Гэтак перапрашаюць жартам адзін аднаго, калі нехта на нагу уступе.

Скажы мой мілютачка, ці высака сонца. 1. Гэтак сяляне высьмейваюць мяшчан, якія ня ўмеюць ар'ентавацца ў часе па сонцы. 2. Гэтак высьмейваюць таго, хто не разумее зусім простае зьявы ды пра яе выпытвае.

Сказаў, як зьвізаў. Прыказка на ўдалую рэпліку, калі другому няма што й адказаць.

Сказаў казку з прыказкай. Калі нехта паставіць цяжкія ўмовы.

Сказаў ні к сялу, ні к гораду. На сказаную недарэчнасьць.

Скоры пасьпех людзям на сьмех. Калі нехта сьпяшаючы работу псуе.

Скрывіўся, як сірада на пятніцу. Калі нехта ад няпрыемнасьці зморшча твар.

Старац старца нінавідзя, а гаспадар ніводнага. Старац старца ненавідзе, бо яны канкурэнты. Гаспадар абодвух ня любе, бо яны хочуць жыць з працы гаспадара. Прыказваюць, калі два акупанты між сабой б'юцца, бо кажны хоча

сабе падбіць адну й тую самую краіну. А народ, які жыве на гэтай зямлі, абодвух гэтых акупантаў ня любе, бо яны роўныя ягонья ворагі.

Стол хлеба ні паесць. Кажа гаспадар, калі госьці яму заўважаць, што зашмат хлеба накроіў. Гэтым нібы кажацца, што хлеб накроены не для стала, а для гасьцей, каб госьці не падумалі, што гаспадар скупы.

Сярэдзіна колам стала. Гэтак кажа жняя ці іншая работніца, ці работнік, калі даводзіцца цэлы дзень стаяць сагнуўшыся й: тады ўвечары сярэдзіна ня хоча адгінацца, сталася сагнёная, як кола.

Тады маю, як у руках трымаю. Дрыказвае той, хто ня вера аб'яцанкам. Там Бог жыве. Аб' тых, дзе жывуць у вялікай згодзе.

Танцаваў ды ні скланіўся. Калі нехта добра выконваў сваю работу, але дрэнна закончыў.

Тапор у карчму папёр, а сякера дома сядзела. Гульня словаў, жарт – прыказка й разам загадка. Тапор – гаспадар, сякера – гаспадыня. Гаспадар пашоў у карчму, а гаспадыня дома сядзела.

Татава хата. Гэтак жартам называюць вязьніцу.

Трэба вехця й нажа, дык будзя добрая дзіжа. Прыказваюць, калі нейкая хвароба ці пашкоджаньне паўстала ад нехайвасьці. З казкі: – У бабы папсавалася дзяжа, і хлеб не ўдаваўся. Яна папрасіла сьвятара адправіць над дзяжой малебен. Сьвятар заўважыў, што дзяжа абкарэлая гнілым цестам, дык правячы малебен ён сьпяваў: «Трэба вехця й нажа, каб была добрая дзяжа».

– Ты валы карміў? – Карміў. – Паіў? – Паіў. – Дык ідзі – ж запрагаць. – А дзе-ж яны стаяць? Прыказваюць, калі падловяць спрытнага манюку.

У Бога веру, а Богу ня веру. Аб тым, што сьлепа на нешта спадзяецца. З казкі: – Чалавек пашоў у царкву ў белым кажусе ды спадзяваўся, што Бог уважа на ягоны новы белы кажух ды ня дасьць дажджу. Але калі ён ішоў дамоў, дык пашоў вялікі дождж ды змачыў і змарнаваў кажух. Тады ён і сказаў: – У Бога веру, а Богу ня веру. Посьля гэтага выпадку ён ніколі не надзяваў белага кажуха, калі ішоў у далёкую дарогу.

У восінь і вірабей багаты. 1. Прымаўляюць гэтак бацькі, калі адкладаюць сынья ці доччына вясельле на восінь. 2. Гэтак прыказвае даўжнік, калі ў яго спаганяюць доўг, а ён прося адтэрмінаваць доўг на восінь.

У двух – рада, а ў трох – здрада. 1. Сакрэты толькі тады могуць захоўвацца, калі аб іх ведаюць усяго дзьве асобы. 2. Калі з сабой сябруюць дзьве асобы, яны будуць абмаўляць трэйцюю пабочную. А калі ў сяброўсьцьве тры, дык зышоўшыся з сабой дзьве асобы, будуць абмаўляць трэйцюю свае кампаніі, няпрысутную.

У добры час сказаць, а ў блгі памаўчаць. Прыказваюць сяляне, калі хочуць нешта свае пахваліць, ды баяцца, каб не ўрачы.

У карчме, лазьні, касьцеля й царкве ўсе людзі роўныя. Даўней гэтыя будынкi ўважаліся за грамадзкія й у іх кажны меў права заходзіць. Паважны гаспадар уважаў няпрыстойным забараняць некаму мыцца ў сваей лазьні.

Улез, як у нерад, ні ўзад, ні ўперад. Калі нехта ў нейкай справе заблытаўся, зь якое яму цяжка й выблытацца.

Улетку праз тын ды ў рэпку, а ўзімку хаця б націнка. 1. У простым сэнсье перавага лета над зімой, калі ідзе пра гародніну. 2. Калі чалавек перажываў сваё лета, быў маладым, дык карыстаўся ўсімі жыцьцёвымі выгадамі. Калі ж састарэўся, дык ён рад і таму, што змоладу адкідаў.

Умела, гаспадынька, гатаваць, алі ня умела падаваць. Гэтак жартуюць госьці, калі гаспадыня падае на стол штораза лепшыя стравы. З казкі аб цыгане: – Гаспадыня падавала цыгану ўсё смачнейшыя стравы. Цыган – жа з самага пачатку аб’еўся й болей ня можа есьці, хоць гаспадыня ўсё падае. Дык цыган і вывайціў гаспадыні: «Умела, гаспадынька, гатаваць, ды няўмела падаваць.

У мяне ёсьць партэчкі, а ўдому двоя. – Дык аддай жа й мая, каліў даму двоя. Жарт. Прыказваюць таму, хто хвасьлівіцца пазычаным адзеткам. Гэтак быццам шляхціц хваліўся пазычанымі порткамі, а той гаспадар, у якога ён іх пазычыў, пасуліў вярнуць пазычаныя, жалі дома мае двое сваіх.

Унучка, унучка, змані манючка, абы было гладка, дам табе авечачку й ягнятка.. Жарт, гульня словаў. Прыказваюць дзецям, дзеці ж любяць перагаварваць гэтка жарты.

У старцы й трогам ні ўвазваць, а з старцаў і кіям ня выгнаць. Хтоне пачынаў жабраваць, таму жабраніна страшная. Хто ж да жабраніны прывык, таго ад яе цяжка й адвучыць.

Уставай, чалавеча, – ужо пятух кукарэча. Гэтак жартам прыказваюць, калі некага будзяць.

Утаропіўся, як баран на новыя вароты. Калі нехта да нечага пільна прыглядаецца.

У тым самым пер’і застаўся. Аб чалавеку, які посьля нейкай падзеі ў сваім жыцьці ці ў гаспадарцы не зьмяніўся, – не пабагацеў, ані пабяднеў.

У хлеб уваліўся. 1. Калі нехта знашоў добрую працу, якой будзе забяспечаны на доўгія гады. 2. «У хлеб увалілася» дзеўка, калі выйшла ў добрую і багатую хату замуж;

У чужым баку вочы па кулаку. У чужым баку трэба пільна прыглядацца да людзей і навакольна.

У яго галаве віраб’і начавалі. Аб пустой, дурной галаве.

У яго й зімой сьнегу ні дастаніш. Аб вельмі скупым.

У яго толькі дамкоў, колькі ў зайца ламкоў. Калі нейкі прайдзі-сьвет хваліцца сваім багацьцем, дамамі.

У яго толькі праўды, колькі ў рэшаця вады. Аб манюку.

Хвіліна, чуй дух. Высьмейваюць гэтак таго, хто крыкам і пагрозамі хоча застрашыць іншых, каб яго баяліся.

Хлеб кажа да гаспадара: Кінь стрэльбу й вуду, тады з табой буду. Калі гаспадар не працуе пільна на палявой рабоце, а ходзе із стрэльбай на паляваньні ды з вудай каля ракі, дык ад гэткага гаспадара й хлеб уцякае.

Хлеб траякі: белы, чорны й ніякі. Адказ беднага селяніна, калі ў яго пытаюцца, які ён хлеб есьць. Белы хлеб з чыстага, веенага жыта ён есьць на Вялікдзень і Дзяды. Чорны хлеб, з дамешанай мякінай, бывае часамі. А найчасьцей – хлеб ніякі, гэта значыцца бяз хлеба.

Ховай Божа! Кажуць пры адпіраньні, каб надаць павагі сваім словам. – «Ховай Божа! Я там ня быў!»

Ходзя як на карачах. Аб тым, у каго балючыя ногі, ды ён ходзе, ня зьгінаючы ног у каленях.

Ходзя, як тры дні ня еўшы. Калі нехта марудна ходзе пры выкананьні свае работы.

Хоць вох, ды ў двох. 1. Прыказваюць два работнікі – хоць яны абодва ня моцныя, але адзін аднаму будуць памагаць. 2. Прыказвае паджылая дзеўка з думкаю, што лепей выйсьці замуж; за старога й слабога ці пакале-чанага, чымся дзеўкай старыцца.

Хоць і сто лет, алі сораму нет. Аб старой працоўнай жывёле й старой людзіне. Старасьць ня ганьба, калі старая жывёла выконвае сваю працу, а старая людзіна свае абавязкі.

Хоць ня ўежна, дык улежна. Прыказвае той, хто мае хоць і малую пла-ту, але затое работа лёгка.

Хто ажаніўся, той каіцца, а хто ні ажаніўся, той галіцца. Жанатыя ча-ста зайздруюць нежанатым, але – ж не зважаючы на гэта – нежанатыя жэняцца.

Хто арэ, хто барануя, – усіх Бог параўнуя. Усе людзі памруць.

Хто любіцца, той і чубіцца. Найчасьцей прыказку ўжываюць жартам, каб пацешыць пакрыўджанага ці пабітага. Да гэтай прыказкі ёсьць і казачка-жарт: – Дзяўчына прышла з вуліцы й скардзілася сваей матцы з плачам, што яе хлопцы крыўдзяць. А маці адказала: – «Хто любіцца, той чубіцца!» – быц-цам хлопцы яе б'юць зь любасьці. Назаўтра вечарам дзяўчына прышла да-моў сьмяючыся й кажа матцы: – «Мама, мама! Вось мяне хлопцы любяць, бо як выйду на вуліцу, дык за кулакамі сьвету ня віджу».

Цапу-лапу. Калі нехта пры рабоце сьпяшаецца, хапаецца.

Цаца, цаца, ды ў кішэнь. Аб тым, хто быццам для цікавасьці разглядае нейкую чужую рэч, а калі ніхто ня бача, дык у кішэнь хавае.

Ці відзілі вы гэткага? Калі нейкі дзівак вытварае нейкія вар'яцкія штукі.

Цілаты язык адажвалі. Прыказваюць на дзяцей, якія ад сораму ці пагневаўшыся, ня хочуць гаварыць.

Ці плач, ці галасі, дык рады ні дасі. Аб безнадзейнай справе.

Ці цот, ці лішка? Пытаньне пры гульні ў гарэхі. Цот – парны лік, лішка – няпарны.

Ціха, як аніл піраляцеў. Калі раптам усе замоўкнуць.

Цябе дурны поп хрысьціў. Кажуць гэтак на дзівака, які вырабляе вар'яцкія штукі.

Цябе толькі па сьмерць пасылаць. Прыказка да таго, хто заўсёды позьніца, бо калі б ён замарудзіў сьмерць прывесьці, гэта было б добра.

Цябе тут і мухі зьядуць. Кажуць выканаўцу маруднай працяглай работы.

Чаму госьць ня еў?– Бо ложка ня меў. Калі нехта зь хітрасьцяй строе кпіны. Прыкладам: не папрасіўшы на бяседу, робе вымову, што пагардзіў прыйсьці.

Чужоя лычка рэмінічыкам плаціцца. Хто пагаліцца на чужую танную рэч, той дорага за яе заплаціць.

Чужы кусок дзярэ раток. 1. Гэтак навучаюць дзяцей, каб не прагнулі чужога багацьця. 2. Прыказваюць гэтак сумленныя людзі, калі ім трэба спажываць тое, што нехта шкадуе.

Чужымі рукамі добра жар заграбаць. 1. Кажуць тыя, што здалі нейкую работу рабіць іншаму, а той яе сапсаваў. 2. Прыказвае той, каго пасылаюць на цяжкую або небясьпечную работу, бо небясьпечную работу кажны валадар выконвае чужымі рукамі.

Чым багаты, тым і рады. 1. Прыказвае гаспадар, калі запрашае гасьцей сядзець за стол. 2. Гэтак прыказвае бедны, калі цешыцца зь нейкай набытай маемасьці.

Чымся чужоя дзіця біць, дык лепі свой двор падмяці. 1. Аб тым, хто ўмешваецца ў чужыя сямейныя справы. 2. Калі выбіўся з работы дома, дык знайдзі нейкую іншую, але ня ўмешвайся ў справы чужой сям'і.

Чытана, пісана, кабыла лысая, а жарабя рабоя, – зьеў воўк абая. Жартаўлівая гульня словаў. 1. Прыказваюць аб бяссэнсавым чытаньні ці пісьме. 2. Аб самарослым паэце, які рымуе словы, але бяз сувязі.

Шануй адзежу дома, а адзежка цябе ў людзях зашануя. Гэтак старэйшыя навучаюць дзяцей і моладзь, каб яны рупіліся аб сваей адзежы, бо калі адзежа будзе выглядаць прыстойна, дык і самую асобу будуць шанавачь, як паважнага чалавека.

Шмат у мора вады ўвойдзя (пакуль гэта будзя). Калі нехта на далёкія часы складае няжыцьцёвыя пляны.

Што дзень, дык кудзель, а ў суботу дзьве. Жартуюць з таго, хто хваліцца, што шмат работы робе. З казкі: Дзеўка хвалілася дзяцюку, што шмат кудзелі спрадае: – «Што дзень, дык кудзель, а ў суботу дзьве». Калі дзеўка нейдзе адышлася, дзяцюк узяў ейныя ключы ад кубла ды схаваў у прасьніцы за кудзелю. Калі дзяцюк ізноў прышоў праз тры тыдні, дык дзеўка пачала наракаць, што ейныя ключы ад кубла прапалі тады, як гэты дзяцюк у яе быў. Тады дзяцюк залажыў руку ў кудзелю за прасьніцу, выняў тыя ключы ды аддаў дзеўцы.

Што твэго, тоя й мэго, а што мэго, дык тобя ніц да тэго. Прыказваюць таму, хто галіцца на чужую маемасьць, але сваю ўважае за незачэпную. Прыказка яўна гістарычная, у якой адбілася тое, як Палякі ставіліся да Вялікага Княства Літоўскага.

Што ты ў старца кій адбіраіш. Аб тым, хто крыўдзе бездапаможнага чалавека.

Што ты чаўпеш дуба смалянога. Аб тым, хто відавочную хлусьню гавора.

Што ўбіў, тоя ўехаў. Пры цяжкай, мазольнай настырлівай працы: Колькі калок у зямлю біў, толькі ён уехаў. Колькі каня пугай біў, толькі дарогі праехаў.

Шый, як зложана. Гэтак прыказана, каб ня ўводзіць у жыцьцё навінаў і чужых звычайў, а трэба жыць спрадвечнымі парадкамі й звычаямі свайго краю.

Шэтар ды пэтар. Калі нейдзе вясёлы гоман, шум, сьпевы, мітусьня, як на вясельлі ці вялікім балі.

Я болі забыўся, як ты ведаіш. Калі нехта крыўдзіцца, што невуц пачынае яго вучыць.

Я йграю, як знаю, а ты скачы, як хочыш. Прыказвае майстра – рамесьнік ці мастак, калі яго нехта пачынае вучыць у ягоным таленьце ці мастацтве.

Як мы былі козы, дык і ў нас былі рогі. Гэтак старыя напамінаюць тым бацьком, якія забараняюць сваім дзецям хадзіць на ігрышчы, бо калі тыя бацькі былі маладыя, дык і самі хадзілі.

Як нам жаніцца, дык тады ноч мала. Калі пры і выкананьні важнай работы не хапае часу.

Як памёрла матка, дык асьлеп і татка. Калі памёрла маці, а бацька ажаніўся ізноў, дык ён мала ўвагі зьвяртае на дзяцей ад першай жонкі.

Як у сук. Калі нехта сказаў слова вельмі дарэчы.

Як хто хоча, так па сваім бацьку й плача. Прыказваюць таму, хто пачынае ўмешвацца ў чужыя асабістыя ці хатнія справы.

Яму жыць на сьвеця, як у чужой клеці. Аб тым, хто ня мае ніякіх клопатаў аб пражыцьці, жыве на ўсім гатовым.

Яму (ёй) што поп, то й дзядзька. Аб тых, якія хочуць быць знаёмымі з усімі, асабліва з паважнымі.

Я табе з таго сьвету буду прыяць. Абяцаньне ўміраючага. – «Калі вы, дзеткі, будзіця жыць у згодзя, дык я вам з таго сьвету буду прыяць».

СПІС ЛІТАРАТУРНЫХ КРЫНІЦ

1. Proverbia et dicta: шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н.А. Ганчарова [і інш.]; пад рэд. Н.А. Ганчаровай. – Мінск: Універсытэцкае, 1993. – 246 с.
2. Беларуская міфалогія: дапаможнік / уклад. У.А. Васілевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 2001. – 208 с.
3. Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – Мінск: Беларусь, 2006. – 599 с.
4. Беларускі фальклор: хрэстаматыя / склад. К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск: Вышэйшая школа, 1977. – 840 с.
5. Беларускія гульні ў дзіцячым садзе. Дапаможнік для выхавацеля / склад. З.І. Ермакова, В.М. Шабека. – Мінск: Народная асвета, 1987. – 80 с.
6. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / склад. Я.М. Рапановіч. – Мінск: Выш. школа, 1974. – 384 с.
7. Віцебшчына: назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў / склад., запіс, апрац. А.М. Ненадаўца. – Мн., 2000. – 478 с. – (Мой родны кут).
8. Гульні, забавы, ігрышчы / склад. А.Ю. Лозка. – Мінск: Беларуская навука, 1996. – 534 с.
9. Дожджык, дожджык, сыпані (беларускія народныя заклічкі, прыгаворы, калыханкі, забаўлянкі, дражнілкі, лічылкі) / рэд. А.М. Каляда. – Мінск: Юнацтва, 1998. – 31с.
10. Земляробчы каляндар: абрады і звычаі / АН БССР; Ін – т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 450 с.
11. Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі / рэд. В.К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 446 с.
12. Калыханкі і забаўлянкі: фальклорны зборнік / уклад. В.Д. Ліцвінка. – Мінск, 1992. – 48 с.
13. Котович, О. Золотые правила народной культуры / О. Котович, Я. Крук. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2010. – 592 с.
14. Крук, І.І. Следам за сонцам: беларускі народны каляндар: дапам. для педагогаў дзіцячых дашк. устаноў / І.І. Крук. – Мінск: Ураджай, 1998. – 216 с.
15. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск: Ураджай, 2001. – 350 с.
16. Легенды і паданні / склад. М.Я. Грынблат і А.І. Гурскі; рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983.
17. Маслова, В.А. Преданья старины глубокой в зеркале языка / В.А. Маслова. – Минск: Пейто, 1997. – 128 с.

18. Ненадавец, А.М. За смугою міфа / А.М. Ненадавец; Нац. акад. навук РБ; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы. – Мінск: Беларуская навука, 1999. – 254 с.
19. Прыказкі і прымаўкі ў дзвюх кнігах: у 2 кн. / рэд. А.С. Фядосік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 1976. – 560 с.
20. Прыказкі і прымаўкі ў дзвюх кнігах: у 2 кн. / рэд. А.С. Фядосік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 2. – 1976. – 616 с.
21. Санько, З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем Мінск, Навука і тэхніка, 1991. – 216 с.
22. Сацыяльна-бытавыя казкі / рэд. В.К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 520 с.
23. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А.К. Сержпутоўскі; прадм. У.К. Касько. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.
24. Тубалец, С.Р. Традыцыі эстэтычнага выхавання ў беларускай народнай педагогіцы канца ХІХ – пачатку ХХ стагоддзяў : дыс ... канд. пед. навук : спец. 13.00.01. – агульная педагогіка, гісторыя педагогікі і адукацыі : 03.02.15 / С.Р. Тубалец. – Віцебск, 2014. – 215 л.
25. Шамак, А.А. Міфалогія беларусаў / А.А. Шамак. – Мінск : Інстытут культуры Беларусі, 2013. – 256 с.
26. Фальклорныя матэрыялы, атрыманыя ў час выканання этнапедагагічных практычных заданняў па дысцыплінам «Этнапедагагіка», «Метадалогія і метады сацыяльна-педагагічных даследаванняў» і «Метадалогія і метады даследавання ў сацыяльнай рабоце» студэнтамі факультэта сацыяльнай педагогікі і псіхалогіі ВДУ імя П.М. Машэрава.
27. <https://belnaviny.by/wiki/beloruskie-skazki/>
28. <https://belnaviny.by/wiki/legendy-belarusi/>
29. <http://knihi.com>
30. <http://vlib.by>

Вучэбнае выданне

ЭТНАПЕДАГОГІКА

Хрэстаматыя

Складальнікі:

АРЛОВА Ганна Пятроўна

ТУБОЛЕЦ Святлана Рыгораўна

Тэхнічны рэдактар

Г.У. Разбоева

Камп'ютарны дызайн

А.У. Крайло

Падпісана ў друк 2020. Фармат 60x84^{1/16}. Папера афсетная.

Ум. друк. арк. 10,33. Ул.-выд. арк. 7,32. Тыраж экз. Заказ .

Выдавец і паліграфічнае выкананне – установа адукацыі

“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі ў якасці выдаўца,

вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў

№ 1/255 от 31.03.2014.

Надрукавана на рызографе ўстанова адукацыі

“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”.

210038, г. Віцебск, Маскоўскі праспект, 33.